

Senmodernitetens krav og muligheder

- og hvordan de opleves af mennesker med udviklingshæmning

Udarbejdet af:

Jakob Madsen
Mette Svendsen

Anslag: 224.517

Abstract

Several theories of social pathologies developed by international recognized sociologist as Axel Honneth, Richard Sennett, Charles Taylor, Alain Ehrenberg and Hartmut Rosa as well as Danish sociologist Rasmus Willig, outline and problematize the development of the late modern society. More specifically, individuals are left to decide for themselves how to best spend their lives or realize themselves.

Concurrently, society demands high efficiency, adaptability and will to develop oneself in order to not to be left behind the moving train that is the labor market in the modern society. All this assumedly creates a load on the shoulders of all individuals. Especially for socially vulnerable people this can be difficult to handle, leading to a sense of insufficiency or even depression.

These theories and the political tendency to increase demands on social vulnerable people, made it relevant to research the following:

“How do adults with developmental disabilities experience and handle the demands and possibilities of the society?”

The focus of this thesis is on the demands and possibilities of the Danish labor market, in what we have chosen to call the late modern society. We found it relevant to research the field of development-disabled individuals, because we had the idea that it was especially hard for this group of individuals to handle the demands of the society. While previous research investigating individuals with disabilities in the Danish labor market have had a quantitative approach and a broad focus often containing physically, mentally and developmentally disabled individuals at once, we focused solely on adults with developmental disabilities. By utilizing a qualitative research design and a hermeneutic point of view, we obtained an in depth understanding of the informants experiences.

We carried out in-depth interviews with six developmentally disabled individuals aged between 26 and 39. All of the informants lived in an apartment co-op; all had their

own studio apartment and shared several common rooms, with access to professional social workers throughout the day, for help and support. Three of them had jobs (one worked in a theater, two in grocery stores), two were in protected employment and one was unemployed at the time of the interview.

Our analysis showed how the informants were not nearly as affected by the demands of the society as expected. Their disabilities, and the support system that came with it, ensured that they were not as exposed to the demands of society as individuals without developmental disabilities. When making larger decisions for example regarding employment or finding a place to live they received support and guidance. This was explained to be in a way so that they still had a feeling of independence and empowerment. The informants were not encouraged to have ambitious dreams for their work life. The dreams they did have were in fact very realistic and doable; wishing for a job or relevant protected employment to be recognized socially and as an individual with something to offer and by that obtain a degree of normality. The informants did not feel pressure to constantly develop and adapt or towards self-realization through a job or a title. They were on the contrary satisfied in a job where they felt comfortable and had a good connection to their colleagues.

One issue that was recognized by all informants was the demand of efficiency. While the informants felt this demand, it did not cause them to feel overwhelmed. This led us to conclude that the employment they were engaged in was well-adjusted to their exact level of capability. This made it possible for them to hold on to the job and obtain a sense of normality.

Despite the political interest in increasing demands to this group, close to the level of what is expected of individuals without development disability, regarding employment and participation. The welfare system thus still protects this group of individuals against the full effect of the demands of the late modern society. This makes it possible for individuals with developmental disabilities to live a life as close to 'normal' as possible, joining society whilst still being protected and cared for by professionals.

Indholdsfortegnelse

Abstract.....	1
1.0 Problemfelt.....	5
1.1 Indledning	5
1.2 Teorier om sociale patologier i det senmoderne samfund.....	6
1.2.1 Individualisering og selvstændighed.....	7
1.2.2 Anerkendelse og selvrealisering	8
1.2.3 Acceleration og fremmedgørelse	10
1.2.4 Muligheder og optioner.....	11
1.2.5 Fleksibilitet og omstillingsparathed.....	12
1.2.6 Netværk og sociale relationer	13
1.2.7 Depressionen	13
1.2.8 Sammenfatning	14
1.3 Regeringens ambitioner for handicappedes deltagelse i samfundet.....	14
1.4 Problemformulering	17
1.5 Målgruppe.....	19
1.6 Andre undersøgelser på området	20
1.6.1 SFI – Handicap og beskæftigelse.....	20
1.6.2 Finn Amby – Målgruppen der forsvandt.....	21
1.6.3 SUMH – Fra uddannelse til arbejdsmarked	22
1.6.4 Sammenfatning	23
2.0 Metode – den hermeneutiske tilgang.....	25
2.1 Indledning	25
2.2 Hermeneutik i specialet	26
2.2.1 Fordomme	26
2.2.2 Fortolkning.....	27
2.3 Kvalitative interviews	29
2.3.1 Interviewguide.....	29
2.3.2 Interviewudførelse - interaktionen.....	30
2.3.3 Efterbearbejdning af interviewene.....	31
2.3.4 Ethiske overvejelser	32

2.4 Sammenfatning	33
3.0 Analyse	34
3.1 Indledning	34
3.2 Analysedel 1 - Kravet om selvstændighed	35
3.2.1 Selvstændighed i livets muligheder og optioner	35
3.2.2 Delkonklusion	46
3.3 Analysedel 2 - Kravet om anerkendelse og selvrealisering	48
3.3.1 Informanternes drømme og visioner.....	48
3.3.2 Betydningen af at blive anerkendt for sit arbejde	62
3.3.3 Trivsel på arbejdspladsen	70
3.3.4 Selvrealisering og sociale relationer uden for arbejdspladsen	74
3.3.5 Delkonklusion	79
3.4 Analysedel 3 - Krav om fleksibilitet, omstillingsparathed og acceleration.....	82
3.4.1 Evnen til at være fleksibel og omstillingsparat	83
3.4.2 Fremmedgørelse.....	91
3.4.3 Håndtering af arbejdstempoet	94
3.4.4 Delkonklusion	99
4.0 Diskussion.....	102
4.1 Teorier om sociale patologiers relevans for mennesker med udviklingshæmning	102
4.2 Udbuddet af jobs til målgruppen.....	104
5.0 Konklusion.....	107
6.0 Perspektivering.....	112
Litteraturliste	114

1.0 Problemfelt

1.1 Indledning

I 2006 trådte FN's handicapkonvention i kraft. I den bliver det tydeliggjort, at mennesker med handicap har samme rettigheder som alle andre mennesker, at personer med handicap skal have samme muligheder som alle andre samt at mennesker med handicap har ret til inklusion i alle dele af samfundet. Kort sagt skal handicappede kunne deltage i samfundet på lige fod med alle andre (Kallehauge, 2013).

Når personer med handicap og udviklingshæmning har samme muligheder som alle andre, betyder det så, at de også møder de samme krav som alle andre? Hvordan oplever personer med handicap og udviklingshæmning de krav og muligheder, der følger med ved at være et ligeværdigt medlem af samfundet? Især inden for arbejdsmarkedet antager vi, at der stilles store krav. Det gælder både krav om deltagelse på arbejdsmarkedet, og krav om at man skal have visse kvalifikationer for at realisere sig på arbejdsmarkedet. Formålet med specialet er altså at undersøge hvordan personer med udviklingshæmning oplever de muligheder og krav der er i samfundet (herunder arbejdsmarkedet).

I nærværende speciale er problemstillingen indsnævret til at omhandle 'personer med udviklingshæmning', altså personer som ikke udvikler sig i samme tempo og lige så meget som andre mennesker (Socialstyrelsen, 2016). Grunden til at vi synes, at den målgruppe er interessant i den her sammenhæng er fordi netop 'udvikling' er et samfundskrav for individets mulighed for at realisere sig i det nuværende samfund. Individet skal helst følge med udviklingen, hvis ikke ligefrem være på forkant med udviklingen (Sennett, 1999, s. 86).

I de fleste undersøgelser, som omhandler beskæftigelse og handicap, bruges den generelle betegnelse 'personer med handicap', der dækker over mennesker med udviklingshæmning, bevægelseshandicap, synshandicap, hørehandicap med videre.

Betegnelsen 'personer med handicap' vil kun blive brugt i reference til andre undersøgelser, som bruger netop den betegnelse.

I det følgende redegør og argumenterer vi for specialets problemstilling, herunder vores teoretiske anskuelser om sociale patologier, for at klargøre hvad der forventes af individet i det moderne samfund og hvordan vi antager, at det påvirker personer med udviklingshæmning. Derudover redegør vi for regeringens målsætninger for mennesker med handicap fra 2013 og argumenterer for hvordan det kan påvirke personer med udviklingshæmning.

1.2 Teorier om sociale patologier i det senmoderne samfund

Vores teoretiske bagland er funderet i teorier om sociale patologier og en antagelse om, at de problematikker der skitseres i teorierne, er problematikker, der potentielt set kan ramme alle mennesker i nutidens samfund. Teorierne er ikke bygget på en empirisk viden om individets subjektive oplevelser af samfundets krav og muligheder, men nærmere på generelle iagttagelser om samfundets udvikling og hvordan samfundsudviklingen og de medfølgende krav og muligheder kan påvirke individet. Ifølge teorierne er samfundet kendetegnet ved, at de teknologiske og kulturelle fremskridt efterhånden har sat individet så meget fri, at man i mange henseender står fuldstændig alene, uden et fælleskab at spejle sig i. Det forventes, at individet ikke kun kan administrere dette, men også griber denne frihed for at realisere sig selv og blive den bedste udgave af sig selv. Dette sker samtidig med at tempoet sættes op og arbejdsmarkedet kræver en evig omstillingsparathed og konstant udvikling, hvis man skal gøre sig forhåbninger om at kunne følge med. Den underliggende tendens i dette er den konstante udvikling, forstået på den måde at det enkelte menneske aldrig når helt i mål. Efter hver deadline, venter der en ny. Dette gør sig ikke kun gældende i menneskers arbejdsliv, men i høj grad også i det personlige selvrealiseringsprojekt. Det er krav som kan være svære nok for personer uden udviklingshæmning at leve op til.

Derfor antager vi, at det er endnu sværere for personer med udviklingshæmning at leve op til kravene.

Vi vil i dette kapitel komme nærmere ind på hvad de forskellige teorier siger om samfundet og hvilke konsekvenser det kan have for det enkelte menneske at leve i dette samfund.

1.2.1 Individualisering og selvstændighed

Den polske sociolog Zygmunt Bauman beskriver det nuværende samfund som 'den flydende modernitet'. Et aftraditionaliseret samfund, hvor alt hvad der før var fast, nu er flydende. Individet kan derfor have svært ved at gennemskue, hvordan man skal agere i samfundet, og er i langt højere grad alene om sine beslutninger sammenlignet med tidligere. Fællesskabet i samfundet er blevet mindre, fordi individualiseringen er blevet det styrende element. Ifølge Bauman er der sket en udlejring af det fælleskabsorienterede klassesamfund uden genindlejring. Med dette mener han, at klassefællesskabet er opløst uden, at det er blevet overtaget af et nyt fællesskab. Man kan tale om en radikaliseret individualitet (Juul, 2010, s. 266ff). Et individs problemer er i højere grad blevet individets eget ansvar, i modsætning til før i tiden, hvor fællesskabet i højere grad har været fælles om og stået sammen om de problemer man måtte have. Der er med andre ord meget mere fokus på at være et selvstændigt individ samtidig med, at handlemulighederne i samfundet er blevet mere uoverskuelige, fordi intet er givet på forhånd og alting konstant ændrer sig (Bauman, 2006, s. 15). Ikke kun Bauman beskæftiger sig med individualisering og dets indflydelse på det moderne samfund. Vi kan også nævne sociologerne Richard Sennett, Anthony Giddens og Ulrich Beck samt mange flere (Beck, 1997; Giddens, 2002; Sennett, 1999). Netop kravet om at kunne navigere selvstændigt i et samfund, hvor fælleskabets normer ikke er retningsgivende, antager vi er problematisk for mange mennesker. For personer med udviklingshæmning må det være endnu mere problematisk da det lave intelligensniveau, som er karakteristisk for folk med udviklingshæmning, nødvendigvis påvirker de valg, man tager i livet. Vi tager forbehold for, at de fleste med udviklingshæmning har støttepersoner, der guider dem på vej, men juridisk har de ret

til at træffe deres egne valg. Derfor er det meget interessant hvorvidt og hvordan de oplever byrden af, at det i højere grad forventes, at de skal tage ansvar for sig selv.

1.2.2 Anerkendelse og selvrealisering

Anerkendelsesbegrebet er også knyttet op på en individualiseringstankegang. Den canadiske filosof, Charles Taylor, kobler i den forbindelse anerkendelse til begrebet 'autenticitet'. Individet søger efter anerkendelse ved at realisere sig som et autentisk individ - altså et individ som klarer sig selv og går sine egne veje. Taylor forklarer:

"Man skal være ærlig over for sig selv og efterstræbe sin egen selvrealisering. Det er i sidste ende éns egen opgave at bestemme, hvad denne måtte bestå i. Ingen andre kan eller bør forsøge at diktere én dens indhold." (Taylor, 2008, s. 70)

Man kunne fristes til at tro den øgede selvbestemmelse og individets mulighed for selv at definere hvad der har betydning i livet, betyder en øget frihed for individet. Det mener Taylor imidlertid ikke er tilfældet, fordi: "Autenticitetsidealet er blevet simplificeret, misbrugt og degraderet til at dække over en forfladiget og atomistisk frihedsforståelse" (Petersen, 2005, s. 48). Ifølge Taylor er anerkendelsen fra andre vigtig i skabelsen af individet, så derfor er den selvcentrerede tilgang til realiseringen af sig selv et problem for individet, fordi man ikke opnår anerkendelse den vej igennem. Anerkendelse er derimod afhængig af interaktion med andre individer og afhængig af gensidighed (Honneth, 2006, s. 63f; Petersen, 2005, s. 48).

Den tyske sociolog og filosof Axel Honneth mener, at friheden for individet nærmere er for nedadgående, da selvstændigheden og friheden snarere føles som et fængsel for individet, fordi de ikke er frivillige, men derimod er krav. Det kan føre til at individet oplever symptomer såsom 'indre tomhed', 'følen-sig-overflødig' og 'bestemmelsesløshed' (Honneth, 2005, s. 46), fordi den forøgede frihed betyder mindre anerkendelse, idet friheden er begrænsende for det gensidige anerkendelsesforhold. Honneth anskuer anerkendelsen som et grundvilkår for

individet. Som det fremgår af titlen på en af hans bøger, "Behovet for anerkendelse" (2003), har individet behov for at blive anerkendt. Hvis det behov ikke bliver opfyldt, betegner Honneth det som en moralsk krænkelse af individet, og det har negative følger for individets selvforhold (Honneth, 2003c, s. 84) og kan betyde at individet oplever en ringeagtsfølelse (Honneth, 2006, s. 212). Krænkelsen er knyttet til individets kamp om anerkendelse. En kamp der omhandler individets egen opnåelse af anerkendelse og definitionen af hvad der er anerkendelsesværdigt (Honneth, 2006, s. 40). Lektor på Institut for Sociologi og Socialt Arbejde på Aalborg universitet, Søren Juul, kritiserer at kampen om anerkendelse, i Honneths forståelse, kun er knyttet til individet. Det er ikke nødvendigvis den krænkede selv, der kæmper kampen eller kæmper kampen alene. Anerkendelseskampen kan lige såvel kæmpes af individer, der føler sympati med de krænkede mennesker og grupper. Selvom vi lever i et individualiseret samfund er solidariteten stadig til stede og vigtig at bibeholde. "I solidariteten handler jeg ikke kun for mig selv, men med og for den anden" (Juul, 2010, s. 189). Især for de underprivilegerede er det vigtigt, at der er nogen der kæmper deres kampe (Juul, 2010, s. 188f).

Personer med udviklingshæmning er formodentlig ikke på egen hånd i stand til at kæmpe anerkendelseskampen, men skal støttes for at opnå de samme muligheder som mennesker uden udviklingshæmning. Vores antagelse om personer med udviklingshæmning og deres muligheder for at realisere sig selv og opnå anerkendelse er nemlig, at det er mindre sandsynligt end for mennesker uden udviklingshæmning. At udleve sine drømme inden for en beskæftigelse, antager vi, er noget der opleves uopnåeligt for individer med udviklingshæmning. Derved oplever de, antageligvis, ikke at realisere sig og opnå anerkendelse, hvilket kan være skadeligt for deres selvforhold og føre til en oplevelse af at blive krænket. Vores forforståelse er kort sagt, at personer med udviklingshæmning føler sig tilbagesat i forhold til samfundets anerkendelseskamp.

1.2.3 Acceleration og fremmedgørelse

Den tyske sociolog og politolog, Hartmut Rosa, taler om, at der er sket en udvikling i samfundet mod øget acceleration. Accelerationen er ikke kun aktuell i forhold til få aspekter i samfundet, men henviser både til 'teknologisk acceleration' (acceleration af den teknologiske udvikling eksempelvis inden for transport, kommunikation og produktion), 'acceleration af social forandring' (acceleration af forandringer af holdninger, værdier, venskaber med videre) og 'acceleration af livstempoet' (forøgelse af de ting et menneske ønsker at opnå i sin livstid) (Rosa, 2014, s. 21ff).

Ifølge Rosa er det konkurrence og den konstante kamp om anerkendelse der bevirker, at hastigheden i samfundet er konstant stigende. Rigtig mange mennesker ønsker at styrke sit selvværd igennem anerkendelsen ved at opnå noget i sit liv. Derfor knokler de i et hurtigere og hurtigere tempo for at skille sig ud fra mængden og dermed opnå anerkendelse. Det er vigtigt konstant at præstere for at opnå anerkendelse, fordi individets præstationer i dag er glemt i morgen (Rosa, 2014, s. 67ff).

Konsekvensen ved ikke at kunne følge med i det accelererende samfund er, at man ikke opnår anerkendelse. Rosa mener ikke, at individet oplever at det er uretfærdigt, når de ikke opnår anerkendelse. Fremfor at der skulle være noget galt med kravet om at skulle leve til konkurrenceforholdene i samfundet, oplever individet derimod, at det er individet selv der er noget galt med. Alle skal efterleve de samme krav, så derfor må der altså være noget galt med en selv, hvis man ikke kan følge med samfundstempoet og er konkurrencedygtig (Rosa, 2014, s. 67). Rosa taler om en sammenhæng mellem acceleration og fremmedgørelse. Fremmedgørelsen opstår når mennesker ikke føler sig hjemme i det de laver – når man frivilligt udfører opgaver man ikke har lyst til (Rosa, 2014, s. 102). Som hvis man vælger et job man egentlig ikke bryder sig om, udelukkende fordi det gavner karrieren. Man kan sige det på den måde, at mennesker ikke er til stede i det de laver. På grund af det høje tempo livet skal leves i, er de på vej videre mod det næste projekt inden de har færdiggjort det nuværende projekt. Mennesker i dag skifter job og karrierevej flere gange inden for det samme arbejdsliv og opnår derved aldrig stabilitet og 'følen sig hjemme', som er modsætninger til fremmedgørelsen (Rosa, 2014, s. 100). Men hvad er så fremmedgørelsen og hvorfor er

den så skidt? For man kan vel ikke argumentere imod, at det er fantastisk, at vi lever i et samfund hvor det er muligt at skifte karriere midt i livet og blive ved med at udvikle sig? Problemet opstår når det føles som tvang, og når man ikke kan følge med i samfundets acceleration. Rosa bruger i den forbindelse betegnelsen 'at blive ekskluderet fra hamsterhjulet'. Hamsterhjulet henviser til, at selvom man løber hurtigere og hurtigere, kommer man ikke nogen vegne, mens det samtidig er yderst vigtigt at være på hamsterhjulet for ikke at blive ekskluderet (Rosa, 2014, s. 88). Hvordan kan det accelererende samfund opfattes i forhold til personer med udviklingshæmning, og hvordan oplever de selv kravet om at begå sig i et accelererende samfund? Vores tese er, at de i mange tilfælde har svært ved at følge med i det tempo samfundet bevæger sig i. At de ikke kan være med på lige fod med andre i den kamp om anerkendelse, der fortsætter i et stadigt højere tempo. Derfor tror vi, at risikoen for ikke at 'passe ind' i samfundet er større for personer med udviklingshæmning. Bevidstheden om ikke at passe ind i samfundet må antageligvis også have konsekvenser for muligheden for realiseringen af "det gode liv". Med reference til Alain Ehrenberg og Axel Honneth mener Rosa nemlig, at den konstante konkurrence og kampen om anerkendelse fører til en 'udmattelse' af selvet (Rosa, 2014, s. 70).

1.2.4 Muligheder og optioner

I antologien Sociale patologier (Willig & Østergaard, 2005) har Rasmus Willig skrevet et kapitel om 'selvrealiseringsoptioner'. Han definerer optioner som modsætning til muligheder. Muligheder er de store definitive valg et individ foretager sig, mens optioner er de små valg der ikke har nogle umiddelbare konsekvenser nu og her (Willig, 2005, s. 16ff). Ifølge Honneth kan et væld af optioner føre til "liden under ubestemthed", hvormed han mener, at den frihed individet har fået i det moderne samfund, skaber uoverskuelighed for individet, fordi der med friheden følger et uoverskueligt antal optioner. Tabet af normer og moralske pligter gør, at individet står helt alene med sine overvejelser og beslutninger. Individet kan derfor føle 'ensomhed', 'tomhed' eller 'trykkethed', idet man konstant må ransage sin egen samvittighed og

ikke kan træffe beslutninger ud fra et alment accepteret moralsk kompas. Når moralske afgørelser udelukkende er placeret hos individet, der hele tiden må afsøge sit indre for at finde svar, er det nemt at blive ramt af handlingslammelse og depression (Honneth, 2003e, s. 129ff).

Hvordan påvirker det væld af optioner, som findes i det senmoderne samfund, personer med udviklingshæmning? Er det noget de bliver påvirket af? Eller bliver de skånet for denne "liden under ubestemthed", fordi de, som sagt tidligere, får støtte og bliver guidet? I så fald har personer med udviklingshæmning så den samme frihed som personer uden udviklingshæmning? Derfor er det spændende at undersøge hvordan friheden opleves hos det enkelte menneske med udviklingshæmning. Med andre ord om de mener at de har samme grad af frihed som andre 'normale' mennesker og om de føler at de kan navigere i de optioner, som følger med denne frihed.

1.2.5 Fleksibilitet og omstillingsparathed

Den amerikanske sociolog, Richard Sennett, taler om kravene i samfundet og hvad man skal leve op til for at begå sig i det senmoderne samfund. Ifølge ham er det vigtigt for individet hele tiden at udvikle sig. Hvis man ikke udvikler sig, så er man en fiasko. Sennett illustrerer dette med historien om barejeren Rose, som egentlig har det meget godt i hendes bar. Hun er dog bange for at gro fast og blive anset som en fiasko. Derfor slår hun til, da hun får tilbudt en stilling i reklamebranchen. Hun oplever, at hendes viden ikke værdsættes, og at hun dagligt må kæmpe for at blive anerkendt for hendes evner. Samtidig må hun hele tiden må forny sig selv for at følge med uden at hun kan vide sig sikker på, at det hun gør er godt nok (Sennett, 1999, s. 83ff). Med historien om Rose tegner Sennett et billede af et arbejdsmarked hvor det er vigtigt at være fleksibel, fordi fleksibilitet skaber de bedste vilkår for udvikling, idet det fleksible menneske altid er klar på den næste uforudsete problemstilling (Sennett, 1999, s. 95).

For personer med udviklingshæmning kan kravet om fleksibilitet og omstillingsparathed nødvendigvis være meget svært at leve op til. F.eks. er det for personer med autisme vigtigt med faste strukturer i hverdagen, hvilket tydeligvis ikke harmonerer med kravet om fleksibilitet. Ligeledes antager vi, at det er svært for en

person med udviklingshæmning, at leve op til kravet om at være i konstant udvikling. Selve begrebet 'udviklingshæmnet' fortæller, at det der kendetegner målgruppen er, at de udviklingsmæssigt ikke er tilsvarende med mennesker uden udviklingshæmning. Derfor interesserer vi os for, om personer med udviklingshæmning oplever at skulle leve op til krav om at være fleksibel og krav om udvikling. Oplever de sig i så fald hæmnet af de krav?

1.2.6 Netværk og sociale relationer

Sennett taler ikke kun om fleksibilitet og selvets udvikling. Han taler også om, at det i senmoderniteten er vigtigt at være god i sociale sammenhænge for at få succes. Det er ikke nok at være god til sit job, men ofte er det faktisk vigtigere at være god til at skabe netværk og at pleje dem. Ifølge Sennett er de præstationer man leverer i dag glemt i morgen, hvorfor det er vigtigt at have sine kontakter i orden og have sin ryg fri hvis der skulle ske en 'katastrofe' på arbejdspladsen (Sennett, 1999, s. 85ff).

Hvordan harmonerer dette med de problemer et udviklingshandicap medfører? Oplever personer med udviklingshandicap at dette krav er et problem? Det har vi en antagelse om, fordi noget af det der kendetegner personer med udviklingshæmning er, at de ofte har svært ved at kunne begå sig i sociale sammenhænge.

1.2.7 Depressionen

Alain Ehrenberg, fransk professor i sociolog, lægger sig op af Bauman, Sennett og Rosa, i sin samtidsbeskrivelse. Han adskiller sig dog ved at komme med en konkret diagnose – depression. Han kobler den stigende individualisering sammen med det stigende antal af mennesker, som diagnosticeres med depression. Opgøret med de traditionelle klasseskel og kønsroller har ledt til den herskende norm hvor individet ansøres til at tage individuelle initiativer og derigennem realisere sig selv. Faktisk taler Ehrenberg om, at individer i dag vurderes ud fra deres evne til at tage initiativer fremfor, som tidligere, deres villighed til at adlyde (Ehrenberg, 2010, s. 35). Mennesket skal selv konstruere sine pejlemærker, da ingen traditioner eller love længere guider mennesket i den rigtige retning. Samtidig med, at individet er " (...) tvunget til konstant

at overgå sig selv i sit private iværksætterprojekt.” (Ehrenberg, 2010, s. 30) for at opnå social succes i den evige jagt på identitet. Dette pres fører, ifølge Ehrenberg, til en utilstrækkelighedspatologi, der munder ud i depressionen (Ehrenberg, 2010).

1.2.8 Sammenfatning

Ovenstående gennemgang illustrerer nogle af vores forforståelser om de krav personer med udviklingshæmning skal leve op til for at være lige deltagere i samfundet. Alle mennesker er påvirket af disse krav, og skal på bedste vis navigere i dem. Netop det, antager vi, er særligt udfordrende for mennesker med udviklingshæmning. Kravene er ikke noget man frivilligt kan vælge at leve op til, men er vilkår som individet er tvunget til at leve op til for at begå sig i samfundet. Professor i psykologi ved Aalborg Universitet, Svend Brinkmann, beskriver i den forbindelse, at udvikling ikke er en mulighed men, at der i stedet er tale om en 'udviklingstvang' (Brinkmann, 2014).

I relation til Alain Ehrenberg tror vi, at de ovenstående forhold kan have en negativ virkning på personer med udviklingshæmnings selvforhold. Hvis man ikke kan leve op til samfundets krav og forventninger om, at individet skal deltage og bidrage til samfundet på lige fod med alle andre, fører denne bevidsthed om ens uformåenhed til en udmattelse af selvet, som kan føre til depression (Ehrenberg, 2010). Det er netop denne tese vi vil undersøge nærmere i nærværende speciale.

1.3 Regeringens ambitioner for handicappedes deltagelse i samfundet

I 2013 udgav den daværende S-SF-R regering en handicappolitisk handleplan med overskriften "Et samfund for alle" (Regeringen, 2013). I handleplanen opstiller regeringen tre visioner, som vi i det følgende vil belyse, kommentere på og problematisere ud fra vores fortolkning og antagelse af, hvad det betyder for personer

med udviklingshæmning. Formålet er, at tegne et billede af hvilke krav der fra politisk hold bliver stillet til mennesker med handicap.

1. "Regeringen vil arbejde for et samfund med respekt for forskellighed, hvor alle mennesker indgår ligeværdigt som medborgere i samfundets mange fællesskaber" (Regeringen, 2013, s. 7).

Selve indholdet af denne vision er svær at være uenig i, fordi respekt for forskellighed og lighed mellem mennesker utvetydigt må anskues som noget positivt. Men hvordan bliver det forstået i praksis? I regeringsudkastet bliver det beskrevet, at de ønsker at øge ligheden ved at øge mennesker med handicaps deltagelse i uddannelse, arbejde og civilsamfund (Regeringen, 2013, s. 7). Man kan tale om, at personer med handicap får samme muligheder som alle andre i samfundet, når man på den måde taler om lighed. Men man kan også vende det om og sige, at mennesker med handicap ikke bare vil møde de samme muligheder men også de samme krav som alle andre mennesker. Nogle krav som vi tidligere har argumenteret for kan være sværere at leve op til for personer med udviklingshæmning sammenlignet med personer uden udviklingshæmning. Derfor kan man argumentere for, at den første vision ikke er entydig positiv, da det ultimativt kan resultere i nederlag i stedet for sejre og begrænsninger i stedet for frihed.

2. "Regeringen vil arbejde for et samfund, som understøtter mennesker med handicap i at opnå øget selvbestemmelse og ansvar for eget liv" (Regeringen, 2013, s. 7).

I lighed med den første vision kan anden vision opfattes som øgede muligheder for mennesker med handicap. Men øget selvbestemmelse og øget ansvar kan også forstås som øgede krav, nemlig kravet om at kunne navigere i alle de valgmuligheder og optioner, som findes i samfundet.

3. "Regeringen vil arbejde for et samfund, hvor der er fokus på det enkelte menneskes ressourcer, og hvor mennesker med handicap støttes i at realisere og bidrage med deres fulde potentiale."
(Regeringen, 2013, s. 7).

I den tredje vision er der igen fokus på, at det enkelte menneske med handicap skal have mulighed for at udnytte sine muligheder og der står endda direkte, at det enkelte menneske med handicap skal støttes i at realisere sit fulde potentiale. Det tydeliggøres ligeledes at realiseringen af deres potentiale skal ske igennem beskæftigelse, fordi det er væsentligt for at deltage og bidrage til samfundet (Regeringen, 2013, s. 30).

Regeringen er altså i fuld tråd med den udvikling der beskrives og problematiseres af flere af de ovennævnte sociologer, nemlig kravet og forventningen om selvrealisering. Derudover tydeliggøres også et krav og en forventning til, at den enkelte udnytter sit potentiale for at bidrage til samfundet.

Selvom formålet med den handicappolitiske handlingsplan er at skabe inklusion for personer med handicap, kan der argumenteres for, at det ikke nødvendigvis er det bedste for det enkelte individ i denne målgruppe. Visionerne bliver italesat som gavnligt for det enkelte individ. Det er altså ikke kun bedre for samfundet, at borgere med handicap kommer i arbejde, det er også bedst for dem selv. Der er tale om at øge deres muligheder for inklusion ved at øge selvbestemmelse og ansvar for eget liv. Det er ud fra den tankegang bedst for det enkelte menneske med handicap at kunne tage ansvar for eget liv og komme på arbejdsmarkedet. De beskrevne muligheder kan dog også opfattes som krav til personer med handicap. Krav om at deltage ligeværdigt i samfundet så de bidrager ligeværdigt til samfundet. Kravet om selvbestemmelse der kan forstås som om man i større grad skal klare sig selv. Krav om selvrealisering og at udnytte sit potentiale, er med til at tegne et billede af, at det betyder mere for regeringen, at personer med handicap kan bidrage til samfundet end at skabe et værdigt og godt liv for dem. Beskæftigelse har formentligt en positiv indflydelse på rigtig mange menneskers selvværd, men skal personer med udviklingshæmning i

beskæftigelse for enhver pris? Måske repræsenterer visionerne en økonomisk tankegang frem for en social tankegang. Jo flere mennesker med handicap som kommer i beskæftigelse og klarer sig selv, jo færre penge skal samfundet bruge. Vi fokuserer mere på de bagvedliggende krav i regeringens handlingsplan, end på de muligheder den daværende regering beskriver i handlingsplanen. Det betyder ikke at vi lukker øjnene for, at de muligheder kan være til stede. Vi ønsker også at dokumentere de positive konsekvenser, som følger med den handicappolitiske handlingsplan. Dog anskuer vi meget af det, regeringen italesætter som muligheder for personer med handicap, som øgede krav. Vi anskuer regeringens tiltag som ambitioner om at de krav, der gælder for mennesker uden handicap, også skal gøre sig gældende for personer med handicap. Det antager vi kan påvirke mennesker med udviklingshæmning negativt og derfor undersøger vi nærmere hvordan det rent faktisk forholder sig for dem.

1.4 Problemformulering

I det foregående har vi beskæftiget os med de krav som er typisk i det moderne samfund. Ud fra det har vi formuleret nogle antagelser for hvilken betydning de krav har for personer med udviklingshæmning og hvordan de oplever de krav. Derudover har vi været inde på regeringens ambitioner for mennesker med handicap og ligeledes formuleret antagelser for hvad de kan betyde for personer med udviklingshæmning. Ud fra det har vi fremstillet følgende problemformulering:

”Hvordan oplever voksne personer med udviklingshæmning samfundets krav og muligheder og hvordan håndterer de dem?”

For at specificere problemformuleringen har vi ligeledes opstillet følgende spørgsmål:

- Hvordan oplever og håndterer de krav om fleksibilitet og omstillingsparathed?
- Hvordan oplever og håndterer de krav om hastighed og effektivitet?

- Hvordan oplever og håndterer de krav om anerkendelse og selvrealisering?
- Hvordan oplever og håndterer de krav om selvstændighed?
- Hvordan oplever og håndterer de krav om at kunne indgå i sociale relationer?
- Hvordan navigerer de mellem samfundets muligheder og optioner?

1.5 Målgruppe

I det følgende beskæftiger vi os med, hvordan vi udvalgte gruppen af informanter, ligesom vi giver en overordnet beskrivelse af informanterne og det bofælleskab de bor i.

Kriteriet for udvælgelse af informanter er, at de er voksne mennesker med udviklingshæmning, der er velfungerende nok til, at de i et eller andet omfang har tilknytning til arbejdsmarkedet og dermed må formodes at være præget af samfundets konkurrencetilstand.

I vores udvælgelse af informanter startede vi med at foretage en intern søgning, hvor vi læste målgruppebeskrivelser på flere forskellige bosteder. Herefter havde vi en samtale med lederen af den institution hvor vi begge er ansat. Hun har indtil for nylig fungeret som tilbudsleder af en samling af bofælleskaber for voksne udviklingshæmmede. Hun har derfor et indgående kendskab til området og de forskellige målgrupper. Hun foreslog et bofælleskab og satte os i kontakt med personalet der. Hun mente at den aktuelle beboergruppe i lige netop dette bofælleskab var det, der matchede vores ønsker bedst muligt, da de alle var relativt selvstændige og langt de fleste havde en eller anden form for arbejde. Medarbejderen i bofælleskabet påtog sig opgaven at lave aftaler med beboerne på vores vegne. Det var frivilligt om de ville lade sig interviewe og de fik at vide at det ville handle om deres liv og deres arbejde. Med udgangspunkt i vores leders og personalets beskrivelser var vi overbevidste om, at det var informanter, der ville være relevante for vores undersøgelse.

Vi har interviewet seks beboere i botilbuddet på mellem 26 og 39 år. Alle har en udviklingshæmning, som betyder at de har brug for hjælp og støtte i dagligdagen. Definitionen på personer med udviklingshæmning er ifølge Socialstyrelsen, at de ikke udvikler sig så meget som andre mennesker og i et langsommere tempo end andre mennesker (Socialstyrelsen, 2016).

Kort skitseret er opgangsfælleskabet et botilbud, hvor beboerne bliver støttet i at udvikle øget selvstændighed. Beboerne har hver deres lejlighed og deler derudover forskellige fællesrum såsom opholdstue, fælleskøkken og vaskeri. I huset foregår der forskellige fællesaktiviteter som fælles madlavning og spisning fire gange om ugen, ligesom der er forskellige ture og rejser som beboerne kan melde sig til. Der er personale i dagtimerne og på dage med fællesspisning er personalet der til først på aftenen. Derefter foregår personalekontakt til et nødnummer, som er bemanded om natten.

Tre af informanterne arbejder på en almindelig arbejdsplads (dagligvarebutikker og et teater), to er i aktivitetstilbud, mens en af informanterne ikke er i beskæftigelse. De arbejder typisk 3-4 dage om ugen og har en fast ugentlig hjemmedag, hvor de kan få støtte til at få ordnet lægebesøg og lignende. Alle informanter har på et eller andet tidspunkt været tilknyttet en almindelig arbejdsplads.

1.6 Andre undersøgelser på området

Der er udarbejdet mange rapporter og undersøgelser omhandlende mennesker med handicap og beskæftigelse. Særligt har SFI (Det Nationale Forskningscenter for Velfærd) i gennem en årrække haft fokus på emnet. Ligeledes bidrager andre forskere og aktører med undersøgelser af feltet. I dette afsnit vil vi kort skitsere indhold og metode i aktuelle undersøgelser på området, samt redegøre for, hvordan nærværende speciale adskiller sig fra disse undersøgelser.

1.6.1 SFI – Handicap og beskæftigelse

SFI har fra 2002 til 2015 udgivet en undersøgelsesrække kaldet 'Handicap og beskæftigelse', hvor de hovedsageligt formidler og analyserer statistik på området. Formålet med undersøgelserne er at belyse det aktuelle beskæftigelsesniveau og udviklingen af denne hos mennesker med handicap i forhold til udviklingen på det

resterende arbejdsmarked. De belyser ligeledes, hvilke forhold der kan have indflydelse på beskæftigelsen af denne gruppe borgere (Kjeldsen, Houlberg, & Høgelund, 2013, s. 9). Ud over at dokumentere den statistiske udvikling på området, har hver undersøgelse et separat fokusområde. F.eks. kompensationsordninger (Larsen, Schademan, & Høgelund, 2008), viden om støtteordninger (Thomsen & Høgelund, 2011) og trivsel (Kjeldsen et al., 2013). Særligt rapporten fra 2013, der omhandler forbindelsen mellem trivsel og beskæftigelse, er interessant, da vi i nærværende speciale jo netop undersøger, hvordan vores informanter oplever at være i arbejde. Rapporten finder en sammenhæng mellem en høj score på trivselsindekset og en høj sandsynlighed for at være i job. Den finder også en sammenhæng mellem graden af handicap og trivsel, samt graden af handicap og beskæftigelse. Undersøgelsen belyser, at mennesker med et mindre handicap generelt har en bedre trivsel og oftere er i beskæftigelse end mennesker med et større handicap. Rapporten kan dog ikke specificere, om det er arbejdet der øger deres trivsel, eller om det er den høje trivsel der gør, at de er i arbejde (Kjeldsen et al., 2013, s. 76ff). Denne problematik bevæger vi os tættere ind på via kvalitative interviews. Derved har vi mulighed for at undersøge, hvad arbejde eller mangel på arbejde gør ved informanternes selvforhold. Dermed kan vi komme tættere på en forklaringsmulighed end SFI, der med deres kvantitative datagrundlag blot kan konstatere, at der er en sammenhæng.

1.6.2 Finn Amby – Målgruppen der forsvandt

En anden forsker, der har bidraget til undersøgelser på området, er Finn Amby med sin Ph.d. afhandling fra Aalborg Universitet (2014). Han kritiserer regeringsinitiativerne, om at få flere mennesker med handicap i arbejde, for ikke at have den ønskede effekt. Amby fokuserer på at forklare den lave deltagelsesgrad på det ordinære arbejdsmarked hos mennesker med handicap. Han fremhæver flere punkter ved beskæftigelsespolitikken og samfundsudviklingen, der i fælleskab er medvirkende til, at der i dag udføres en yderst forskelligartet indsats i kommunerne i forhold til at hjælpe borgere med handicap i arbejde (Amby, 2014, s. 266). Han taler om det relative handicapbegreb, hvor man er gået fra at tale om opdelte grupper (bl.a. døve, blinde,

vanføre og åndsvage) til at tale mere overordnet om mennesker med funktionsnedsættelser (Amby, 2014, s. 258). Denne bevægelse har medført, at gruppen af mennesker med handicap nu er større og mere uafgrænset end før i tiden, idet gruppen nu omfavner alle former for funktionsnedsættelser, psykiske lidelser og mennesker med længerevarende sygdomsforløb. Derudover er mennesker med handicap nu inkluderet i den almene beskæftigelsespolitik, og derfor udføres der i lavere grad særindsatser for denne gruppe (Amby, 2014, s. 262). Endvidere er kendskabet til de eksisterende kompensationsordninger meget begrænset ude i virksomhederne (Amby, 2014, s. 268). Yderligere kritiserer han regeringen for ikke at kræve en målrettet indsats for denne gruppe, med kontroller og måltal, som man gør på andre områder (Amby, 2014, s. 271). Amby er udelukkende optaget af de samfundsmæssige vilkår, der begrænser hans målgruppe i at deltage på arbejdsmarkedet og søger at forklare målgruppens lave deltagelsesgrad på det ordinære arbejdsmarked. Han beskæftiger sig ikke med, hvordan det er at være i arbejde eller hvordan manglende arbejde, opleves af den enkelte borger med handicap, eller hvordan det influerer på individets selvforhold (Amby, 2014).

1.6.3 SUMH – Fra uddannelse til arbejdsmarked

Sammenslutningen af Unge Med Handicap (herefter SUMH) har i rapporten 'Fra uddannelse til arbejdsmarked' undersøgt, hvilke barrierer der er i forhold til at få nyuddannede med handicap i beskæftigelse (Sammenslutningen af Unge Med Handicap, 2014). De anvender et kvalitativt forskningsdesign og undersøger, hvordan deres informanter oplever overgangen fra uddannelsesinstitutionerne til arbejdsmarkedet, og hvilke barrierer de støder på i denne overgang. Deres målgruppe er borgere med fysiske, psykiske, kognitive eller kommunikative funktionsnedsættelser, som har en lang eller mellemlang videregående uddannelse (Sammenslutningen af Unge Med Handicap, 2014, s. 7f). I forbindelse med nærværende speciale er det interessant, at personer med handicap oplever barrierer i forhold til at komme i beskæftigelse. Det indikerer, at det kan være vanskeligt for mennesker med handicap at leve op til samfundets krav om beskæftigelse. Når selv

mennesker med lange uddannelser oplever, at deres funktionsnedsættelse kan være en barriere for beskæftigelse, antager vi, at der også må være barrierer, som rammer den målgruppe vi undersøger. SUMH beskriver nogle barrierer, som knytter sig til det faktum, at deres målgruppe har taget en uddannelse. F.eks. at de ikke har overskud til studiejob og frivilligt arbejde under studietiden, selvom det er vigtigt i forhold til at finde et job efterfølgende (Sammenslutningen af Unge Med Handicap, 2014, s. 16). SUMH har anvendt en kvalitativ tilgang til at afdække deres informanternes oplevelser og anvender disse oplevelser til at udarbejde nogle anbefalinger til de forskellige aktører på området, f.eks. jobcentre, handicaporganisationer og uddannelsesinstitutioner. Der er flere lighedspunkter mellem SUMH's undersøgelse og vores undersøgelse, f.eks. en kvalitativ tilgang og et oplevelsesperspektiv. SUMH's målgruppe adskiller sig dog væsentligt fra vores. Informanterne i nærværende speciale har ikke gennemført længerevarende uddannelser og deres intelligensniveau betyder, at de har sværere ved at begå sig på det ordinære arbejdsmarked.

1.6.4 Sammenfatning

Et gennemgående træk ved de undersøgelser, som omhandler handicap og beskæftigelse, er, at de alle anvender begrebet 'mennesker med handicap' meget overordnet. Dette er problematisk, da handicap spænder meget vidt, og da handicappedes livsvilkår er meget forskellige. SFI opdeler dog handicap i forskellige kategorier: Mobilitetshandicap, sanse- og kommunikationshandicap og psykiske lidelser og sygdomme. De inddeler ligeledes også i større og mindre handicaps (Rode Larsen & Høgelund, 2015). En lignende inddeling ses indledningsvis hos SUMH, der dog i gennem det meste af rapporten refererer til 'informanter med funktionsnedsættelser'. På trods af disse inddelinger er der dog stadig tale om et meget bredt og overordnet fokus. F.eks. kan kategorien sanse- og kommunikationshandicap hos SFI både omhandle mennesker med synshandicap, hørehæmmede, mennesker med autisme, samt mennesker med mental retardering. Der må alt andet lige være forskel på at være hørehæmmede, men normalt fungerende og at være svært autistisk med udviklingshæmning.

Undersøgelserne har alle deres berettigelse, om det er at dokumentere, hvordan forholdene er omkring handicap og beskæftigelse, om det er en kritik af, at regeringsmålene vedrørende handicap og beskæftigelse ikke bliver opnået, eller om det handler om de barrierer, som mennesker med handicap møder når de skal i arbejde. Nærværende speciale bidrager med en anden tilgang til feltet. Et andet teoretisk udgangspunkt, en anden og mere snæver målgruppe og en kvalitativ tilgang til feltet, hvor det i højere grad undersøges, hvilken oplevelse feltets målgruppe har.

Vi ønsker at bidrage med en undersøgelse med et konkret målgruppefokus – mennesker med udviklingshæmning. Teorierne om sociale patologier og de problematikker ved moderniteten de skitserer, danner grundlaget for vores samfundsopfattelse. Teorierne vil i gennem specialet være de briller, vi ser verden med. Det er med dette teoretiske blik, vi søger at opnå forståelse for vores informanternes oplevelser. Modsat ovenstående undersøgelser, ønsker vi altså ikke at bidrage til årsagsforklaringer på den lave beskæftigelsesgrad for mennesker med handicap eller at udarbejde anbefalinger til, hvordan aktørerne på feltet bør handle, men derimod at nærme os en forståelse af de oplevelser, informanterne beretter om.

2.0 Metode – den hermeneutiske tilgang

2.1 Indledning

I nærværende speciale undersøger vi, hvordan voksne mennesker med udviklingshæmning oplever krav og muligheder i samfundet og hvordan de håndterer dem. Vi vil derfor opnå en forståelse af de forhold, der har betydning for deres oplevelser.

For at opnå denne forståelse anlægger vi en hermeneutisk tilgang til feltet. Hermeneutikken lægger stor vægt på, at forståelsen sker i et samspil mellem fortolkeren (os) og den fortolkede (vores informanter) (Gadamer, 1999, s. 130f). Den viden der frembringes, opnås gennem samtale mellem fortolker og den fortolkede. Kvalitative interviews giver her muligheden for at opnå samspillet mellem fortolker og den fortolkede igennem den interaktion, der er i interviewsituationen. I bogen "Håndværk og horisonter" (2007), beskrives fordelene ved den kvalitative metode på følgende måde:

"Efter vores mening er det kvalitative arbejde vigtigt, fordi det tilbyder en mulighed for at gå i dybden, for at spotte nuancer og detaljer i et virvar af menneskelig aktivitet og for at iagttage det menneskelige på nært og intimt hold." (Antoft, Jacobsen, Jørgensen, & Kristiansen, 2007, s. 11)

Via kvalitative interviews har vi således muligheden for at opnå en uddybende beskrivelse af, hvordan informanterne oplever og håndterer samfundets krav og muligheder. Den kvalitative metode giver os ligeledes mulighed for at lære af de udtalelser vores interviewpersoner kommer med. I tråd med den hermeneutiske tilgang fortolker vi løbende, samt reviderer og nuancerer vores fordomme i takt med, at vores forståelse af vores informanternes livsverden udvides.

I nærværende kapitel gør vi rede for de overvejelser vi løbende har gjort os med hensyn til hvordan vi bedst muligt opnår en forståelse af informanternes oplevelse og håndtering af samfundets krav og muligheder. I denne proces er samspil mellem empiri og teori et gennemløbende tema, idet vi anser dette samspil for at være essentielt for at opnå den bedst mulige forståelse af informanternes oplevelsesverden. Vi har opdelt kapitlet i to dele - en del om hvordan hermeneutikken er brugt i specialet og en del om den kvalitative metodes rolle i specialet.

2.2 Hermeneutik i specialet

2.2.1 Fordomme

Den tyske filosof, Hans-Georg Gadamer, anser fordomme som en betingelse for forståelse. Fordom betyder i Gadamers forståelse en dom, der er givet på forhånd, altså noget man antager før man med sikkerhed kan sige om det er rigtigt (Gadamer, 1999, s. 131f). En fordom er dog ikke forbundet med uvidenhed, men i hermeneutikken bunder fordomme i et oplyst grundlag. Gadamer beskriver, at fornuften er afgørende i forhold til fordomme, forstået på den måde at selvom man læser eller hører noget, skal man forholde sig kritisk til de oplysninger man tilegner sig. Fordomme er i hermeneutikken forbundet med en interesse og lyst til at undersøge den givne fordom - dette i modsætning til at være fastlåst i en fordom (Gadamer, 1999, s. 133ff). I dette speciale undersøger vi vores fordomme om udviklingshæmmedes oplevelser af samfundets krav og belastninger.

Teorier om sociale patologier ligger, som det er fremgået, til grund for nærværende speciales fordomme om mennesker med udviklingshæmnings oplevelser. Vi møder feltet med en antagelse om, at personer med udviklingshæmning har svært ved at leve op til og håndtere de krav og muligheder, som er indlejret i samfundet og at det kan have negativ betydning for deres selvforhold. Det betyder på ingen måde at vi har sat os fast på, at det er sådan vi skal forstå genstandsfeltet. Men med bevidstheden om vores fordomme har vi mulighed for at undersøge dem nærmere og bekræfte eller revidere dem - eller dele af dem - i takt med, at vi bliver klogere på feltet.

Kort sagt er vi bevidste om at vi har nogle antagelser, der er udgangspunktet for vores undersøgelse, som vi enten ønsker at nuancere og specificere. Vores antagelser reviderer vi løbende i takt med vores erkendelsesproces gennem fortolkning af informanternes udtalelser.

2.2.2 Fortolkning

At opnå forståelse for noget handler ikke kun om at være tilpasningsparat overfor ny viden, men handler også om, hvordan man forstår den nye viden i forhold til den viden man på forhånd har haft. Med andre ord, hvordan man fortolker den information og viden man får. Fortolkningen sker i et samspil imellem den indsamlede empiri og teorien.

I hermeneutikken taler man om dele og helhed for forståelse af feltet. Delene skal give bedre forståelse af helheden, og helheden skal give bedre forståelse af delene. Der er således tale om en cirkulær bevægelse for forståelsen (Gadamer, 1999, s. 153). I nærværende speciale består delene af interview og udtalelser fra interviewene, og de indgår i samspil med den forståelse vi har tilegnet os igennem teorierne. Det bidrager samlet set til helhedsforståelsen. Den cirkulære bevægelse kommer til udtryk i, at vi hele tiden vender tilbage til vores forståelser af dele og helheder og reviderer disse ud fra den viden vi får fra andre dele og fra helhedsforståelsen. I den forbindelse kan man tale om en 'horisontsammensmeltning', som er et vigtigt begreb i hermeneutikken. Informanternes udtalelser møder vores teoretiske forståelser og smelter sammen til en ny horisont. Horisonten er altid i bevægelse og ændrer sig ud fra de erfaringer man gør sig (Gadamer, 1999, s. 166ff). Den teoretiske forståelse eller horisont, som vi møder feltet med, er afgørende for den viden vi opnår fra informanterne.

De spørgsmål vi stiller, og i det hele taget den tilgang vi har haft til interviewene, er præget af vores fordomme på området. Ligeledes er vores tolkning af udtalelser præget af vores fordomme. Vi forsøger i den forbindelse ikke at presse vores fordomme ned over informanternes livsverden, men i stedet at lade os belære af deres erfaringer for på den måde at nuancere og justere vores opfattelse i forhold til de ting der er i spil for vores informanter. Samtidig tager vi heller ikke bare udtalelserne for

givet som en universel sandhed, og skrotter vores teoretiske forståelse, hvis nogle udtalelser modsiger teorien. Gadamer fortæller i den forbindelse

”Spørgsmålets væsen er at blottlægge muligheder og holde muligheder åbne. Hvis en fordom bliver tvivlsom – i lyset af det, en eller anden person eller en tekst siger – så betyder det ikke af den grund, at den simpelthen sættes til side og at den anden person eller det andet straks gøres gældende i dens sted.” (Gadamer, 1999, s. 162f)

Hvis et krav ikke opleves af en informant som noget betydningsfuldt, betyder det ikke at den skal skrottes. Det kan jo være, at det er betydningsfuldt for andre. Derimod giver det grobund for en yderlige interesse for hvad der så kan være på spil i den givne situation.

Derudover er der nogle forhold, som ikke tydeligt har indflydelse på individet. Det er f.eks. ikke givet, at behovet for anerkendelse er noget en person selv er opmærksom på og er i stand til at italesætte, selvom det, ifølge Honneth, er en grundbetingelse for det gode liv (Honneth, 2003). I et individualiseret samfund vil mange mennesker nok være tilbøjelige til at sige at anerkendelse ikke er vigtig for dem, fordi der er en diskurs om at individet skal være selvstændigt i alle livets facetter, og skaber sig selv uden at spejle sig i andre mennesker (Petersen, 2005, s. 50).

Den førnævnte horisontsammensmeltning betyder derfor, at udtalelserne fra interviewene bliver integreret i vores teoretiske forforståelse. Modsat forholder vi os til, at den teoretiske forforståelse i nogle tilfælde ikke er rammende i forhold til specialets målgruppe. Det betyder, at hvis de udsagn vores informanter kommer med, danner en forståelse af interviewpersonerne, som ikke stemmer overens med vores fordomme, må vi genvurdere vores fordomme. I denne proces er vi kritiske og skrotter ikke bare den forståelse vi har haft af feltet uden videre, men går i dybden og undersøger hvorfor der er et misforhold mellem helhedsforståelse og enkeltdelene. Det gør vi bl.a. ved at forholde os kritisk til hvordan interviewene forløb og om vi fik

spurgt ind til de rigtige ting og på den rigtige måde. Men hvis der stadig, efter granskning af misforholdet mellem dele og helhed, tegner sig et billede af at helhedsforståelsen skal ændres, må vi vurdere om der er nogle pointer fra vores teoretiske forforståelse, som ikke gør sig gældende for specialets målgruppe, eller om de gør sig gældende på en anden måde end vi på forhånd havde forestillet os.

Kort opsummeret møder vi feltet med en teoretisk forforståelse om samfundets krav til individet. Det danner grundlag for interessen for at undersøge, hvordan de krav påvirker den målgruppe vi beskæftiger os med. Vekselvirkning mellem den teoretiske forforståelse og de kvalitative interviews skaber igennem analyse og tolkning det samlede helhedsbillede af informanternes oplevelse af samfundets krav.

2.3 Kvalitative interviews

2.3.1 Interviewguide

De kvalitative interviews bidrager til at få et indblik i informanternes livsverden og hvordan de oplever og håndterer de krav og muligheder, der præger vores samfund. Den hermeneutiske tilgang vi praktiserer i specialet, bunder i de teoretiske fordomme vi har over for feltet. Derfor er udgangspunktet for interviewene emner som relaterer sig til teorierne og de teoretiske begreber, der er udgangspunkt for undersøgelsen. Ud fra teorierne udarbejdede vi nogle overordnede temaer, som relaterer sig til de forskellige samfundskrav, som vi beskæftiger os med (jf. afsnit 1.4). Temaerne fungerede som retningslinjer for, hvad vi skulle komme ind på i interviewene, men er ikke stramt strukturerede. I nærværende undersøgelse er informanternes oplevelser essentielle, og derfor gav det ikke mening at have et fast struktureret interview. I stedet er det vigtigt at forfølge nogle af de ting som optager informanterne. Både for at komme i dybden med deres oplevelser og for at have muligheden for at anskue om der kan være andre forhold, der gør sig gældende – forhold der ikke indgår i vores teoretiske begrebsapparat. Steiner Kvale og Svend Brinkmann kalder denne tilgang 'det semistrukturerede interview' (Kvale & Brinkmann, 2009, s. 151). Ved at bruge den

semistrukturerede interviewform sætter vi i interviewsituationen vores teoretiske begreber i spil med informanternes erfaringsverden med henblik på at revidere, specificere og nuancere dem.

Vi har været bevidste om at tilpasse spørgsmålene til gruppen af informanter. Derfor har vi under hvert overordnet tema tilføjet underpunkter, der er mere konkrete og er let forståelige for vores informanter. For at få belyst temaet fællesskab og sociale relationer udarbejdede vi f.eks. underpunkterne; venner og popularitet.

Underpunkterne danner en meget mere konkret ramme for samtalen og giver mulighed for at få konkrete eksempler på informanternes erfaringer. På samme måde lavede vi underpunkter til temaerne effektivitet og hastighed. Her spurgte vi konkret indtil om de ofte havde travlt på deres arbejde, hvorfor der var travlt og hvordan de havde det når der var travlt. Vi brugte let forståelige spørgsmål, for at få informanterne i tale og af og til vendte vi tilbage til et emne for at få det belyst yderligere.

2.3.2 Interviewudførelse - interaktionen

Forud for interviewene havde vi tænkt meget over interaktionen mellem os og informanterne. Interviewene skulle være en god oplevelse for informanterne. Det betød at hvis der var nogle emner der var vigtige for vores informanter eller som de meget gerne vil snakke om gav vi os tid til det. Eksempelvis talte vi om fodboldresultater med en af informanterne, hvorfra vi kunne føre samtalen ind på de fællesskaber man kan have via sine fritidsinteresser. Fire af de seks interviews foregik i informanternes egne lejligheder, og de to afsluttende foregik på bofælleskabets personalekontor, hvor det også virkede til at informanterne var trygge og vant til at færdes. Ved at lade interviewene foregå i rammer, der er velkendte for vores informanter, søgte vi at gøre interviewsituationen så tryk som muligt for dem. En enkelt informant havde brug for at personalet forsikrede ham om at der ikke var nogen forkerte svar og brug for at fortælle os at han ind i mellem kunne have lidt svært ved at forstå et spørgsmål. Inden vi ankom, havde personalet lavet en tidsplan og en liste over de beboere, der gerne ville deltage. En enkelt af de oprindelige fem informanter

valgte at springe fra, mens to andre valgte at stille op på dagen, så vi endte med at gennemføre seks interviews.

Et af vores udgangspunkter var, at stille forholdsvist åbne spørgsmål til informanterne, såsom: *Hvad er det bedste ved at arbejde?* Hensigten var at opfordre dem til at fortælle og dele ud af deres oplevelser. Det viste sig at være svært for flere af informanterne at svare på den type spørgsmål. Med undtagelse af to var det gennemgående meget svært for vores informanter at komme med eksempler, være konkrete og fortælle uopfordret. De kunne sagtens fortælle om noget havde været en god eller en dårlig oplevelse, men kunne have svært ved at fortælle hvorfor det forholdte sig sådan. Vi blev derfor nødt til at konkretisere spørgsmålene ved at give forskellige valgmuligheder. Det hjalp flere gange vores informanter til at svare på spørgsmålene. I de situationer er vi opmærksomme på, at de har valgt at svare på en måde, fordi vi har præsenteret den mulighed for dem. Derfor kigger vi meget kritisk på vores materiale i udvælgelsen af hvad vi kan bruge videre i analysen.

Flere af informanterne kunne være lidt svære at forstå – enten fordi de talte utydeligt eller havde en talefejl. For at sikre vores forståelse og de bedste forhold for de senere transskriptioner, måtte vi derfor indimellem spørge ind til hvad informanten mente eller gentage ordet for at få bekræftet at det var det ord informanten havde sagt.

2.3.3 Efterbearbejdning af interviewene

Alle interviewene er blevet optaget og transskriberet fuldt ud i computerprogrammet NVIVO. Det har været en del af processen for at lære interviewene godt at kende og derved opnår vi en helhedsforståelse af interviewene. I den proces er det blevet tydeliggjort hvis der er nogle emner som er tilbagevendende, og som vi derfor formoder, må have stor betydning for informanten. Også de selvmodsigelser, der forekommer, bliver tydeliggjorte i den proces. Vores egne iagttagelser og oplevelser under interviewene bliver ikke overskygget af optagelser og transskriberingen, men de bidrager i et samspil til den samlede forståelse af interviewene og til meningstolkningen af de enkelte udtalelser. Talesprog og skriftsprog er nemlig to

meget forskellige ting. Kvale og Brinkmann beskriver i den forbindelse, at der allerede sker en fortolkning, når man transskriberer talesprog til skriftsprog og at et interview er et socialt samspil mellem interviewer og interviewperson (Kvale & Brinkmann, 2009, s. 199f).

Kodningen af interviewene er foretaget med udgangspunkt i specialets overordnede temaer (jf. afsnit 1.4). Den er sket af flere omgange, hvor vi først har lavet den overordnede kodning, hvor vi udarbejdede en kodeliste, ud fra de teoretiske begreber, der specificeres i de uddybende spørgsmål til problemformuleringen. I den første kodningsproces fandt vi, at for at denne kodning skulle bidrage med indsigt og nye fortolkningsmuligheder, i forhold til dem der allerede var fremkommet under transskriberingen, var vi nødt til at kategorisere citaterne i flere forskellige underbegreber. Derfor foretog vi endnu en kodning hvor vi gennemgik citaterne under hver kode og kategoriserede dem i flere forskellige underkategorier. F.eks. har vi en overordnet kode, der hedder 'selvrealisering'. Underkoderne til den var 'drømme', 'trivsel', 'anerkendelse' mv.

Denne systematiske tilgang til interviewmaterialet har hjulpet os til at se nuancer i de forskellige interviews, vi ikke i første omgang havde været opmærksom på. Det har sikret at alle seks interview er blevet gennemgået lige grundigt. Al efterbearbejdning af vores optagede interviews er foregået i NVIVO for at gøre processen mere overskuelig. I analysen inddrages relevante citater. For at gøre citaterne mere forståelige og letlæselige har vi undervejs nænsomt rettet i sproget. Det er sket med tanke på ikke at ændre meningen i den enkelte udtalelse.

2.3.4 Ethiske overvejelser

Alle interviews er sket med samtykke fra både interviewpersoner og ansatte på opgangsfællesskabet, hvor interviewpersonerne bor. Da vi lavede aftalen om at lave interviewene fik en ansat i opgangsfællesskabet information om hvad interviewene skulle handle om og hvad formålet med interviewene er. Det som Kvale og Brinkmann kalder informeret samtykke (Kvale & Brinkmann, 2009, s. 89). Det samme gjorde interviewpersonerne forud for interviewets begyndelse, så vi var sikre på at de frivilligt

deltog. Her blev de også informeret om, at de optræder anonymt i specialet. Ikke fordi vi tror at deres udtalelser kan komme dem for skade, men for at undgå nervøsiteten for at blive genkendt og højne deres lyst til at tale frit. Vi har også censureret navnet på opgangsfællesskabet og det specifikke navn på deres arbejdsplads da det ikke har nogen relevans for indholdet i nærværende speciale. Vi har ikke censureret hvilken branche informanterne arbejder i fordi det har indholdsmæssig betydning i analysen. I nogle tilfælde kan branchen være et kendetegn for informanten, hvis personen beskæftiger sig med noget, som skiller sig lidt ud. Her har vi vurderet at det ikke er til skade for informanterne at medtage dette.

2.4 Sammenfatning

I dette kapitel har vi redegjort for hvordan den hermeneutiske metode er et gennemgående element i nærværende speciale. Vores fordomme har rod i teorierne om sociale patologier og bliver efterprøvet i analysen, hvor vi vil fortolke informanternes oplevelser for at opnå en ny forståelse af feltet. For at skabe de bedste vilkår for en forståelse af feltet gør vi brug af den semistrukturerede interviewform, hvor temaerne i teorierne danner rammen for vores samtale med informanterne. Den hermeneutiske videnskabsteori og den kvalitative tilgang til feltet gør det muligt at få prøvet vores fordomme af og få en dybdegående beskrivelse af hvordan og i hvilket omfang vores fordomme gør sig gældende hos lige netop denne målgruppe. Disse metodiske og videnskabsteoretiske redegørelser bliver sat i spil i analysen, hvor vi vil fortolke informanternes udsagn i lys af vores teoretiske forforståelse. Dette for at skabe forståelse for hvordan vores informanter oplever og håndterer samfundets krav.

3.0 Analyse

3.1 Indledning

Specialets analyse er inddelt i tre dele. Hver del omhandler nogle af de krav udledt af teorierne, som danner grundlag for specialets fordomme.

Analysedel 1 omhandler krav om individualisering og selvstændighed, samt krav om at kunne navigere i samfundets muligheder og optioner. Individualiseringen og selvstændigheden er det styrende for analysen, mens kravet om at navigere i samfundets muligheder og optioner hjælper med at tydeliggøre, hvor individuelle og selvstændige informanterne er. Hvis man har evnerne til at navigere i samfundets muligheder og optioner, antager vi, at man er bedre stillet i forhold til at være et selvstændigt individ.

I Analysedel 2 beskæftiger vi os med krav om anerkendelse og selvrealisering, samt med krav om at kunne indgå og navigere i sociale relationer. Anerkendelse og selvrealisering er afhængig af interaktion og gensidighed mellem mennesker (jf. afsnit 1.2). De sociale relationer må dermed betegnes som yderst relevante, når man taler om anerkendelse og selvrealisering, både i forbindelse med arbejds- og privatlivet.

I Analysedel 3 beskæftiger vi os med krav om fleksibilitet, omstillingsparathed og samfundets øgede hastighed. Fleksibilitet og omstillingsparathed henviser til Richard Sennetts teori om, hvad der kræves af individet i det senmoderne samfund (Sennett, 1999). Samfundets øgede hastighed henviser til Hartmut Rosas teori om acceleration og fremmedgørelse (Rosa, 2014). De to teoretiske udgangspunkter går naturligt hånd i hånd, fordi begge tager udgangspunkt i, at individet konstant skal være i bevægelse og udvikle sig for at leve op til samfundets krav (Rosa, 2014; Sennett, 1999).

I de enkelte analysedele anvender, diskuterer og argumenterer vi med udgangspunkt i teorier om sociale patologier. Teorierne er i flere tilfælde stærkt inspireret af hinanden, og derfor bidrager nogle teorier med pointer til flere analysedele.

3.2 Analysedel 1 - Kravet om selvstændighed

Når informanterne bor i et opgangsfællesskab, hvor der dagligt er pædagoger indtil kl. 18, antyder det, at graden af selvstændighed ikke er særlig høj. Ellers ville de ikke bo et sted, hvor de får så meget hjælp og guidning. Når det er sagt er der et samfundskrav om selvstændighed, der betyder at det kræves at individet kan klare sig selv i rigtig mange aspekter i sit liv uden hjælp fra andre. Det er ikke kun krav, der gør sig gældende for personer uden handicap. Som det fremgår af nedenstående citat har den tidligere S-SF-R regering også ambitioner om at det skal gøre sig gældende for personer med handicap:

”Regeringen vil arbejde for et samfund, som understøtter mennesker med handicap i at opnå øget selvbestemmelse og ansvar for eget liv”

(Regeringen, 2013, s. 7).

Selv om det italesættes som en hjælp, anser vi det som et krav om at personer med handicap skal blive mere selvstændige. Det er vores antagelse, at det er et krav som er svært at leve op til for personer med udviklingshæmning. Med det udgangspunkt undersøger og analyserer vi således, hvordan vores informanter oplever og håndterer krav om selvstændighed. En del af det at være selvstændig indebærer, at man skal kunne navigere i de utallige muligheder og optioner som, ifølge Rasmus Willig, kendetegner det samfund vi lever i (Willig, 2005). Derfor vil denne teoretiske vinkel ligeledes indgå i analysedel 1.

3.2.1 Selvstændighed i livets muligheder og optioner

I sin bog ”Flydende modernitet” (2006) taler Bauman om, at samfundet har udviklet sig i en retning, hvor individet skal fungere som et selvstændigt individ i stort set alle livets henseender.

Fællesskaberne er ikke så tydelige i individets dagligdag sammenlignet med tidligere, hvor fællesskabet i højere grad støttede det enkelte individ. Han taler f.eks. om

stænderfællesskabet og klassefællesskaberne, hvor ”Mennesker med færre ressourcer, og dermed færre valgmuligheder, måtte kompensere for deres individuelle svagheder ved selve deres antal – ved at slutte sammen og handle kollektivt.”

(Bauman, 2006, s. 46f). I det nuværende samfund står man, ifølge Bauman, meget mere alene og har ikke et fællesskab til at bakke én op.

Oplever specialets informanter så dette krav om selvstændighed? Meget kort svaret har de ikke følelsen af at stå alene med beslutninger, men oplever i høj grad, at blive guidet igennem de forskellige beslutninger der skal tages igennem livet. Som nævnt i indledningen, er de bosat i opgangsfællesskabet fordi de netop ikke har kompetencerne til udelukkende at handle selvstændigt. Derfor beskæftiger vi os med, i hvilket omfang de er selvstændige hvad angår valg af bolig og arbejdsplads, samt hvad selvstændighed betyder for informanterne. Man kunne også tale om selvstændighed i forhold til husholdning og andre ting, men vi fokuserer altså på arbejde og boligforhold, da de er de mest indlysende store valg man foretager sig igennem livet og som har en meget stor betydning for informanternes dagligdag.

Selvstændighed i valg af bolig

Alle vores informanter oplever at de selv bestemmer hvor de skal bo, ligesom de også alle oplever, at de er blevet guidet i deres beslutning om bosted fra enten pædagoger eller forældre. Følgende citat er meget sigende for, hvordan specialets informanter oplever valget af bosted:

”Så du valgte selv at du ville bo her?”

Ja, jeg var ude at besøge dem, og jeg fik tilbud af kommunen om flere forskellige steder, men jeg kunne bedst lide det her sted.

Var din mor med til at træffe den beslutning, eller var det dig der traf den?

Det var mig, men min mor hun var her og hjalp mig med besøgene, men det var min egen ide.”

(Kvinde 26 år)

Selvom hendes mor var med til at finde et nyt sted, betyder det meget for hende, at det var hendes eget valg i sidste ende. For hende er det vigtigt at hun selv tager beslutningen – at hun oplever vigtigheden af selv at tage beslutningen vidner om, at hun bliver påvirket af kravet om selvstændighed. Det virker til at være godt for hendes selvværd når hun har en følelse af, at være et frit individ som er i stand til at tage sine egne beslutninger. Det er formentligt derfor, at hun gør meget ud af at pointere, at det var hende selv der valgte hvor hun skulle bo.

Men at være et frit individ, der træffer sine egne valg, kan også have en bagside. Det kan nemlig være svært at navigere i alle de valgmuligheder der findes. I det moderne samfund er der, ifølge Willig, så mange valg og optioner at individet risikerer at fare vild (Willig, 2005, s. 19). Specialets informanter oplever at blive guidet i deres valg og oplever, at de kun skal vælge mellem få valgmuligheder, når de skal finde et sted at bo. Dermed er risikoen for at fare vild i de forskellige valg formindsket. Det er typisk for informanterne, at de har været ude og se to til fire andre bofællesskaber. Det kommer også til udtryk i følgende citat.

”Var du selv med til at vælge at det var her du skulle bo så?”

På en måde ja, men der var fire forskellige at vælge imellem”

(Kvinde 33 år)

Skønt de selv tager den endelige beslutning i valget af bolig, er der sat et begrænset antal valgmuligheder op for dem. Den ene grund til det er, at mulighederne er begrænset når man skal bo på et bosted med adgang til pædagoger. Den anden grund er, at socialarbejderne, som har at gøre med denne målgruppe, er bevidste om, at de ikke kan håndtere alt for mange forskellige valgmuligheder og derfor udvælger nogle få.

I beslutningsprocessen er informanterne stadig afhængig af fællesskabet, forstået på den måde, at de er afhængige af andres guidning og kompetencer til at kunne træffe de rigtige valg. At informanterne ikke ligger under for presset om at være et selvstændigt individ, siger noget om det samfund vi lever i. På trods af at der i det

danske samfund er en generel diskurs om, at individet selv er ansvarlig for sit liv og at man på egen hånd skal navigere i en konkurrencepræget verden, så er det ikke sådan virkeligheden er for informanterne i dette speciale. Når det kommer til selvstændighed for mennesker med udviklingshæmning, er samfundet kompenserende og har plads til at alle ikke har samme muligheder og evner for udfoldelse. De bliver støttet i deres beslutninger, samtidig med at man forsøger at opretholde en hvis grad af deres selvbestemmelse.

Men som indledningen redegjorde for, ønsker den tidligere regering (og sandsynligvis også den nuværende) at selvstændigheden for personer med handicap skal øges. Derfor analyserer vi i det følgende i hvor stor grad informanterne er i stand til at handle selvstændigt og om de derfor ville være i stand til at leve op til øgede krav om selvstændighed og individualisering. Dette sker stadigvæk med udgangspunkt i informanternes begrundelser for valg af bosted.

For hvordan begrundes informanterne valg af bosted? Her kan informanterne deles op i to grupper. Dem, der vælger at flytte fordi de vil prøve noget nyt og dem der flytter, fordi de kender nogen det nye sted. Sidstnævnte beskæftiger vi os med først.

”Så du var ude og besøge forskellige steder?”

Ja, men det her sted kunne jeg bedst lide, plus jeg kendte mange her”

(Kvinde 26 år)

Når det kommer til den endelige beslutning om, hvor denne informant skal bo er det en væsentlig faktor, at der i forvejen bor nogen hun kender – det samme gør sig gældende for flere andre af informanterne. Selvom det er en selvstændig beslutning hvor hun skal bo, beror valget altså på, at der er noget velkendt. Derfor kan man argumentere for, at hun og flere andre ikke er så selvstændige i sine valg og ikke går sine egne veje. Det er rart at der i forvejen bor nogen man kender og det er i høj grad trygheden i det velkendte, der her får hende til at tage beslutningen. For mange mennesker er det vigtigt at bo et sted hvor man har nogle bestemte muligheder, der

kan opfylde ens individuelle behov og som man mener er anerkendelsesværdigt. I det her tilfælde er der ikke tale om en individuel eller autentisk beslutning om at hun gerne vil bo i et bestemt område fordi det kan være med til at realisere hende som person. Det er fællesskabet og det velkendte der betyder noget. Hvis kravet om at være et selvstændigt individ i højere grad havde indvirkning på informanten i førnævnte eksempel, og hun selvstændigt skulle ud at finde et sted at bo hvor hun skulle fungere på egen hånd uden at have kontakt til pædagoger og andre hun kender, så kunne man sagtens forestille sig, at det kunne medføre handlingslammelse og forvirring for hende. Hendes manglende selvstændighed ville for alvor blive en svaghed for hende. Ikke alene ville det sikkert i mange tilfælde være svært for informanten at træffe de rigtige beslutninger, da udviklingshæmning påvirker ens dømmekraft, men informanten ville også blive bevidstgjort om den manglende evne til at være selvstændig. Derved kunne kravet om mere selvstændighed føre til en utilstrækkelighedsfølelse for informanten – en utilstrækkelighedsfølelse, der, ifølge Alain Ehrenberg, kan føre til depression (Ehrenberg, 2010).

For andre er det endnu mere vigtigt at boligvalget er en selvstændig beslutning. Det kommer især til udtryk i følgende citater:

"Var det dig selv der valgte at du skulle flytte et nyt sted hen, eller var der nogen der hjalp dig ved at sige at du skulle prøve noget nyt?"

Nej, det valgte jeg selv. Efter at have boet så mange år i (navn på gade), tænkte jeg, at nu må jeg sgu prøve noget nyt."

(Mand 39 år)

"Hvordan kan det være du flyttede hertil?"

Jeg synes det virkede, sådan som mere selvstændigt. Jeg var simpelthen for selvstændig til (navn på et andet bofælleskab)

"Var det dig selv der sagde du gerne ville flytte videre?"

Ja det var det. Jeg godt kunne tænke mig at prøve noget andet"

(Mand 30 år)

De to citater vidner om, at informanterne ønsker at være selvstændige. I det sidste citat siger han endda direkte, at han vil have muligheden for større selvstændighed. Det illustrerer at de begge er bevidste om de krav der er om øget selvstændighed. Man kan sige at de to informanter søger anerkendelsen, der findes i at tage vare på sig selv. Det kan også være grunden til at de taler om at "prøve noget nyt" og "prøve noget andet". Det virker til at de har taget samfundsdiskursen til sig vedrørende forventningen om, at individet skal være autentisk og handle selvstændigt. Ifølge Taylor er et af kendetegnene ved moderniteten autentisk realisering af selvet – at man realiserer sig ved at være et unikt individ, som kun handler ud fra sine egne erfaringer (Taylor, 2008). Selvstændighed oplever de to informanter som en værdi i sig selv for dermed at kunne realisere sig og få anerkendelse i at være autentiske individer. Som sagt er alle informanter blevet guidet i deres boligvalg – det gør sig også gældende for de to ovenstående informanter. Alligevel adskiller de sig fra de andre ved at de tør tage en selvstændig beslutning mod noget ukendt eller i hvert fald relativt ukendt. De forsøger at realisere sig som autentiske individer ved at bryde ud af de kendte rammer og prøve noget nyt. Det siger noget om at de to informanter i højere grad er parate til at leve op til kravene om selvstændighed og individualisering og måske ikke har brug for så meget støtte i beslutningsprocessen. Omvendt kan det også være et udtryk for, at de i højere grad er bevidste om og reflekterer over at det er anerkendelsesværdigt at handle selvstændigt. For selvom de giver udtryk for et ønske om selvstændighed bor de stadig et sted, hvor de har mulighed for kontakt til pædagoger alle ugens dage.

De to informanter er måske nok mere selvstændige end andre i opgangsfællesskabet, men de kan højst sandsynligt alligevel ikke leve op til den grad af selvstændighed, der generelt forventes i samfundet. I beslutningsprocessen omkring bolig oplever de nemlig ikke de konkurrenceforhold der gør sig gældende i samfundet, hvor man ikke bare skal vælge en bolig men gøre sig fortjent til den (når man skriver noget om sig selv for at blive udvalgt til lejebolig), kende nogen der tilfældigvis har et sted eller have

penge nok. Det er ikke helt det der gør sig gældende for informanterne. De får tilbudt bofællesskaber med ledige lejligheder og er derfor ikke i fare for at blive vræget. De bliver skånet fra at gå rundt med uvisheden om de er gode nok til at blive taget i betragtning til at bo et bestemt sted. Andre har nemlig undersøgt det for dem og besluttet hvordan de vil passe ind et bestemt sted. Regeringens vision om "ansvar for eget liv" har dermed ikke den store indflydelse i forhold til informanterne i nærværende speciale. Når andre mennesker i så høj grad er medbestemmende i valget af boligforhold, er der ikke noget som tyder på, at informanterne alene er ansvarlige for deres eget liv. Selvom regeringen har nogle visioner er der altså i praksis noget andet der gør sig gældende. Her har man kontakten med borgerne og ved mere præcist hvad der gør sig gældende for det enkelte individ med udviklingshæmning. Hvis de mennesker, der arbejder med borgeren, ikke vurderer at borgeren er selvstændig nok, har de stadig mulighed for at tage højde for det. I hvert fald når det kommer til de informanter vi beskæftiger os med.

Det er dermed en fordel for informanterne og højst sandsynligt også fundamentalt vigtigt for dem, at samfundet er organiseret på en måde, som giver dem mulighed for at blive guidet, så de dermed ikke er alene om de store beslutninger i livet og for den sags skyld også de små beslutninger. Dermed mindskes risikoen for den utilstrækkelighedsfølelse, der meget sandsynligt kan opstå hos individer, som ikke lever op til samfundskravene.

Selvstændighed i valg af arbejde

I valget af arbejde er der flere lighedspunkter med valget af bolig. Informanterne bliver guidet i deres valg af arbejde og flere vælger en specifik arbejdsplads, fordi de i forvejen har venner der.

"Hvorfor er det du hellere vil være i (navn på dagligvareforretning) end i aktivitetscenteret?"

Fordi jeg har venner derude."

(Kvinde 33 år)

Ligesom med valget af bolig betyder det at foretage et valg, fordi ens venner arbejder der, sandsynligvis, at valget ikke er præget af en særlig stor grad af selvstændighed. Selvom venskab er en vigtig faktor i valget af arbejdsplads, har der været andre ting der spiller ind. Alle informanterne har været i praktik på et tidspunkt og flere af dem er herigennem blevet præget i deres valg af beskæftigelse og arbejdsplads.

“ (...) så var jeg i fjorten dages praktik periode hvor jeg ligesom skulle se an hvad det her var for noget om det var noget for mig ja, og (navn på butik) blev et enormt stort hjem for mig (...)”

(Kvinde 27 år)

Det er rigtig godt at informanterne har mulighed for at finde arbejde gennem praktik. Det må dog siges ikke at være en særlig individuel beslutning, for selvom det giver kontakt til arbejdsmarkedet, var det ikke hende selv der bestemte inden for hvilket område hun skulle i praktik. Hun har dog selv valgt stedet ud fra to andre valgmuligheder, der også var butikker. Hendes valgmuligheder var altså meget begrænsede. At det ikke er en særlig selvstændig beslutning skal i denne sammenhæng ikke anskues som noget negativt, tværtimod. For hende betyder det at hun ikke risikerer at opleve 'liden under ubestemthed' (Honneth, 2003e, s. 121) eller handlingslammelse, fordi hun formentlig ikke er i stand navigere i for mange forskellige valgmuligheder. Når valgmulighederne er inden for samme branche slipper hun for både at tage stilling til hvad hun gerne vil arbejde med og hvor hun gerne vil arbejde. Der er uendelig mange arbejdsområder man kan arbejde indenfor og det kan, som nævnt, være meget uoverskueligt at vælge mellem alle de muligheder og optioner (Willig, 2005). Tidligere var det i højere grad kendetegnende at man fulgte i sin fars fodspor når det kom til at arbejde – derfor oplevede man ikke den samme mængde af muligheder og optioner. Individualiseringstanken har vundet mere og mere frem og derfor ser individet sig ikke tilfreds med at være ligesom sin far eller andre for den sags skyld, men forsøger derimod at realisere sig selv som et autentisk individ (Taylor,

2008). Det virker dog ikke til at være det, der har betydning for informanten her. For hende er det positivt, at det ikke kun er op til hende selv hvor hun skal arbejde, men at der er nogle andre, som hjælper hende ved at indskrænke hendes jobmuligheder. På den måde undgår hun stresset og presset der kommer af at have for mange valgmuligheder eller optioner. Når hun selv får lov til at beslutte ud fra de valgmuligheder, der bliver givet hende, har hun samtidig en oplevelse af selvbestemmelse og dermed en oplevelse af at leve op til kravet om selvstændighed. Hvis de politiske krav om selvbestemmelse og ansvar for eget liv for alvor bliver implementeret, kunne man forestille sig, at det kunne blive et reelt problem for informanten. Med selvstændigheden ville verden byde på mange flere muligheder end det hun har nu. Muligheder som hun i højere grad skulle tage stilling til. Mange mennesker ser det som noget positivt at have mange muligheder, men som vi flere gange har været inde på, kan det virke handlingslammende hvis man ikke formår at navigere i dem. Informanten har i det her tilfælde været rigtig glad for sit valg på trods af at hun ikke havde mange muligheder. Hendes glæde ved stedet er ligefrem så stor at hun refererer til det som et 'hjem' for hende. Det er ikke sikkert at hun ville have fundet et sted på egen hånd hvor hun kunne føle sig så meget tilpas. Hun ville nok have haft svært ved at finde et sted i det hele taget, hvis hun havde været alene om det.

Andre af informanterne har haft mere selvstændige ønsker om beskæftigelse. En ville gerne arbejde i en blomsterbutik, en anden vil gerne arbejde med børn eller dyr, mens en tredje ønskede at arbejde i et teater. Det med de konkrete ønsker går vi mere i dybden med i analysedel 2 (jf. afsnit 3.3.1). Hvad der er interessant i denne sammenhæng er, at de to førnævnte informanter har haft mulighed for at prøve deres ønsker af i henholdsvis en blomsterbutik og på et teater. Deres selvstændige mening om hvad de kunne tænke sig at lave har altså ikke været forgæves, men er blevet hørt og de fik muligheden for at komme i praktik og prøve det af. Informanten, der gerne ville arbejde med børn og dyr, fik også mulighed for at prøve børnepasningen af i en praktik, men har siden ikke fået lov at arbejde med børn eller dyr.

"Har i snakket om det kunne blive muligt at du kom til at arbejde med dyr?"

Ja men de siger nej.

De siger nej?

På grund af at jeg har noget med hænderne og jeg er faldet sidste år. Jeg har så kæmpe sår på benet stadigvæk, så det kan godt være senere hen.

Det ved jeg ikke noget om."

(Kvinde 33 år)

Som citatet illustrerer er det altså ikke kun et spørgsmål om, hvorvidt de har selvstændige meninger om hvordan deres liv skal udfolde sig, men også om de har mulighed for at praktisere deres selvstændighed. For informanten her, har hun ikke mulighed for at komme til at arbejde med det hun gerne vil, selvom hun flere gange under interviewet fortæller, at hun er god til at passe dyr og flere gange har passet sin kusines børn. Når informanternes valg og ønsker bliver honoreret og hørt, er der større chance for, at de videre frem vil handle selvstændigt og opleve sig selv som selvstændige individer. Men hvis det modsatte er tilfældet, kan det føles som en krænkelse og en frihedsberøvelse. Oplevelsen af at blive krænket opstår når man ikke bliver anerkendt (Honneth, 2003c, s. 83). Informanten med ønsket om at arbejde med børn og dyr oplever ikke anerkendelse for hendes selvstændige ønsker. Selvom begrundelsen er, at hun er faldet sidste år, var vores oplevelse at hun godt mente at hun kan håndtere dyr – hun fortalte os bl.a. at hun kunne tage vare på sin kanin. Hun oplever ikke at de mennesker der skal hjælpe hende, lytter til lige præcis det hun ønsker, men oplever i stedet at hendes ønsker bliver fejet af vejen. Hun virkede ikke umiddelbart til at godtage at hun ikke kunne passe dyr eller børn – alligevel fremstod hun resignerende og som om hun havde godtaget, at hun ikke ville få sin vilje inden for den nærmeste fremtid. Det tolker vi ud fra det helhedsindtryk vi har af hende, samt ud fra det lidt vage svar i førnævnte citat "det kan godt være senere hen. Det ved jeg ikke noget om." Det viser at hun er meget tvivlende på, om det kan lade sig gøre, men samtidig vil hun ikke opgive håbet.

Hvis man ikke selv har indflydelse på sit liv, vil man være mere tilbøjelig til at være tilskuer og bare gøre hvad der bliver sagt og gøre hvad andre mener, er bedst for en. Når informanten drømmer om at arbejde med børn eller dyr og der ikke bliver lyttet til det ønske, så vil hun måske være mindre tilbøjelig til at tage initiativ i andre sammenhænge, fordi der ikke er grund til at tage selvstændige beslutninger hvis de ikke bliver honoreret og anerkendt. Inden for den teoretiske retning om 'labeling' og 'stigma' kan man tale om, at hun påtager sig det syn andre har på hende. Goffman beskriver det således: "Den stigmatiserede kan pga. stigmaet begynde at handle på en måde der tilskynder stigma." (Goffman, 2009, s. 26). Stigmaet er i det her tilfælde forbundet med hendes evne til at handle selvstændigt. Når hun har en oplevelse af at andre ikke tror på at hun kan handle selvstændigt, så kan hun lige så godt lade være med at handle selvstændigt.

I henhold til Honneths anerkendelsesteori kan det være skadende for hendes selvforhold, når hun ikke oplever at blive anerkendt som et selvstændigt individ (Honneth, 2003c, s. 83), fordi hun kan komme i tvivl om, hvorvidt hendes valg og vurderinger er gode nok. Vi beskæftiger os meget mere med hendes problemstilling vedrørende ønsket om at arbejde med dyr eller børn i afsnittet om drømme og visioner (jf. afsnit 3.3.1).

Det er en kompleks problemstilling om hvorvidt selvstændighed og kravet om selvstændighed og individualisering bør ansues som noget positivt eller negativt. Som beskrevet i det foregående, er der eksempler på at det er positivt for en informant, at hendes beslutning om arbejde ikke har været så selvstændig. Hun har sluppet for at tage stilling til alle de forskellige muligheder og optioner der findes. Modsat har en anden haft et ønske om nogle bestemte beskæftigelser, der ikke er blevet hørt eller handlet på. For den ene informant er det positivt ikke at have så meget selvbestemmelse og ikke at have så mange valgmuligheder, mens det for den anden opleves som et tab af frihed til at lave det hun gerne vil.

Det er altså en balancegang, hvor meget selvstændighed og ansvar for eget liv det enkelte individ har behov for. Der er nemlig stor forskel på, hvor stort behovet for at

være et selvstændigt individ er. Nogen trives godt med at deres liv i høj grad bliver styret og at de bliver guidet igennem de fleste af tilværelsens valg – andre trives med at have mere selvstændighed.

3.2.2 Delkonklusion

I det foregående kapitel har vi beskæftiget os med spørgsmålet om hvordan personer med udviklingshæmning oplever og håndterer krav om selvstændighed. Samt hvordan de orienterer og navigerer i de valg man skal foretage igennem livet.

Der er stor forskel på, hvor stor grad af selvstændighed informanterne besidder. Nogle af dem fremstår mere selvstændige end andre. Fælles for dem alle er dog, at de er bosat et sted, hvor de får støtte til rigtig mange ting, fordi de ikke har de fornødne evner til at handle selvstændigt og kompetencer til at foretage de valg, der er bedst for dem. Alligevel oplever informanterne langt hen ad vejen at de har selvbestemmelse. At skulle foretage nogle valg på egen hånd omend valgmulighederne ikke er så mange, som det er tilfældet for folk uden udviklingshæmning.

Teorierne, der beskæftiger sig med at individet er pålagt at handle selvstændigt i alle livets aspekter gør sig ikke i så høj grad gældende for informanterne i denne undersøgelse. Det betyder ikke at de ikke har en pointe, da de antageligvis vil gøre sig gældende for andre mennesker i samfundet. Det betyder sådan set heller ikke at teorierne ikke har en pointe i forhold til denne målgruppe, da der fra politisk side er en hensigt om mere selvstændighed og selvansvar for mennesker med handicap. Med de hensigter er det inden for en kortere eller længere årrække sandsynligt, at de politiske intentioner bliver praksis på feltet. Som det ser ud lige virker det til, at de socialarbejdere der arbejder med målgruppen i praksis, har mulighed for at tage hensyn til den enkeltes evner for selvstændig handling. Men hvis man forestiller sig, at der bliver skåret ned på personalet i botilbud, vil der være mindre kontakt mellem bostedets beboere og socialarbejderne. Konsekvensen af det vil formentlig være, at der vil blive krævet en meget større grad af selvstændighed fra den enkelte beboer. Nogle beboere vil nok godt kunne klare sig uden særlig meget kontakt med socialarbejderne og gør det formentlig allerede, mens andre vil opleve at stå meget

alene. Det vil kunne medføre handlingslammelse for dem, der ikke formår at navigere selvstændigt i alle de ting man skal tage stilling til igennem livet. Lige fra de små hverdagsting (hvad man skal have til aftensmad, hvor man skal handle ind osv.) til de store selvdefinerende valg (valg af bolig, valg af job osv.).

Kravet om selvstændighed er ikke entydigt noget negativt for en person med udviklingshæmning. Så længe det ikke virker som noget uoverskueligt for den enkelte, må det formodes at kravet kan være med til at udvikle den enkelte. Hvis det sociale arbejde formår at dosere kravet om selvstændighed til det enkelte menneske med udviklingshæmning, kan det bidrage til succesoplevelser. Oplevelser af at være i stand til at klare sig selv i nogle situationer og træffe sine egne valg, betyder formentlig, at man er mere tilbøjelig til anskue sig som et unikt individ, der har evner til at bidrage med noget til samfundet.

3.3 Analysedel 2 - Kravet om anerkendelse og selvrealisering

Krav om selvrealisering og anerkendelse anses af Axel Honneth og Charles Taylor som essentielt for individet i det senmoderne samfund. Det er vigtigt at realisere sig ved at forfølge og opnå nogle mål eller drømme for derved at opnå anerkendelse fra andre mennesker. Det opfatter Honneth og Taylor som grundstenen i et positivt selvforhold (Honneth, 2005; Taylor, 2008).

Vi vil i følgende kapitel svare på spørgsmålene vedrørende hvordan personer med udviklingshæmning oplever og håndterer kravet om anerkendelse og selvrealisering. Ligeså vil vi beskæftige os med hvordan personer med udviklingshæmning oplever og håndterer kravet om at kunne indgå i sociale relationer.

Vi har mødt feltet med en antagelse om, at personer med udviklingshæmning bliver tyngt af kravene fordi de ikke har samme evner til at begå sig i et rigtigt arbejde sammenlignet med personer uden udviklingshæmning. Derfor antager vi at muligheden for anerkendelse og selvrealisering er mindre for personer med udviklingshæmning end den er for personer uden udviklingshæmning. Men hvordan forholder det sig i virkeligheden? I det følgende vil afdække, om mennesker med udviklingshæmning oplever kravene om at skulle realisere sig selv og opnå anerkendelse på samme måde som det bliver fremstillet i teorierne, dvs. som krav og belastninger, eller om der er nogle andre forhold som spiller ind.

3.3.1 Informanternes drømme og visioner

At drømme om at opnå noget – hvad enten det er jobmæssigt eller i privatlivet – fortæller noget om oplevelsen af kravet om anerkendelse og selvrealisering. Derfor har drømme været et centralt emne i samtalen med informanterne. Hvilke drømme man har fortæller noget om hvor ambitiøs man er omkring karriere, og hvor meget man går op i at blive anerkendt for den beskæftigelse man har. Det vi beskæftiger os med i det følgende er således: Hvilke drømme og visioner har informanterne? Hvordan forholder de sig til at drømme om noget og have visioner? Hvordan oplever de muligheden for at

opnå deres drømme? Oplever de kort sagt, at deres visioner og drømme for det gode liv anerkendes i samfundet og i de sociale sammenhænge de indgår i? Har de overhovedet drømme og visioner?

Informanterne har i flere tilfælde meget forskellige tilgange til det at drømme om noget eller om at opnå noget. Vi kan derfor ikke generalisere ud fra de svar vi har fået, men vi kan sige hvad det at drømme om noget betyder for de enkelte individer og flere gange er det også de samme tanker og oplevelser informanterne har.

For nogle af informanterne er det at drømme om noget slet ikke aktuelt:

"Hvis du kunne få det job du allerhelst ville have i hele verden hvad skulle det være?"

(lang pause)

Er det svært?"

Ja det er det faktisk når man har et rigtig godt arbejde"

(Kvinde 27 år)

"Har du tænkt på om du kunne tænke dig at lave noget helt andet end at arbejde i (Navn på butik)?"

Nej det har jeg ikke tænkt på. Det kan måske komme på et tidspunkt, men ikke lige nu. Det kan jo komme, man ved jo aldrig.

Der er ikke noget du har drømt om da du var barn - at det ville du gerne?"

Nej faktisk ikke."

(Mand 39 år)

De to informanter giver udtryk for at de har det rigtig godt der hvor de er, så hvorfor skulle de søge et andet sted hen. Begge informanter har det man kan kalde et ordinært arbejde i et supermarked, men på særlige vilkår. Det betyder at de arbejder med mennesker uden udviklingshæmning men ikke så mange timer om ugen. Selvom butiksarbejdet ikke normalt er forbundet med prestige og anerkendelse har de det

godt. Det kan være forbundet med at deres evner og kvalifikationer passer til det arbejde og at de samtidig får en fornemmelse af at være normale.

Når de fortæller om at de ikke har nogen drømme eller visioner for andet arbejde vidner det om, at de ikke er særligt reflekterede over hvad de godt kunne tænke sig samt at de ikke er særligt ambitiøse, kreative eller engagerede når de taler om deres drømme. Netop de faktorer er vigtige når man skal begå sig på det almindelige arbejdsmarked, eller mere generelt i et konkurrencepræget samfund, hvor det kræves at man tilpasser sig samfundets konkurrencemekanismer og er sin egen lykkes smed. Peter Højlund og Søren Juul beskriver:

”I individsamfundet har enkeltindividerne større muligheder for at udforme deres egen livsbiografier, men for de svageste kan dette blive en belastning og en byrde, idet anerkendelse som aldrig før bliver et spørgsmål om den enkeltes fleksibilitet, funktionsduelighed og kreativitet.” (Højlund & Juul, 2015, s. 140).

Denne fleksibilitet, funktionsduelighed og kreativitet besidder vores informanter tydeligvis ikke. Når det for dem ikke giver anledning til utilfredshed eller frustrationer synes det at hænge sammen med, at de ikke bliver påvirket af de krav, i det omfang teorierne beskriver. De oplever ikke at skulle leve op til at være fleksibel, funktionsduelig og kreativ som konkurrencestatens logik ellers foreskriver som vigtige for at begå sig i samfundet. De egenskaber viser, at man har evnen til at omstille sig og tilpasse sig i forhold til at handle rationelt, så man har bedst mulige chancer for at klare sig godt i konkurrencestaten. Man skal hele tiden være klar til nye udfordringer og være rettet mod konstant udvikling. Svend Brinkmann taler om og kritiserer (med henvisninger til Rosa, Bauman, Sennett m.fl.), at vi lever i en tid hvor man skal have 'ja-hatten' på og konstant udvikling forventes af individet (Brinkmann, 2014). Dette er ikke noget der gør sig gældende for informanterne i ovenstående eksempler. I forhold til deres udvikling og søgen efter nye udfordringer har de nærmere 'nej-hatten' på. Selvom Richard Sennett ikke taler om hverken 'ja-hat' eller 'nej-hat', så kan man

godt relatere det til nogle af hans beskrivelser. Han forklarer nemlig at "i et dynamisk samfund visner passive mennesker bort" (Sennett, 1999, s. 95). I den forståelse må informanterne opfattes som passive mennesker, men om de lige frem 'visner bort' må vi sige er tvivlsomt. Faktisk virker det på ingen måde til at de er ved at visne bort, fordi begge informanter trives rigtig godt i det arbejde de har. Det kommer f.eks. til udtryk fra den ene informant, når hun fortæller, at hun synes det er svært at drømme om noget når hun har det godt hvor hun er. De oplever ikke kravene om hele tiden at skulle være aktive, udviklingsparate og om at have 'ja-hatten' på. De to informanter oplever heller ikke at det er vigtigt for dem at vise engagement i forhold til at tale om deres ambitioner for at opnå noget i arbejdsmæssig forstand, men føler sig derimod rigtig trygge ved den situation de er i lige nu. De føler heller ikke et pres om at skulle have høje ambitioner. Når de ikke føler det pres ligger de heller ikke under for kravet om fleksibilitet, fordi de ikke behøver at være fleksible når de ikke har et nyt arbejde eller en ny funktion at tilpasse sig til. Man kan måske sige, at de lever i en slags parallelsamfund, der i nogen grad unddrager sig de krav og forventningsstrukturer der ellers præger konkurrencestaten. At de overhovedet har mulighed for at være på arbejdsmarkedet på særlige vilkår må henføres til, at konkurrencestatens logikker ikke har sat sig igennem overalt i samfundet og at der stadig findes steder, hvor der er plads til mennesker som ikke lever op til konkurrencesamfundets krav. I hvert fald når det kommer til mennesker med udviklingshæmning.

Med andre ord betyder det at teorierne i det her tilfælde ikke har nogen gennemslagskraft over for informanterne. Det betyder ikke at teorierne er diskvalificeret, men at samfundet stadig er bygget op på en måde, hvor mennesker med udviklingshæmning i betydelig grad bliver beskyttet fra konkurrencestatens krav.

Som vi tidligere har været inde på er selvstændighed og individualisering vigtige krav for individet i det nuværende konkurrencesamfund. Dertil kan vi i forhold til de ovenstående citater tale om evnen til refleksion, fordi refleksion er en vigtig komponent i forhold til krav om selvstændighed og individualisering. Når man skal handle på egen hånd uden brug af andres erfaringer, det Charles Taylor mener er en

konsekvens af den øgede individualisering (Taylor, 2008, s. 70), så er det vigtigt, at man har evnen til at reflektere over de valg man tager, ligesom det er vigtigt at være kreativ og engageret. Det formår vores informanter ikke. Når det alligevel ikke giver anledning til individuel skade for dem skyldes det næppe at Taylor tager fejl. Det skyldes snarere, at der i deres tilfælde er kompensationsmekanismer og omsorgsprincipper, som afbøder de værste konsekvenser af individualiseringen og anerkendelseskampen. Det som kendetegner de to informanter er, at de ikke lever op til kravene om selvrealisering. Enten har de ikke evnerne til det eller også har de ikke lysten. De virker på ingen måde til at være kede af eller overhovedet at reflektere over, at de ikke lever op til krav om selvrealisering. Det kunne tyde på, at de slet ikke oplever et pres på at realisere sig og opnå anerkendelse igennem arbejde og stillingsbetegnelse. Det kan der være flere grunde til. Måske har de erkendt at de ikke har evnerne til at opnå en anerkendelsesværdig stilling, eller også er de ikke blevet præsenteret for at der er sådan nogle krav på grund af samfundets kompensationsmekanismer og omsorgsprincipper. Når de ikke oplever de krav, så oplever de heller ikke bagsiden af ikke at leve op til kravene, nemlig et dårligt selvforhold, som, ifølge Alain Ehrenberg, kan føre til depression (Ehrenberg, 2010).

Andre af informanterne har nogle mere klare og specifikke drømme, men har måttet indse at drømmen ikke kunne realiseres. I hvert fald ikke på nuværende tidspunkt:

"Har du tænkt over, hvis nu du kunne få lov til at arbejde med LIGE det du havde lyst til, hvad kunne du så tænke dig at lave?"

Så skulle det være med blomster

(...)

men så har jeg prøvet det og så kunne jeg ikke fordi mine fingre de duer ikke til at klippe blomster og samle dem, det duer ikke.

(...)

Hvordan havde du det så da du fandt ud af at det var ikke så nemt?"

Ja det var lidt trist, men jeg er kommet over det nu."

Det at drømme kan give nederlag, for hvad hvis man nu ikke kan leve op til drømmen. Selvom det var et nederlag for hende, at hun ikke kunne komme til at arbejde i en blomsterbutik, fortæller hun at hun er kommet over det. Hun accepterer at der er nogle forhold uden for hendes kontrol – at det er hendes fingre der ikke duer til det - som betyder at hun ikke kan efterleve sit drømmejob. Det har måske positiv betydning for hendes selvværd, at det er noget uden for hendes kontrol, noget som hun ikke selv kan lave om på, som betyder at hun ikke kunne blive i jobbet som blomsterbinder. En af grundene til, at mange mennesker bukker under for samfundets krav, når de ikke kan leve op til dem, er at de vender kritikken mod sig selv. Det er en del af den individualiseringsproces som mange af specialets anvendte sociologer taler om. Rasmus Willig betegner det som 'kritikkens U-vending' (Willig, 2013). Individuerne i det individualiserede samfund vender kritikken mod sig selv, når de ikke kan leve op til samfundets krav. Men i vores informants tilfælde er der en mere håndgribelig grund til det. Det er hendes fingre der er gal med. Hun oplever derfor ikke, at det er fordi hun ikke er god nok til at være blomsterbinder.

Blomsterbinderdrømmen blev derefter afløst af interessen for at sy. Hun har, med hjælp fra pædagoger, fundet en beskæftigelse der på en måde minder om blomsterbinderjobbet og som er tilgængeligt for hende og som hun er glad og tilfreds med. Et eksempel på at selvom drømmen ikke er inden for rækkevidde, kan der være noget der minder om det. Hun stiller sig således tilfreds med at sy i stedet for at arbejde med blomster som var det hun drømte mest om. Hun er glad for nu at være et sted og lave noget, hvor hun kan leve op til de forventninger der stilles til hende. Hun fortæller således om det: "Jeg er god til det og jeg synes det er sjovt" (Kvinde 26 år). Fordi hun har fået muligheden for at lave noget der minder om at være blomsterbinder, så påvirker det ikke hendes selvværd. Hun oplever dermed ikke situationen som en krænkelse, fordi hun har fået relevant vejledning og dermed hurtigt har fundet sig til rette i et andet arbejde end hendes drømmearbejde. Sagt på en anden måde så anerkender de hendes ønsker ud fra hvad der på det givne

tidspunkt er muligt for hende, og derfor oplever hun det ikke som et kæmpe nederlag, at hun må opgive drømmen. Det er igen et eksempel på, at samfundets kompensationsmekanismer og omsorgsprincipper virker og et eksempel på godt socialt arbejde. Igennem det sociale arbejde kompenseres der for mangler og de finder andre udfoldelsesmuligheder for hende, der giver anerkendelse og selvrespekt. Det her eksempel diskvalificerer heller ikke specialets anvendte teorier. At hun ikke bliver offer og oplever krænkelser som følge af konkurrencestatens krav, skyldes formentlig velfærdsstatens kompensationsmekanismer, der opbløder og mildner kravene. Kravene og forventningerne til individet findes i konkurrencestaten, men informanten bliver i et vist omfang beskyttet og kompenseret for dem.

I det næste eksempel er det nogle andre og mere komplicerede faktorer, som har indflydelse på at drømmejobbet er uden for rækkevidde:

”Hvis du nu kunne komme til at arbejde med lige det du allerhelst ville i hele verden hvad kunne du så godt tænke dig at lave?”

Noget med børn. Arbejde i en vuggestue og så passe på børn, men der skal man have uddannelse og alt det der pis der. Jeg har været i praktik i en børnehave for mange år siden da jeg gik i skole på (navn på skole) der var vi i praktik mig og en anden en.

(...)

Tror du at du godt kunne komme til at arbejde med børn engang?

Man ved jo aldrig jo men jeg håber det.

(...)

Snakker i nogen gange om at i kunne gøre noget for at du kunne komme til at arbejde med børn?

Næ”

(Kvinde 33 år)

I nogle jobs er det ikke kun de fysiske færdigheder der skal være på plads – man skal også have en uddannelse. I arbejdet med børn kræver det ligeledes, at man kan tage ansvar for andre mennesker. Selvom kvinden har erfaring med at passe børn fra den praktik, hun fortæller om og har erfaringer med at passe familiemedlemmers børn, oplever hun ikke, at der bliver handlet på hendes drøm. På samme tid tror hun stadig på, at det måske kunne komme til ske engang. Vores opfattelse af hende var, at selvom hun ikke kan komme til at arbejde med børn som det ser ud lige nu var hun afklaret med det og accepterer, at hun ikke har færdighederne til det lige nu, selvom hun ikke er enig med dem. Derfor vil hun heller ikke acceptere, at der slet ikke er nogen chance for det. Måske er der noget vigtigt for hende i, at drømmen ikke bliver slukket, fordi måske kan drømmen i sig selv give livskvalitet og glæde eller også vidner det om utilstrækkelig vejledning. Hun stiller sig ikke tilfreds på samme måde, som kvinden fra eksemplet før, og hun oplever ikke at hendes ønske om at passe børn bliver hørt og taget alvorligt. Det vidner om, at der ikke har været en klagende dialog mellem hende og de personer der vejleder hende vedrørende jobs og om hvad hun kan og ikke kan. I hvert fald ikke en dialog som hun har forstået fuldt ud og accepteret.

Drømmen om at arbejde med børn er ikke det eneste hun drømmer om. Hun vil nemlig også gerne arbejde med dyr og taler om det på en måde så det fremstår som om hun mener at det er mere sandsynligt end at arbejde med børn. Også selvom der også er nogle ting der skal overkommes inden det er muligt.

” (...) jeg har også sagt noget med dyr, altså med dyreinternat og gå tur med hunde, for så kan jeg jo bare gå med venstre hånd (fordi hendes højre hånd er skadet), men sådan er det nogen gange.

Hvordan tror du godt du kunne komme til det?

Jamen nu har jeg haft hund selv så så jeg ved hvordan det er at have hund jo nu har jeg kanin jo så jeg har haft mange dyr jo.”

(Kvinde 33 år)

Hun godtager modvilligt, at det ikke kan lade sig gøre at arbejde med dyr på nuværende tidspunkt, fordi "sådan er det nogen gange". De ønsker hun her giver udtryk for, altså at arbejde på et dyreinternat eller at gå tur med hunde, oplever hun ikke som nogle store krav at stille til en beskæftigelse, og derfor oplever hun det som en krænkelse, at hun ikke kan få lov til det. Hun oplever ikke at blive anerkendt for de kompetencer, hun mener hun har. Dog har hun som en af de eneste fået lov til at have kanin i opgangsfællesskabet. Men for hende er det uforståeligt at de ikke kan se at hun sagtens kan arbejde med dyr, når hun har bevist det op til flere gange. For hende behøver det heller ikke nødvendigvis at være et job i Zoologisk Have, men det er lige så fint at arbejde i et dyreinternat: "altså jeg ved ikke med Zoologisk Have men bare på dyreinternat lige i starten jo så kan man altid komme højere op jo." (Kvinde 33 år). Det vidner om bevidstheden om, at det ikke behøver gå for stærkt og at hun er sig selv bevidst om sine egne begrænsninger. Det handler ikke om at have det smarteste job på området, men bare at beskæftige sig med det man interesserer sig for og et sted hvor man føler sig tilpas og føler at man kan leve op til det der forventes. Alligevel taler hun om, at hun kan udvikle sig inden for arbejdsområdet – at hun kan "komme højere op". Det virker derfor til at informanten er påvirket af det som Rosa og flere andre af specialets teoretikere taler om, nemlig forventningerne og kravene om at udvikle sig for at opnå anerkendelse og realisere sig selv i konkurrencestaten. Selvom hun ikke arbejder med dyr (endnu), tænker hun på hvordan hun videre kan udvikle sig. Rosa betegner dette som et typisk træk ved individet i et konkurrencesamfund. Man er aldrig helt tilfreds med hvor man er og søger altid nye udfordringer for at opnå anerkendelse (Rosa, 2014). Det er tvivlsomt at informanten vil tænke på at udvikle sig videre på den måde, hvis hun fik et sådan arbejde, fordi hendes udviklingshæmning formentlig betyder, at hendes evner og kvalifikationer ikke er tilstrækkelige til videre avancering inden for det felt. Hun er dog opmærksom på kravene om at udvikle sig, hvilket virker til at være nedtrykkende for hende, fordi hun ikke kan indfri de krav. Informantens forventninger lever ikke op til det, der er muligt for hende på nuværende tidspunkt, og hun oplever ikke at blive anerkendt for de kompetencer hun har, eller som hun selv synes at hun har. Hun oplever ikke at de ting hun kan bidrage med bliver

anerkendt. Derved oplever hun en krænkelse af hendes selvbestemmelsesret, som vi også har været inde på tidligere (jf. afsnit 3.2.3). Krænkelsen betyder, at hun ikke oplever at hun har muligheden for at realisere sig igennem det arbejde hun drømmer om og derved ikke lever op til kravet om selvrealisering. De skuffelser hun får ved ikke at kunne komme til at lave det hun gerne vil og dermed ikke lever op til kravet om anerkendelse at realisere sig selv, kan være skadende hendes selvværdsfølelse (Honneth, 2003c, s. 84). Det her eksempel vidner om, at det er sværere for de dårligst stillede at opnå anerkendelse og leve op til accelerationssamfundets krav. I hendes tilfælde har de velfærdsstatslige kompensationsmekanismer ikke været tilstrækkelige. Det er ikke nok for hende at have kanin i lejligheden til at afbøde følelsen af at blive krænkert og uretfærdigt behandlet.

Informanten reflekterer over hendes situation, som vi tidligere har skrevet er vigtigt for at leve op til kravene, men i det her tilfælde giver refleksionen hende ikke en oplevelse af at leve op til kravene. Refleksionen giver hende derimod en indsigt i, at hun netop ikke lever op til kravene om anerkendelse og selvrealisering. Med andre ord oplever hun samfundets krav og oplever at hun ikke kan leve op til dem, hvorfor der er en stor sandsynlighed for et lavere selvværd.

En anden informant taler om at han altid har drømt om at arbejde i teatret og nu arbejder i et teater hvor han står i baren, hvor han sælger programmer mv. Engang drømte han om at være producer eller instruktør men da vi spørger om han hellere vil det end det han laver nu, så svarer han: "øhm: nej: det vil jeg ikke." (Mand 30 år). Han er rigtig glad for, at være der hvor han er lige nu og ser derfor ingen grund til at drømme om mere end det. Måske har hans erfaring med teaterverdenen fået ham til at indse, at de andre funktioner er for krævende. I hvert fald er han glad for, at han har muligheden for at trække sig tilbage når det bliver for stressende. Dette har man formentligt ikke mulighed for som producer eller instruktør. Han oplever at hans drømme og ønsker bliver anerkendt. Der er blevet hørt efter hvad han kunne tænke sig og har fået beskæftigelse inden for det område. Han oplever ikke at det er et

nederlag at han ikke er producer eller instruktør men er ganske tilfreds med det han laver lige nu.

Informanten viser at han er reflektiv og viser engagement i forhold til at udleve drømmen og ligger sig på den måde ind under krav om selvrealisering. Han har i modsætning til informanten fra eksemplet før haft held til at udleve sin drøm. Det er han tilfreds med og kan ikke se nogen grund til at skulle udvikle sig. Han oplever heller ikke at der er et pres på, at han skal udvikle sig fra det sted hvor han er nu. Han har en bevidsthed om, at man skal lave noget der giver mening for en selv og som man kan realisere sig igennem, men ikke den konstante udvikling og tilpasning til nye situationer, som forventes af individet (Rosa, 2014; Sennett, 1999). Hvordan kan det så være at han oplever nogle af kravene, mens andre krav slet ikke er noget han går op i? Igen kan vi tale om at velfærdssystemet har en beskyttende funktion, der betyder, at han ikke i så høj grad oplever at der er et forventningspres på ham. Hans udviklingshæmning er der formentlig taget højde for i de forventninger der er til ham. De mennesker som kender ham, fortæller ham at det er flot det han laver nu, og spørger nok ikke så meget ind til hvornår han skal lave noget andet og videre derfra hvor han er nu. Dette vil personer uden udviklingshæmning med større sandsynlighed opleve. I forhold til sine drømme er det nok for ham at leve op til krav om selvrealisering, men ikke at leve op til kravet om konstant udvikling. Det at han ikke lever op til nogle af kravene betyder ikke en lavere selvværdsfølelse for ham.

Det behøver ikke altid være drømmen om at lave noget bestemt der betyder noget. Nogle gange kan det også bare være meget rart at lave noget hvor man tjener nogle penge og noget at stå op til for at føle sig lidt mere som et 'almindeligt' menneske. En af informanterne (den samme informant, som drømte om at arbejde med børn og dyr) svarer således på hvorfor det er godt at arbejde i en bestemt dagligvarebutik fremfor at være på et aktivitetscenter:

” Ja man får løn i (navn på butik) (...) Det er meget godt at prøve at tjene sine egne penge så godt man kan, godt nok får man ikke så mange penge men man får lidt jo.

(...)

Hvad betyder det for dig at have et arbejde hvor du får løn?

Altså, man kan måske komme på ferie og lidt mere måske (...) købe ting til lejligheden (...)

(Kvinde 33 år)

Her kan man tale om at arbejdet kan bruges til at udleve de ønsker man har uden for arbejdslivet, når man nu ikke kan blive det man drømmer om. Pengene fra arbejdet kan bruges til at forsøde livet uden for arbejdspladsen. Det er i det her tilfælde ikke arbejdet i sig selv der er drømmen, men lønnen for arbejdet, som kan være medvirkende til at gøre nogle ting i livet lidt lettere og giver mulighed for at gøre ting man ellers ikke kan. Måske giver det også en følelse af at være 'normal', når man tjener sine egne penge og kan bruge dem ligesom de fleste andre mennesker. Vi tolker det netop som at hun tænker på arbejdet som noget der kan medvirke til, at hun opnår en følelse af at være 'normal'. Det er ikke kun det med at tjene penge som kan give en følelse af normalitet, men også at have noget at stå op til:

”Er der andre ting end det med at få løn, som der gør at du gerne vil have et arbejde? kan det være noget med at der er andre der synes at det er flot at du går på arbejde, har et rigtigt arbejde?”

Jeg tror nærmere at det er meget godt at man har noget at tage stilling til at man kommer op om morgenen (...)

(Kvinde 33 år).

Det at have noget at tage sig til hver dag og at have noget at stå op til er sammen med lønnen med til at skabe en følelse af normalitet og en følelse af at have et formål. Det giver for hende mere mening at være i beskæftigelse end at være på et

aktivitetscenter. Vi fik en opfattelse af at hun gerne vil føle sig normal. En følelse hun får ved at skulle stå op om morgenen for at møde op på et rigtigt arbejde hvor hun får løn. På den måde kan man måske godt tale om at det at realisere sig selv betyder noget. Det er bare ikke en høj stilling eller en høj løn der betyder noget – blot følelsen af at være lidt mere som alle andre 'almindelige' mennesker. Hun har dermed tilegnet sig den diskurs der er i samfundet om, at man skal have et arbejde at stå op til om morgenen og at tjene sine egne penge. Det er sikkert fraser hun har hørt mange gange og derfor er det blevet en del af hendes bevidsthed og en del af den måde hun taler på. Hun er ikke den eneste der tilegner sig denne diskurs. En af informanterne, som ikke er beskæftiget lige nu, fortæller således:

”Det stod i min kalender på et tidspunkt at jeg skulle prøve og se om jeg kunne leve op til mit drømmejob, men det viste sig, at det kunne jeg ikke”

(Mand 36 år)

Diskursen om at skulle arbejde og finde sit drømmejob har ligget den her informant så meget på hjerte at han ligefrem havde skrevet det ind i sin kalender. Det vidner om at han har tilegnet sig diskursen om at skulle arbejde, samt at kravet og presset for at leve op til at have arbejde i høj grad er noget han tager til sig. Samtidig oplever han, at han ikke kan leve op til de krav, hvilket giver ham en følelse af utilstrækkelighed. Han er opmærksom på hvad der skal til for at han kan komme ud og arbejde, men har svært ved at leve op til det. F.eks. ved han, at han skal arbejde på sit temperament. Men det er måske ikke det nemmeste, når man samtidig er frustreret over ikke at leve op til kravene om arbejde, og dermed kan det være en ond cirkel. Han fortæller:

”Når man går herhjemme hele tiden, man ikke laver noget og man går frem og tilbage og jeg kan ikke finde ro i mig selv og sådan noget.

Fordi lige nu har du ikke noget arbejde?

NEJ, men det skal jeg have på et tidspunkt (...)

(Mand 36 år)

Han går derhjemme og keder sig og bliver mere og mere ked af, at han ikke lever op til forventningen om, at have et arbejde. Både andres forventninger men måske især hans egen. Det påvirker hans følelse af at blive anerkendt som et ligeværdigt medlem af samfundet, når han oplever de samme krav som de fleste andre mennesker om, at man skal arbejde, selvom han har svært ved at leve op til kravene, fordi der er nogle ting han ikke kan som følge af hans udviklingshæmning. Hans temperament er f.eks. en følge af hans udviklingshæmning – det at han ikke er god til at omstille sig til nye situationer ligeså. Noget vi beskæftiger os meget mere indgående med i analysedel 3 (jf. afsnit 3.4.1). Grunden til at han mærker kravene i højere grad end mange af de andre informanter er sandsynligvis fordi han ikke rigtig har fundet sin vej i det. De fleste andre informanter arbejder med noget de godt kan lide, lige med undtagelse af en. Det betyder at de har noget at stå op til og på den måde et formål med livet, mens han går rundt derhjemme og tænker på at han burde være i arbejde. Kravene er altså først rigtig tydelige hos informanterne når de ikke lever op til dem og føler ubehag ved ikke at leve op til dem. Det er et stort problem for informanten i det her eksempel at han ikke har et arbejde, men i stedet går lidt rundt om sig selv derhjemme. Det er tydeligt at han føler et ubehag ved ikke at leve op til de forventninger.

Informanterne oplever ikke særligt store krav i forhold til at realisere sig selv. De ønsker hovedsageligt at arbejde inden for nogle relativt simple områder og de fleste har en opfattelse af, at de godt kan leve op til kravene. Måske betyder deres udviklingshæmning at de godt er klar over at de aldrig vil komme til at klare sig inden for meget ambitiøse arbejdsområder og erkender derfor, at det er nok for dem med at arbejde inden for et simpelt arbejdsområde. Alligevel oplever de krav, nemlig kravet om at være i arbejde. Et krav der for de fleste af informanterne er nemt at leve op til, mens det for et par af informanterne er sværere at håndtere. Hos dem virkede det således til at være tyngende og have dårlig indflydelse på deres selvforståelse og selvforhold. Informanterne oplever dermed at der stilles nogle krav til dem om selvrealisering, men at det er nogle krav der er meget mindre, end de krav der bliver

stillet til mennesker uden udviklingshæmning. Man kan sige at velfærdssamfundet stadig fungerer på en måde som tager højde for at ikke alle kan leve op til de samme krav. I hvert fald når det kommer til personer med udviklingshæmning. Alligevel er der i samfundet nogle minimumskrav, som skinner igennem som en diskurs i samfundet og over for informanterne. Nemlig at et meningsfuldt liv er et liv, hvor man arbejder og bidrager til fællesskabet gennem sin arbejdskraft. De informanter der har et arbejde virker til at trives bedre end dem som ikke har et arbejde. Noget kunne altså tyde på at arbejdet giver informanterne en følelse af at være 'normal'. Det normale i samfundet er netop at have et arbejde og en stigende diskurs i samfundet er, at hvis man ikke har et arbejde, så er man en 'nasser' – en der kun tager fra samfundskassen og ikke giver tilbage. Det er ilde set i samfundet og det er formentlig også noget flere af informanterne oplever, hvorfor de trives bedre ved at have et arbejde end ikke at have et arbejde.

3.3.2 Betydningen af at blive anerkendt for sit arbejde

I den følgende del beskæftiger vi os med hvilken betydning anerkendelse og anseelse af arbejdet, har for informanterne.

For en af informanterne har det umiddelbart ikke den store betydning hvad andre mener om hvad de laver:

"Betyder det noget for dig hvad andre synes om dig? om hvad du laver for eksempel?"

Nja

Om at du har dyr og om hvad du arbejder med og sådan noget?"

Det tror jeg ikke altså

Det er ikke noget du tænker så meget over?"

Næ."

(Kvinde 33 år)

Hun fortæller at hun ikke tænker over hvad andre mener om det hun laver og det samme gør sig gældende for flere andre af informanterne. Ifølge teorien om anerkendelse er andres meninger om individet af meget stor betydning, faktisk essentielt for individet. Anerkendelse er, ifølge Honneth, et grundlæggende vilkår for 'det gode liv' (Honneth, 2003). Det er særdeles vigtigt for ens selvforhold at opleve at blive anerkendt og værdsat som et unikt og autentisk individ (Taylor, 2008). Hvad er det så et udtryk for når informanten siger at hun ikke tænker så meget over hvad andre mener om hende?

For det første kan det være manglende refleksion. Anthony Giddens taler om at individet handler refleksivt for "(...) at 'holde sig i gang' i livets mange brogede sammenhænge." (Giddens, 2002, s. 49). Giddens beskriver videre: "Refleksiv opmærksomhed er i denne henseende karakteristisk for al menneskelig handlen (...)" (Giddens, 2002, s. 49). Informantens manglende refleksion vil ud fra Giddens' beskrivelser være i modsætning til normal menneskelig handlen (Giddens, 2002, s. 49). At informanten ikke er refleksiv kan vi også argumentere for ved hjælp af Honneths teori om anerkendelse. Anerkendelse er et behov for individet, et behov der ikke er tydeligt, ikke noget man umiddelbart kan se, men et behov som alle mennesker har (Honneth, 2003). Når informanten fortæller at hun ikke tænker så meget over andres tanker om hende, er det sandsynligvis fordi hun ikke er opmærksom på behovet for anerkendelse og reflekterer over det. Alligevel vil hun, ifølge Honneth, ligge under for det behov, fordi anerkendelse er en grundbetingelse for selvrealisering og det gode liv. Ifølge anerkendelsesteorien realiserer ingen sig selv på egen hånd. Tværtimod afhænger selvrealisering af anerkendende relationer til andre individer (Honneth, 2003). Tidligere i specialet har vi været inde på, at informanten godt kunne tænke sig at arbejde med børn eller dyr. Det kan selvfølgelig være et udtryk for, at hun bare interesserer sig for de områder, men det er sandsynligvis også fordi, at hun godt kunne tænke sig den anerkendelse det medfører at arbejde inden for de områder. Dermed kan det være et udtryk for at hun har et behov for anerkendelse, som hun ikke selv er opmærksom på. Hendes svar i interviewet er i hvert fald, for os, ikke tilstrækkeligt til at

ryste tesen om, at mennesket er socialt og har brug for anerkendelse fra andre for at kunne realisere sig selv.

Den anden mulige grund til at informanten fortæller at hun ikke tænker så meget over hvad andre mener om hende kan være, at hun ikke mener, at det hun laver nu er særligt anerkendelsesværdigt (informanten går på aktivitetscenter). Hun føler ikke rigtig at hun er med i den kamp om anerkendelse, som findes i samfundet og som Honneth ligeledes taler om (Honneth, 2006). Det kan måske være et udtryk for et lavt selvværd, når hun ikke mener at det er vigtigt for hende, at blive anerkendt for det hun arbejder med. Hun undertrykker behovet for anerkendelse, fordi hun oplever at det er svært for hende at opnå anerkendelse igennem arbejdet. Som sagt tidligere oplever hun ikke at det er muligt for hende at arbejde med de erhverv, hun ønsker og mener er anerkendelsesværdige. Honneth beskriver at manglen på anerkendelse kan føre til en ringeagtsfølelse for individet (Honneth, 2006, s. 212), og det er sandsynligvis det som er tilfældet her. Man kunne forestille sig at hun havde svaret anderledes på spørgsmålet – om det er vigtigt for hende hvad andre synes om hende og om hendes arbejde – hvis hun f.eks. arbejdede med dyr. Så kunne det være at hendes svar ville være, at andres mening betyder meget for hende.

Det ser vi f.eks. hos nogle af de andre informanter som vi vil beskæftige os med i det følgende.

”Hvad siger dine venner og familie til at du arbejder i (navn på butik)?

Jamen de har det jo rigtig godt med det.

(...)

Er det vigtigt for dig hvad de synes om det (at hun har et arbejde)?

Vigtigt altså de kan synes om hvad de synes om selvfølgelig. Altså ja og nej (informantens navn) jeg synes faktisk godt om dit arbejde. Jamen ih tak skal du have, ja selvfølgelig er det jo vigtigt. Ja selvfølgelig fordi at mit arbejde betyder altså meget for mig, det betyder rigtig meget.”

(Kvinde 27 år)

I ovenstående eksempel fortæller informanten at det betyder noget for hende hvad andre synes om det hun laver, men hun er også lidt ambivalent omkring det. Det kan skyldes, at det med at tale om anerkendelse strider imod den individualisering og fokus på selvstændighed som er i samfundet. Derfor hører man mange sige at de ikke går op i hvad andre tænker om dem, selvom det statement nærmere betyder at man ønsker at blive anerkendt som et selvstændigt individ, der ikke har brug for andres meninger og andres hjælp for at realisere sig selv.

Det er dog tydeligt at hun i højere grad giver udtryk for, at hun går op i hvad andre mener om det hun laver end informanten fra eksemplet før. Hun siger direkte, at det er dejligt at folk anerkender hende for et arbejde som hun er rigtig glad for. Hvis vi følger logikken fra det foregående eksempel, betyder det, at hun er glad og stolt af sit arbejde, at hun i højere grad er tilbøjelig til at gå op i andres tanker om det. Hun sætter mange flere ord på det og virker til at være mere reflekteret omkring det at blive anerkendt for det hun laver. På den måde lever hun op til kravet om at stræbe efter anerkendelse, selvom hun ikke som sådan stræber efter at klatre op af den karrieremæssige rangstige. Men som vi tidligere har været inde på betyder det måske ikke så meget. Det er nok at have et job for at føle sig som en del af samfundet og at der er mening med livet, og ikke mindst giver det hende en følelse af at være 'normal'. Selvom det er vigtigt for informanten at blive anerkendt for arbejdet og jobbeskrivelsen, virker det ikke til at betyde alt. Det er derimod de sociale relationer, som betyder at hun har det godt på arbejdspladsen, og det er et tilbagevendende emne i interviewet med hende. At hun trives på arbejdet tilskriver hun i langt højere grad de sociale relationer end selve arbejdsopgaverne. Det bevidnes bl.a. i følgende citat:

"Betyder det noget for dig at (navn på butik) det er et rigtig arbejde som du har?"

Ja det gør det faktisk, det er et meget socialt og meget velfungerende arbejde for mig, for det kan godt være at min udvikling er en helt anden end deres, men de ser mig faktisk som en af dem (...)"

(Kvinde 27 år)

Der er altså i højere grad tale om anerkendelsen for hendes sociale færdigheder, som betyder rigtigt meget for hende. Hun oplever at hun igennem arbejdet bliver opfattet som en del af det fællesskab der er på arbejdspladsen. Det kan være med til at give hende en følelse af at være 'normal', når hun kan have sociale relationer med de andre på arbejdspladsen. At blive opfattet og anerkendt som et 'normalt' individ virker til at optage informanten en del. Det kommer klart til udtryk i ovenstående citat. Hun oplever at hendes kollegaer ser hende som en af dem på trods af hendes udviklingshæmning. At "blive set som en af dem" må betyde at blive set som en 'normal' person – en person de taler med og er sammen med, ligesom de taler og er sammen med personer uden udviklingshæmning. Når hun er mere optaget af anerkendelse igennem de sociale relationer end igennem hendes evner i arbejdet, kan det være et udtryk for at hun tydeligere oplever at blive anset som en 'normal' igennem de sociale relationer end igennem arbejdet. Arbejdet bidrager selvfølgelig til hendes normalitetsfølelse, fordi det er normalt at have et arbejde og konsekvent italesættes som kernen i det rigtige og normale liv. Men igennem de sociale relationer oplever hun i større grad og tydeligere, at hun bliver anerkendt som et 'normalt' individ. Honneth taler om at det er vigtigt for personers selvforhold at føle sig anerkendt (Honneth, 2003), og det virker også til at være tilfældet for informanten her. Hun oplever at kunne realisere sig selv igennem arbejdet. Formentlig ikke så meget på grund af arbejdet i sig selv, men fordi hun oplever at blive anerkendt som et 'normalt' menneske af kollegaerne på arbejdspladsen. Noget andet som er vigtigt for informanten er at anerkendelsen ikke kun er ensidig, men at hun gengælder anerkendelsen:

"Betyder det meget for dig hvad andre synes om dig?"

Ja det gør det faktisk og hvad jeg også synes om (dem). Jeg synes også det er rart hvad jeg synes også om dem ja (...)"

(Kvinde 27 år)

Hun fortalte mange gange i interviewet at når hun fik ros eller fik hjælp så var det vigtigt for hende at give igen. Hun er ikke den eneste der taler om det gensidige forhold, for flere af de andre taler også om gensidigheden i venskaber – at man er en god ven hvis man hjælper sine venner, der jo nok ikke er meget ulig de fleste andres opfattelser af et godt venskab. Men at lægge lige stor vægt på at være anerkendende over for andre som at modtage anerkendelse på arbejdspladsen, modsiger logikken i konkurrencestaten. Konkurrencesamfundet tilskynder nærmere konkurrence mellem samfundets individer, hvilket skaber dårlige betingelser for tillid og solidaritet (Juul, 2010, s. 269) og dermed den gensidige anerkendelses betingelser. Sagt på en anden måde er individet i konkurrencestaten sig selv nærmest.

At hun på den måde går op i den gensidige anerkendelse og værdsættelse taler for, at hun slet ikke ser sig selv i konkurrence med sine kollegaer, men at hun derimod ser et fællesskab. Et fællesskab hvor det ikke handler om ens bedrifter og om at præstere bedre end de andre, men et fællesskab der handler om at man ganske enkelt skal have det godt sammen. Det styrker argumentet for at mennesker med udviklingshæmning lever i en form for parallelsamfund, hvor der er nogle andre principper der gør sig gældende end konkurrencen, og betingelserne for gensidig anerkendelse er nogle andre end det antageligvis er for andre i samfundet. Også selvom det nok ikke enerådigt er sådan i samfundet.

Formålet med de sociale relationer på arbejdspladsen handler for hende ikke om at fremme sin egen karriere gennem netværk – de sociale relationer er formålet i sig selv. Richard Sennett taler om, at det at være god til at skabe netværk og opretholde netværk er meget vigtig ud fra en rationel tankegang om, at det sociale netværk kan komme individet til gode i individets professionelle virke og fremme individets karriere (Sennett, 1999, s. 85). Når det ikke er det der har betydning for førnævnte informant, og vi tør også godt sige at det heller ikke gør sig gældende for de andre informanter, så kan det igen have noget at gøre med, at informanterne ikke i så høj grad tænker i de karrieremæssige baner. Derfor ser de ikke de sociale relationer de har på arbejdspladsen som netværk der kan bringe dem videre i karrieren, men i stedet ser

de, at de igennem de sociale relationer på arbejdspladsen kan føle sig anerkendt som et 'normalt' individ.

Stoltheden ved selve arbejdet gør sig dog i langt højere grad gældende for en af de andre informanter:

"Hvad synes dine kammerater om at du har det der job på teatret?"

De synes det er meget godt eller de synes det er mega fedt at jeg har det.

Hvad med din familie synes de også det er godt?"

De er også meget glad for at jeg har fået arbejde."

(Mand 30 år)

Han oplever at hans venner synes det er 'mega fedt' at han har det arbejde og for ham betyder vennerne meget. Han taler nemlig meget om sine venner uden for opgangsfællesskabet:

"Hvad betyder dine venner for dig?"

De betyder rigtig meget, vil jeg sige de betyder rigtigt meget nu

Er det noget af det vigtigste for dig?"

Ja det er det."

(Mand 30 år)

Informanten er den eneste af informanterne som så direkte sætter ord på at anerkendelsen fra venner betyder rigtig meget for ham. Det stemmer godt overens med, at han arbejder inden for det område, som han altid har drømt om. Måske netop derfor er han den eneste der sætter ord på det på netop den måde. Han oplever at have opnået noget og realiseret sig selv inden for det arbejdsfelt, han holder af. Han taler også om at han tidligere har arbejdet i en butik, men "det var rimelig kedeligt" som han formulerer det. Samtidig med at det var kedeligt for ham at sætte varer på plads, er det nok også udtryk for, at han ikke mener at det er særligt

anerkendelsesværdigt at have den form for arbejde. Det er for ham meget bedre, at kunne fortælle sine venner at han arbejder på et teater end i en butik. Dermed er han i højere grad underlagt kravet om anerkendelse gennem arbejde, end det er tilfældet for de andre informanter.

De fleste mennesker kan nok nikke genkendende til at det er noget federe at møde op til en 'reunion' fest eller lignende, og fortælle at man har et prestigefyldt arbejde end et arbejde som der ikke er særligt prestigefyldt. Det er nok også den oplevelse han har. Han har det godt med at kunne fortælle vennerne at han har et arbejde som han synes er fedt, og mindst lige så vigtigt et arbejde de synes er fedt.

Vores oplevelse af informanten er, at han har et højere funktionsniveau end de andre og måske derfor måler han sig op imod individer som ikke har en udviklingshæmning. Han fortæller eksempelvis flere gange, at hans venner er mere 'normale' end dem i opgangsfællesskabet. Han fortæller også, at han tidligere har dyrket sport på højt plan. Vi mener derfor at kunne udlede, at han er mere bekendt med en konkurrencepræget tilgang til at begå sig end de andre i opgangsfællesskabet. Dermed er han mere bevidst om kravene om selvrealisering og anerkendelse end de andre informanter er og deltager derfor i højere grad i den kamp om anerkendelse, som Honneth taler om og som er et standpunkt Rosa også har taget til sig (Honneth, 2006; Rosa, 2014). Men når det er sagt så giver informanten udtryk for at han er tilfreds med det arbejde han har nu (jf. afsnit 3.4.1) og tilslutter sig dermed ikke kravet om konstant udvikling – det Rosa beskriver som et krav i det konstant accelererende samfund (Rosa, 2014). Det er noget generelt for informanterne, at de ikke søger anerkendelse ved konstant udvikling og ved at prøve sig af på forskellige områder.

Noget andet vi kan udlede af at han taler om sine venner som mere 'normale' end dem i opgangsfællesskabet er, at han stræber efter at blive anerkendt som et normalt individ. Efter hans opfattelse er de andre i opgangsfællesskabet ikke normale og han oplever at hvis han bliver sat i bås med dem mister han muligheden for at blive anerkendt som værende 'normal'. Det samme gør sig altså gældende for ham som for de to andre informanter i forhold til at stræbe efter anerkendelse for at være normal. Det der adskiller ham fra de andre er, at han virker til at være langt mere reflekteret

over hvad der er 'normalt'. Han sætter mere tydeligt ord på hvad han opfatter som normalt og især, hvad han ikke opfatter som normalt.

At blive anerkendt for at have nogle specifikke evner inden for et specifikt arbejdsfelt er ikke den anerkendelse informanterne søger. Det der i langt større grad virker til at have betydning er oplevelsen af at være normal og at være en del af det fællesskab, der er på arbejdspladsen og som betyder noget for hvordan de trives. Det kommer vi meget mere ind på i det følgende afsnit.

3.3.3 Trivsel på arbejdspladsen

Når det for flere af informanterne ikke handler om at udleve sine drømme inden for en bestemt beskæftigelse eller at opnå anerkendelse inden for en bestemt funktion, hvad er det så der betyder noget for at realisere sig selv og have det godt i dagligdagen? Her virker trivsel på arbejdspladsen til at være den afgørende faktor. I SFI rapporten "Handicap og beskæftigelse" fra 2013 bliver det beskrevet, at personer med handicap har større mulighed for trivsel hvis personen samtidig er i beskæftigelse. De fortæller ikke om hvad det er ved beskæftigelsen som skaber trivsel, så det vil vi give et bud på i det følgende. Vi vil således analysere hvad der har betydning for informanternes trivsel på arbejdspladsen. Hvilken betydning har arbejdsopgaver og arbejdspladsen for trivslen? Hvilken betydning har sociale relationer for trivslen? Og til sidst, hvordan harmonerer samfundets krav med informanternes behov for trivsel?

Selvom det ikke er afgørende for de fleste af vores informanter, hvilket arbejde de har eller hvor de arbejder, så er der nogle forhold omkring arbejdsopgaver og arbejdspladsen der har stor betydning for deres trivsel. Det er dog især det sociale der virker til at have betydning for informanternes trivsel, som vi også har været inde på i det foregående. Når de har haft en god eller en dårlig dag på arbejdet er det som oftest fordi, at der er noget socialt der enten er gået godt eller skidt. Vi talte f.eks. med en af informanterne om hvad der kan gøre en arbejdsdag dårlig.

"Kan det nogen gange også være noget med arbejdet der gør at du har en (dårlig dag)?

Nej nej aldrig nej aldrig, aldrig, aldrig det er aldrig opgaverne der er det det det

Så det er kollegaerne der gør at det er en god dag men det er også kollegaerne der gør at det en lidt dårlig dag?

Ja ja det er så begge dele ja."

(Kvinde 27 år)

I det ovenstående citat er hun helt tydelig omkring, at det er det sociale på arbejdspladsen der er altafgørende for om hun trives der. Under interviewet med hende, og faktisk med alle informanterne, var det sociale et tilbagevendende tema og noget der fylder rigtig meget for dem. På den måde afviger informanterne sig fra samfundets krav om, at man realiserer sig igennem arbejdet. I forhold til informanten i dette eksempel er det anerkendelsen igennem sociale relationer, der betyder meget for hende. Det bliver tydeliggjort her, hvor hun fortæller at det helt klart er forholdet og interaktionen med kollegaerne der betyder at hun enten har en god eller dårlig dag på arbejdet.

En anden informant, som har været på sin arbejdsplads i lang tid, fortæller om at den gode relation med sine kollegaer er det bedste ved at have et arbejde.

"Hvad synes du er det bedste ved at have et arbejde?

Det bedste? At man kan drille hinanden på en god måde."

(Mand 39 år)

Han fortæller i andre sammenhænge at han er rigtig glad for hans arbejdsopgaver, at han er god til dem og at han ikke ønsker at lave andre ting end det han gør nu. Men uden at tøve svarer han, at det bedste ved hans arbejde er "at drille hinanden på en god måde" og dermed sætter han sammenholdet med kollegaerne over

arbejdsopgaverne. Igen er det ikke realiseringen gennem hans arbejdsfunktion der gør sig gældende, selvom han i højere grad end mange af de andre informanter oplever at have ansvar. Han fortæller nemlig at han har ansvar for flaskeautomaten. Det ser vi også som et udtryk for at han trives godt i arbejdet og med sine kollegaer siden de giver ham det ansvar. Derfor opnår han den anerkendelse det er at få ansvar for nogle ting.

For begge informanterne i det foregående er det sociale på arbejdspladsen altså det vigtigste for at de trives på arbejdspladsen. Det kan relateres til det vi har været inde på tidligere, nemlig at de gode sociale relationer er med til at skabe en følelse hos informanterne af at være 'normal'.

At det sociale har stor betydning for trivslen fortæller en af de andre informanter også om.

På tidspunktet for interviewet var han ikke i beskæftigelse og han oplever at han har svært ved at finde sin plads på arbejdsmarkedet. Det der går skævt for ham på arbejdspladserne er i højere grad på grund af det sociale end på grund af det rent arbejdsmæssige.

" (...) det sidste job jeg har haft det var i det der (navn på butik), men der havde de ikke tid til at spise sammen med mig. Da følte jeg mig meget alene, fordi de havde travlt."

(Mand 36 år)

Han giver endvidere udtryk for at det var en af grundene til, at han ikke fortsatte så lang tid i butikken. For at kunne trives kræver det, at han har noget sammen med sine kollegaer, eksempelvis at de spiser sammen. Ellers opstår følelsen af at være alene på arbejdspladsen og måske en følelse af ikke at høre til. Han oplevede sig krænket på den måde, at han ikke følte at de andre anerkendte hans tilstedeværelse når de ikke havde tid til at sidde lidt med ham i pauserne. Han følte så at sige at han ikke blev taget alvorligt. Det kan, ifølge Honneth, skade ens selvforhold (Honneth, 2003c, s. 84).

Det er derfor vigtigt at være en del af sammenholdet og fællesskabet på arbejdspladsen. På den måde er det også nemmere at blive accepteret af de andre samtidig med, at de kan finde ud af hvad han er for en og dermed har nemmere ved at forstå at han nogle gange kan have det svært med bestemte ting i arbejdet. Samtidig er det også yderst vigtigt for hans selvværd at opleve at blive anerkendt og blive taget alvorligt. Følelsen af anerkendelse kunne han nok have fået hvis de andre medarbejdere fik eller tog sig tid at sidde med ham. På den måde kan man tale om, at det, i hvert fald for ham, er vigtigt at være et sted hvor medarbejderne er rummelige og har mulighed for at være rummelige. På den måde kan han få følelsen af at blive taget alvorligt. Men det kan jo være rigtig svært hvis man har en rigtig travl arbejdsdag, også at få tid og have overskud til at bruge tid på at være social med dem der har brug for det i dagligdagen for at føle sig værdsat. Derfor er det vigtigt for ham, at når han skal ud, at arbejde et sted er der tager hensyn til de ting. De arbejdspladser han skal ud i, skal kunne tage højde for hans behov, for at han kommer til at få en god hverdag. Informanten ligger under for diskursen om at det er vigtigt at være i arbejde (jf. afsnit 3.4.1), men formår ikke at få det til at fungere fordi, de steder han har været ikke har været rummelige nok til at kunne have ham og anerkende hans tilstedeværelse. Sandsynligvis fordi det kræver en større rummelighed med ham end for nogle af de andre. Informanten er offer for, at han er i et krydsfelt mellem at være god nok til at være i beskæftigelse og ikke god nok til at være i beskæftigelse. Det er i hvert fald hans egen oplevelse:

"Du fortalte tidligere at du ikke vil i beskyttet beskæftigelse, hvordan kan det være?"

NEJ nej det vil jeg ikke. Det mener jeg selv jeg at jeg er for god til"

(Mand 36 år)

Det er derfor svært for ham at finde den rette hylde, hvor han rigtig kan komme til at trives. Hans selvopfattelse fortæller ham at skal have et 'rigtigt' arbejde, mens han ikke rigtig kan få det til at fungere, især ikke på det sociale plan. Det betyder at han har

rigtig svært ved at opretholde et godt selvforhold, fordi han ikke føler at der rigtig er plads til ham nogle steder og at han ikke føler at han rigtig bliver taget alvorligt når han endelig er ude på en arbejdsplads.

Eksempler som de ovenstående er gennemgående i alle interviewene. At noget arbejdsmæssigt går galt kan godt have betydning for hvor god dagen har været, men det sociale er det altoverskyggende. Dette er i god overensstemmelse med, at det ikke anerkendelse for at have et bestemt arbejde der er det vigtigste, men at det i højere grad handler om trivsel på arbejdspladsen.

At det sociale har stor betydning for trivslen gør sig ikke kun gældende for personer med udviklingshæmning, men er noget vi alle kender til. Det er noget nemmere at komme igennem en arbejdsdag hvis man har det godt med sine kollegaer.

Specialets informanter adskiller sig derved fra den måde, hvorpå de teorier, vi anvender i specialet, skildrer det moderne menneske. Sennett ligger bl.a. stor vægt på, at arbejdet betyder rigtigt meget for det enkelte individ. Han beskriver, at det bunder i en frygt for at blive ubrugelig, hvis man ikke tilpasser sig arbejdet (Sennett, 2007, s. 76ff). Med andre ord, hvis man ikke har alt sit fokus på arbejdet er risikoen for, at man ikke er konkurrencedygtig, i forhold til dem man konkurrerer med, meget større. Derfor vil usikkerheden omkring arbejdet blive større. For informanterne virker det hovedsageligt til at være selve arbejdet der kan skabe en frygt for ubrugelighed, men det går dem langt mere på, hvis det ikke fungerer godt socialt. Det hænger nok sammen med at de ikke mærker et stort pres på at opfylde nogle arbejdsmæssige krav, men at de krav der bliver stillet til dem er af en rimelig og overkommelig karakter som passer godt til dem, så længe de har et arbejde hvor de fungerer godt med kollegaerne og hvor de ikke skal konkurrere med nogen fordi de er i beskyttet beskæftigelse eller ansat på særlige vilkår.

3.3.4 Selvrealisering og sociale relationer uden for arbejdspladsen

Selvrealisering er ikke udelukkende noget der hører til arbejdslivet, selvom man ofte godt kan få det indtryk. Man realiserer sig i høj grad også i sin fritid. Om man lever på

den 'rigtige' måde, spiser det 'rigtige' mad, dyrker den 'rigtige' form for motion og om man har de 'rigtige' venner. Det vi vil beskæftige os med i dette afsnit tager afsæt i det sidstnævnte, nemlig realisering igennem sociale relationer og venskaber.

Kravet om sociale relationer handler om, at der er et rationelt formål med det. Vi var i forrige afsnit inde på, at de sociale relationer kan etableres for at fremme sin egen karriere som Sennett taler om (Sennett, 1999). Et andet aspekt kan være at de rigtige venner kan give social anseelse og anerkendelse, som er det Honneth og Taylor taler om (Honneth, 2003; Taylor, 2008). Det kommer specielt til udtryk hos en af informanterne:

Er det venner her fra stedet (som du er meget sammen med)?

Nej det er venner udefra, jeg vil helst være venner med folk udefra i forhold til her.

Hvordan kan det være?

Fordi jeg synes de virker sådan lidt specielle, for at sige det.

(Mand 30 år)

Det er et gennemgående træk i interviewet, at informanten ikke identificerer sig med de andre beboere i opgangsfællesskabet. Han pointerer gentagne gange, at hans rigtige venner findes 'udefra'. At han distancerer sig fra de andre i opgangsfællesskabet kan anskues som et udtryk for at han søger anerkendelse gennem de venner han ses med. Det er for ham mere anerkendelsesværdigt, at have venner som ikke er 'specielle'. Han realiserer sig i høj grad gennem hans venner og han er stolt af at have 'normale' venner.

Informanten er dermed underlagt kravet for anerkendelse gennem sociale relationer. Hartmut Rosa taler i den forbindelse om sociale relationer som noget flygtigt og som nogle der kan skiftes ud når der ikke længere er brug for dem (Rosa, 2014, s. 22). Det kan ikke direkte overføres til informanten i dette eksempel, fordi han giver udtryk for, at han har haft sine venner i en længere periode. Alligevel er der aspekter fra Rosa der gør sig gældende for informanten. Han har en oplevelse af, at få et udbytte af de

relationer han har med sine 'normale' venner. Udbyttet er i den henseende social anseelse og anerkendelse. Noget han ikke oplever at få igennem sociale relationer med de andre beboere i opgangsfællesskabet. Han fortæller dog også, at han ikke ser de andre i opgangsfællesskabet, fordi de ikke har samme interesser, og det er selvfølgelig også en del af grunden til det. Men det faktum at han gentagne gange understreger at hans venner er 'udefra' kan indikere, at han gerne vil betragtes som en del af et 'normalt' socialt fællesskab.

Informanten adskiller sig fra de andre ved, at søge anerkendelse for sine sociale relationer, ligesom han også i højere grad end de andre informanter søger anerkendelse fra sine venner igennem den beskæftigelse han har (jf. citat s. 68). Hans tilgang til venskaber er et udtryk for at han lever op til de krav der om sociale relationer i samfundet. Han bruger måske ikke sine venner til at kunne få fordele i arbejdslivet, som er det Sennett taler om, men han bruger venskaberne til at opnå social anerkendelse. Som vi flere gange har været inde på virker det til at være vigtigt for informanterne at opnå følelsen af at være 'normal'. Det er det han føler, han opnår når hans venner ikke er 'specielle' som er den måde han betragter de andre beboere i opgangsfællesskabet. Når de anerkender ham som en af dem må det også betyde at han er 'normal'. Han anskuer i hvert fald ikke sig selv som en af de 'specielle'.

For flere af de andre informanter har sociale relationer ikke helt den samme betydning. De oplever ikke at skulle opnå anerkendelse ved at have 'de rigtige' venner, men anskuer i det hele taget det at have venner i et bredere perspektiv. Det kommer især til udtryk hos en af informanterne:

"Er du en god ven?"

(...) altså jeg har jo mange venner. Dem der sidder inde på kontoret dem er jeg venner med og alle sammen derude er jeg venner med, og til badminton har jeg også mange venner, og så kører jeg i bus om morgenen der er jeg også venner med dem."

(Kvinde 33 år)

Informanten stiller ikke så store krav til hvad vennerne skal kunne, men ser venskaber rigtig mange steder. Det kan godt være at venskaberne er flygtige. Det er dog ikke fordi at de ikke lever op til en bestemt standard, men nærmere fordi at informanten ikke længere ser personerne. F.eks. hvis en person ikke længere er med i busordningen. At hun oplever at hun har venner så mange steder som hun giver udtryk for, kan anskues ud fra anerkendelsestanken, altså som et tegn på at hun søger at opfylde hendes behov for anerkendelse gennem hendes venskaber. Mange venskaber kan i hendes øjne betyde at chancen for anerkendelsen øges. Måske prøver hun at kompensere for at det ikke er lykket hende at opnå anerkendelse for sine evner på arbejdsmarkedet (jf. afsnit 3.4.1). I stedet for at realisere sig på arbejdsmarkedet, prøver hun måske at realisere sig igennem sine venskaber. Ulempen ved at have så mange venner kan dog være at hun måske netop ikke opnår den anerkendelse som hun stræber efter. Hvis man har mange flygtige venskaber risikerer man fremmedgørelse i venskaberne, fordi man ikke formår at skabe dybere bånd (Rosa, 2014, s. 109f). Dybere bånd som betyder at man lærer hinanden bedre at kende og dermed tager hinanden mere alvorligt som individer. I sidste ende ville det udmunde sig i et gensidigt anerkendelsesforhold. Men selvom hun gav udtryk for at have mange venner virker det ikke til, at hun anser venskaberne som flygtige. Det har i hvert fald ikke været hendes intention. Det kan godt være at alle venskaberne ikke er lige dybe, men hun giver udtryk for at der har været nogen for hende og trøstet hende når hun har følt sig alene. Hun har formået at have nogle dybere venskaber, samtidig med de flygtige venskaber hun har forskellige steder.

I det følgende ser vi nærmere på hvad der kræves for at være en god ven ifølge informanterne. Oplevelsen af at skulle bevise noget over for vennerne er ikke noget der gør sig særligt gældende for flere af informanterne. Det er således ikke så vigtigt for dem at blive set med de rigtige mennesker eller at være rigtig god til noget, som i deres venskabskreds er specielt anerkendelsesværdigt, for at være gode venner. Det handler i højere grad om at være gode ved hinanden og hjælpe hinanden.

"Hvordan synes du at du er en god ven?"

Hvis nogen er ked af det er jeg god til at trøste dem."

(Kvinde 26 år)

At være god til at trøste, er et svar der går igen for flere af informanterne. Det er en meget uselvsk tilgang til det at være venner, når det at være en god ven handler om, at sørge for at ens venner har det godt, eksempelvis ved at trøste dem. Venskabet er ikke et middel til at opnå anerkendelse udadtil, men et udtryk for at flere af informanterne oprigtigt oplever, at venskab er til for at gøre hinanden glade. De anskuer altså ikke venskabet som noget midlertidigt, som man skifter ud når noget bedre dukker op. I Hartmut Rosas termer er de ikke fremmedgjorte i deres sociale relationer, men er derimod tilstede i de venskaber de har (Rosa, 2014, s. 109f). At de ikke i så høj grad oplever at de selv eller deres venner skal leve op til noget for at kunne være venner er også tydeligt i flere af informanternes oplevelse af popularitet.

"Hvad skulle man kunne for at være populær tror du?"

Man behøver faktisk ikke at være populær. Altså, man skal gøre en masse ting, lave en masse ting, eller kan en masse fysisk hårde ting. Men altså, det behøver man ikke at være fordi, at andre kan også de samme ting som jeg kan. Det kunne godt være at jeg var populær i skolen fordi jeg havde en masse venner omkring mig og støttede og prøvede at hjælpe mig. Og da de så prøvede at hjælpe mig, så prøvede jeg også at hjælpe dem."

(Kvinde 27 år)

Informanten i dette eksempel har en oplevelse af at være populær, men anser ikke popularitet som noget vigtigt. For hende er det vigtigere, at man kan hjælpe hinanden. I et anerkendelses-perspektiv, mener hun at den gensidige anerkendelse er vigtig. Det handler ikke kun om selv at opnå anerkendelse, men derimod handler det om også at være anerkendende over for sine venner. At være anerkendende og hjælpe andre er

selvfølgelig også en måde at opnå anseelse fra sine venner, men i det teoretiske udgangspunkt vi har i specialet, er det noget særligt, at hun ikke kun tager udgangspunkt i sig selv. I et samfund hvor individualisering er en så dominerende faktor og fokuseringen på anerkendelse er så selvcentreret, som Charles Taylor eksempelvis beskriver (Taylor, 2008), er det ud fra det teoretiske udgangspunkt atypisk, at have den tilgang til sociale relationer. Men er det noget særligt for personer med udviklingshæmning, at have en så uselvvisk tilgang til sociale relationer? Som det var tilfældet med den første informant i det her afsnit, er der nok mange mennesker uden udviklingshæmning, der stiller store krav til deres venner og mange kan have præstationsangst i forhold til at præstere noget over for sine venner. Det kan være at man gerne vil bevise sig over for sine venner ved at have en anerkendelsesværdig beskæftigelse, have en stor viden inden for en sportsgren, kunne sige de rigtige ting om politik osv. Flere af informanterne giver således også udtryk for at det at have de samme interesser er nok til at have nogle gode sociale relationer, men de giver ikke udtryk for at der er et konkurrenceforhold mellem venner. Venskab er for hovedparten af vores informanter ikke et middel til anerkendelse og selvhævdelse, men er venskab for venskabet skyld.

3.3.5 Delkonklusion

Vi har mødt feltet med fordomme, der handler om at personer med udviklingshæmning har svært ved at leve op til kravene om selvrealisering og anerkendelse. Vi forventede at personer med udviklingshæmning, ligesom andre mennesker, ville have nogenlunde samme drømme om fremtiden i forhold til at realisere sig inden for et bestemt arbejde, men at de på grund af deres udviklingshæmning ikke er i stand til at leve op til de drømme. Det vi er kommet frem til i analysen er, at fordommen kun meget begrænset har sin berettigelse. Kun én af informanterne talte om drømmen om at arbejde med børn eller dyr, der viste sig at være meget svært for hende at opnå. En anden drømte om at arbejde på teater og havde opnået den drøm, selvom han ikke var blevet instruktør eller producer. En tredje oplevede at hun ikke kunne opnå drømmen om at arbejde som blomsterbinder,

men fandt et andet arbejde hun synes er (næsten) lige så godt. Flere af informanterne drømmer slet ikke om at lave noget specifikt, fordi de har det meget godt der hvor de er. Det vi kan udlede af analysen er, at dem der virker til at have det bedste selvforhold er de informanter, som er i arbejde. Det tyder på at selvrealiseringen og anerkendelsen ikke i høj grad relaterer sig til et specifikt arbejde eller arbejdsfunktion, men i stedet relaterer sig til det at have et arbejde. Når de har et arbejde har de en følelse af at være ligesom de fleste andre mennesker. En følelse af at blive anerkendt som et individ på lige fod med alle andre som har et arbejde. De er opmærksomme på den diskurs der findes i samfundet om, at det er vigtigt for individet at bidrage til samfundet gennem arbejdet. Det kan især ses hos de informanter, der ikke var i beskæftigelse eller oplevede ikke at være i 'rigtig' beskæftigelse. De talte om at de gerne ville finde noget arbejde fordi det er vigtigt at have noget at stå op til. På sin vis er informanterne underlagt de krav teorierne på området taler om. De søger som sagt anerkendelse af dem selv som normale individer og lever dermed op til behovet for anerkendelse, som Honneth taler om (Honneth, 2003). Men det virker ikke til at de som sådan kæmper om anerkendelse og agerer ud fra en konkurrencemæssig tankegang som ellers kendetegner det samfund vi lever i (Rosa, 2014). Når de har et arbejde så virker det til at de kan slappe af med det og ikke tænker meget mere på hvordan de konstant kan udvikle sig og søge nye mål. Kravet om selvrealisering og anerkendelse gennem konstant udvikling lever ingen af informanterne op til. Det virker ikke til at de har evnerne til at kunne fungere med de krav og samtidig virker det til at de bliver skånet for de krav. De får lov til at være et sted hvor de kan føle sig tilpas, i hvert fald for de fleste af informanterne, og oplever ikke et pres på dem om at de skal komme videre og opfylde nye mål. I afsnittet om regeringstiltag i specialets problemfelt beskrev vi, at regeringen har et mål om at " (...) mennesker med handicap støttes i at realisere og bidrage med deres fulde potentiale." (Regeringen, 2013, s. 7). Vi problematiserer det fordi det kan forstås som et unødigt stort pres på personer med udviklingshæmning for at leve op til de samme krav som alle andre. Men hvis det fulde potentiale bare er at have et arbejde og trives i et arbejde uden at blive presset til videre udvikling, som man ikke er gearet til, så kan kravet godt forstås positivt i forhold

til informanterne. Så kan det, at bidrage med sit fulde potentiale, være med til at give informanterne en tilfredshedsfølelse og godt selvværd, fordi at de på den måde kan få en følelse af at handle som de fleste andre individer i samfundet. De af informanterne der har et arbejde, oplever i hvert fald ikke et unødigt pres på at skulle realisere sig selv, men virker til at trives rigtig godt med det de laver lige nu.

Ikke kun arbejdet er vigtig for informanternes selvrealisering og følelse af at blive anerkendt som 'normale' mennesker. De sociale relationer er også yderst vigtige i den henseende. Igennem sociale relationer med kollegaer på arbejdspladsen, som ikke har en udviklingshæmning, opnår de en følelse af at blive taget alvorligt og anerkendt som en af dem og på den vis får de en følelse af normalitet. Omvendt kan det også have den modsatte effekt, hvis de ikke oplever at blive taget alvorligt af deres kollegaer. Så kan det føles som en krænkelse, i og med at de ikke oplever at de bliver taget alvorligt på arbejdspladsen. En krænkelse som, ifølge Honneth, kan have en negativ indvirkning på ens selvforhold (Honneth, 2003c, s. 83ff). Det var også det indtryk vi fik af informanten, der oplevede at blive krænket på arbejdspladsen, fordi han ikke følte at han havde et sammenhold med sine kollegaer, illustreret ved at han ikke spiste frokost med dem. Den krænkelse han følte betød at han ikke kunne fortsætte i arbejdet. Ikke fordi de ikke ville have ham, men fordi han ikke selv kunne leve med at det skulle være sådan.

Det vigtigste for informanterne, og måske for personer med udviklingshæmning i vid udstrækning, er at have en følelse af at være 'normal', have en følelse af at man kan det samme som 'normale' mennesker, have en følelse af at blive taget alvorligt af 'normale' mennesker og blive accepteret og anerkendt af 'normale' mennesker.

3.4 Analysedel 3 - Krav om fleksibilitet, omstillingsparathed og acceleration

Man behøver ikke læse ret mange jobopslag, før man bemærker at fleksibilitet og omstillingsparathed er i meget høj kurs på arbejdsmarkedet. Det enkelte menneske skal være fleksibelt med hensyn til arbejdstider, arbejdssted og arbejdsopgaver. Man skal være klar på nye udfordringer, hvis det er det der kræves i den evigt omskiftelige organisation. Er man ikke det, så er man nok ikke den rette til jobbet. Vi vil i dette kapitel undersøge hvordan vores informanter oplever og håndterer disse krav om omstillingsparathed, fleksibilitet, hastighed og effektivitet.

Sennett peger på at arbejdsmarkedet kræver stor risikovillighed og villighed til at bevæge sig et andet sted hen. Ved ikke at udvikle sig og prøve noget nyt, så risikerer man at gro fast og gå i stå. Ikke nok med at man går i stå, men ens udvikling vil samtidig være nedadgående (Sennett, 1999, s. 84ff). Stabilitet og det at forholde sig i ro anses, ifølge Sennett, som "den levende død" (Sennett, 1999, s. 95). Bauman kæder denne modstand mod stabilitet sammen med selve det at være et moderne menneske:

"At være moderne blev ensbetydende med – som det er i dag - ikke at kunne standse, endsige stå stille. Vi bevæger os og er nødt til at blive ved med at bevæge os." (Bauman, 2006, s. 41).

I tråd med dette peger Rosa på, at samfundet accelererer – individet skal opnå mere og mere i sin levetid. F.eks. skifter det moderne menneske karriere flere gange inden for det samme arbejdsliv (Rosa, 2014, s. 25) og der kræves en konstant optimering af præstationer. Et individ skal altså være villig og have evnen til, at holde sig i konstant bevægelse og udvikle sig hele tiden for at klare og realisere sig i det senmoderne samfund.

Med rod i ovennævnte teorier har vores fordomme omkring udviklingshæmmedes deltagelse på arbejdsmarkedet fra starten været præget af en forestilling om, at kravet om fleksibilitet og omstillingsparathed er begrænsende for udviklingshæmmedes udfoldelsesmuligheder. Vi har også en antagelse om, at mennesker med udviklingshæmning må have svært ved at følge med i det tempo, der kræves på en arbejdsplads.

3.4.1 Evnen til at være fleksibel og omstillingsparat

Man kan dele de seks informanter ind i to kategorier – dem, der er på arbejdsmarkedet og dem, som ikke er. Tre af informanterne arbejder på 'normale' arbejdspladser under særlige vilkår, mens tre af informanterne ikke er i arbejde. Af disse er to af informanterne i beskyttet beskæftigelse, mens en ikke er i nogen form for beskæftigelse.

Den ene informant, der er i beskyttet beskæftigelse, fortæller at hun har mange muligheder for at prøve forskellige ting af i huset hvor hun arbejder.

"Jeg kan være i praktik i de andre rum, men jeg kan bedst lide at sy"

(Kvinde 26)

Hun har mulighed for at komme i praktik i de andre værksteder og hun er glad for at hjælpe til, hvis det er nødvendigt. Hun er meget tydelig omkring, at det er fint nok at muligheden er der, men hun nævner flere gange, at hun foretrækker at arbejde i tekstilværkstedet, hvor hun syr. Hun finder stor tryghed i at hun ved hvad der skal ske og at det er noget hun kan finde ud af. Selv om hun flere gange fortæller, at hun savner kollegaer i sy værkstedet, så overvejer hun ikke af den grund at søge et andet sted hen.

"...jeg savner andre kollegaer, jeg har prøvet at søge om det i lang tid, med der er ikke nogen der har lyst. Jeg er den eneste, der har erfaring med at sy på symaskine."

(Kvinde 26 år)

Mangel på arbejdsfællesskab fylder meget hos hende, men er stadig sekundært i forhold til at hun udfører et job hun er god til og får meget anerkendelse for. Hun går altså på kompromis med hendes ønske om et arbejdsfællesskab for at opretholde muligheden for anerkendelse for hendes faglige kunnen. Det fylder en del hos hende, men hun føler det ikke som en krænkelse, at hendes behov for arbejdsfællesskab ikke bliver opfyldt. Ønsket om faglig anerkendelse spænder dog samtidig ben for hendes fleksibilitet og omstillingsparathed – hun ønsker ikke at lave andet end det hun gør nu. Hun har været i praktik i de andre værksteder i huset og har sågar et bevis på at hun kan arbejde i et køkken, men hun har ingen interesse i at beskæftige sig med noget andet end det hun gør nu – heller ikke for at få nogle flere kollegaer. Hun har fundet sin plads i livet. Hun har en oplevelse af, at hun får anerkendelse for det hun laver og føler derfor ingen trang til at omstille sig til noget andet. Med reference til Bauman, Sennett og Rosa kan man tale om, at informanten ikke lever op til kravene om at være i konstant bevægelse. I hendes tilfælde er det ikke noget der skaber ubehag på nogen måde, men er nærmere noget der gør hende tilfreds. Hun har ro på og skal ikke hele tiden tænke på hvad hendes næste mål for udvikling skal være. Hun ved hvad hun skal hver dag og skal ikke koncentrere sig om en hel masse andre ting. Det virker til at være under de forhold, hun trives bedst.

At hun har mulighed for at beskæftige sig med at sy uden at skulle kunne en masse andet end det, vidner om, at informanten bliver kompenseret for hendes manglende evner for omstilling og fleksibilitet. Den beskyttede beskæftigelse er i det her tilfælde beskyttende for informanten. Det betyder ikke at teorierne om fleksibilitet og omstillingsparathed ikke er relevant i forhold til hende, men at hun er i en situation hvor hun ikke bliver udsat for de krav. Hvis det blev krævet af hende, ville det sandsynligvis betyde, at hun ville opleve ubehag og have en følelse af ikke at kunne følge med. Hun siger selv at hun bliver forvirret hvis hun skal mere end én ting.

”Hvordan får du det så hvis du bliver lidt forvirret?”

Så kan jeg slet ikke finde ud af hvad jeg skal lave, eller hvor jeg skal starte og slutte, jeg kan kun en ting af gangen.”

(Kvinde 26 år)

Hvis hun udsættes for krav om fleksibilitet og omstillingsparathed oplever hun en handlingslammelse eller ”liden under ubestemthed” (Honneth, 2003e, s. 121). Hvis der er for mange forskellige ting at tage stilling til er det svært at navigere i det. For hende skal der ikke så meget til, før hun oplever denne ”liden under ubestemthed”, og det tyder helt klart på at hun vil have svært ved at klare sig uden den beskyttelse som velfærdsstaten giver hende i form af muligheden for at være på et beskyttet værksted.

En ting er, at skulle forholde sig til forskellige opgaver på en arbejdsplads. En anden ting er, at skulle forholde sig til en masse forskellige arbejdspladser. En af informanter fortæller løbene gennem interviewet, at han har haft mange forskellige jobs uden at opnå en fast stilling. På trods af mange skift er han ikke villig til at gå på kompromis med de krav, han har til et job og en arbejdsplads. Det er dog ikke kravet om konstant udvikling der har drevet ham til disse jobskift – i stedet har han svært ved at fungere på de forskellige arbejdspladser. Han har ikke oplevet, at blive anerkendt som en ’rigtig’ medarbejder og anerkendt socialt af sine kollegaer. Det har været svært for ham at finde et job, der lever op til de krav han stiller til en arbejdsplads. Samtidig er det svært for ham at leve op til det der kræves af en ’rigtig’ medarbejder. Han har senest været i praktik i en dagligvareforretning, hvor han sagde op efter ganske kort tid, fordi han ikke fik udleveret arbejdsbukser, fordi der ikke var et skab til ham og fordi de andre medarbejdere havde ikke tid til at holde pause sammen med ham. På grund af det følte han sig udenfor, og oplevede ikke at han blev anerkendt som en rigtig medarbejder. Selvom han får at vide, at han gør det rigtig godt, så ender han med at sige op. Han fortæller således:

”Menneskerne har været rigtig glade for mig og ville give mig løn og sådan noget. Men jeg har bare ikke været tilfreds med dem...”

(Mand 36 år)

Han bliver slået ud af kurs, når tingene ikke lever op til hans forestillinger og når han ikke kan overskue de opgaver, han bliver sat til. Hans manglende evne til at håndtere modgang gør, at han ikke er særlig omstillingsparat. Hvis tingene ikke er som han havde forestillet dem, så hænger han sig i den detalje og kan ikke komme videre. Selv om han får ros for noget arbejde, fylder de negative oplevelser mere hos ham.

Informanten har, ligesom kvinden i førnævnte eksempel, brug for en struktureret hverdag uden for mange forskellige ting at tage stilling til. Han har dog endnu ikke fundet det sted, der kan give ham den struktur.

Informanten fortæller, at han på et tidspunkt har arbejdet på et gartnerhold på et aktivitetscenter. Han nævner også at han er glad for at hjælpe sin far i haven og at han passer haven og terrassen i opgangsfælleskabet. Da vi bemærker at det lyder som om han er god til at lave gartnerarbejde svarer han:

”Ja sådan lidt, men det er ikke noget fag jeg vil ud i, vel? Det er bare for at sige at sådan noget har jeg også lavet.”

(Mand 36 år)

Han har altså formået at opnå anerkendelse for det han kan – både i dagligvarebutikkerne og som gartner. Når han fortæller, at der er noget han er god til, så fortæller han samtidig om flere grunde til hvorfor det ikke er noget for ham. Han hænger sig i de detaljer der ikke fungerer eller ikke lever op til det han forventer af et job. Han kunne ikke være gartner for han blev syg af at være ude i regnvejr, og han var nødt til at sige op i en dagligvareforretning fordi, hans kollegaer ikke havde mulighed for at holde pause sammen med ham og fordi han ikke fik arbejdstøj eller et skab. Han evner ikke at omstille sig fra det han havde forestillet sig, til den virkelighed han står i. Han har ikke evnen til at omstille sig til de uforudsete situationer, der, ifølge Sennett, er vigtig for at leve op til kravet om fleksibilitet og omstillingsparathed (Sennett, 1999). Derfor formår han ikke at fastholde et arbejde.

Uforudsete situationer får ham til at søge væk. Men hvorfor er han så ikke i beskyttet beskæftigelse, hvor han kan få den ro han har brug for? Det mener han selv han er for god til (jf. citat s. 73). Hans egen opfattelse er, at han godt kan og bør kunne leve op til et arbejde uden samfundets beskyttelse, eller i hvert fald uden en særlig høj grad af beskyttelse. Han er fanget i et krydsfelt mellem på den ene side at kunne være på en almindelig arbejdsplads, og på den anden side være i beskyttet beskæftigelse. Hans selvforståelse fortæller ham, at han godt kan være på en almindelig arbejdsplads. Men hans faktiske evner inden for fleksibilitet og omstillingsparathed synes ikke at være gode nok til at fungere på en almindelig arbejdsplads. Han ønsker at anerkendes som et individ, der kan de samme ting som alle andre, men han har simpelthen ikke evnerne til det. Vi vil her atter referere til regeringens målsætning om, at et individ med handicap skal "realisere og bidrage med sit fulde potentiale" (jf. afsnit 1.3). Diskursen, der ligger under den målsætning, har informanten taget til sig og han oplever på nuværende tidspunkt ikke, at han lever op til sit potentiale og at han bidrager med alt hvad han kan. Han oplever en utilstrækkelighed, fordi hans bevidsthed fortæller ham, at han kan mere end det han gør nu. At stræbe efter noget og tro på at man kan gøre det bedre, kan være en god ting. Men når man kun oplever nederlag gang på gang, kan det medføre et skadet selvforhold. De socialpatologiske teorier skinner klart igennem hos informanten i det her eksempel. Han oplever at der er nogle krav han skal leve op til – man skal have et job at stå op til om morgenen – men er ikke i stand til at leve op til det, fordi han ikke har evnen til at være fleksibel og omstillingsparat. Det betyder at han oplever det ubehag som utilstrækkelighedsfølelsen giver ham. Utilstrækkelighedsfølelsen kommer når individet oplever, at det er en selv der har en funktionsfejl og ikke de generelle love for hvordan man handler i samfundet (Ehrenberg, 2010, s. 36). Selvom han skyder skylden på udefrakommende ting, såsom manglende arbejdsbukser, virker det som om at han også vender kritikken indad (Willig, 2013). Han er formentlig godt klar over, at de fleste andre mennesker ikke siger op på grund af de ting som han gør. Derfor ved han godt, at han ikke er lige så god til at begå sig på en arbejdsplads og fastholde et arbejde som

de fleste andre mennesker og derfor oplever han ikke at kunne konkurrere på lige fod med andre ud fra de krav der findes i samfundet.

De tre informanter, der arbejder på en rigtig arbejdsplads, fortæller at de kan udføre mange forskellige opgaver på deres arbejdsplads. De udviser en vis grad af omstillingsparathed inden for deres job.

”Jeg hjælper med at lægge varer på plads og jeg tømmer flaskebåndet og jeg fejer gulvet nogle gange hvis der er spildt noget.

Så du laver nogle forskellige ting når du er på arbejde?

Ja det eneste jeg ikke gør, det er at sidde ved kassen. Det er det eneste jeg ikke laver.”

(Mand 39 år)

Manden her har en oplevelse af, at han kan varetage alle funktioner i en dagligvarebutik undtagen at sidde ved kassen, og anser derved sig selv som værende meget fleksibel. I forhold til flere af de andre informanter, så udviser han også en høj grad af fleksibilitet alene på grund af, at han kan overskue flere forskellige opgaver og ikke taber overblikket i situationer hvor han bliver bedt om at lave noget andet end det han er i gang med her og nu.

”Hvis du lige pludselig skal lave noget andet end det du er i gang med?

Det kan jeg godt. Selvom jeg er i gang med noget andet, så kan jeg godt lige vise en kunde hvor en vare står, hvis det er det. Så kan jeg godt lige gå i gang med det andet igen. Det synes jeg ikke er svært.

Hvordan har du det så?

Selv om jeg skal noget andet, og lige pludselig skal derover og hjælpe med flaskebåndet. Det har jeg det faktisk fint med.”

(Mand 39 år)

Det skal her tilføjes, at han har været i det samme job i 10 år og derfor har oparbejdet en stor del rutine i de arbejdsopgaver han forventes at udføre. Flexibiliteten stikker dog ikke dybere end at han ikke kan forestille sig at lave noget andet – hverken i butikken eller noget andet sted. Han har tilpasset sig de rammer og arbejdsopgaver han skal udføre på lige netop den arbejdsplads og udfører disse opgaver selvstændigt. Han løber ingen risiko, udfordrer ikke sig selv ved at påtage sig andre arbejdsopgaver og han finder det ikke nødvendigt at gøre det. Han udviser ingen udviklingstrang eller tegn på at han ville kunne begå sig i et mere omskifteligt miljø. Han lever således ikke op til det der, ifølge Sennett, kræves af moderne mennesker på arbejdsmarkedet, der udmærker sig ved deres evne til at kunne begå sig ”i et uordnet rum” og til at ’omplante’ sig selv når det er det der kræves i den fleksible organisation (Sennett, 1999, s. 87). Han har ingen ambitioner der går ud over de opgaver han udfører nu. Han drømmer f.eks. ikke om at komme til at sidde ved kassen. Der er ingen trang til at skulle lave noget helt nyt og han føler sig heller ikke tvunget til at skulle ’omplante’ sig. Han oplever med andre ord ikke den ’udviklingstvang’ som Svend Brinkmann taler om (Brinkmann, 2014). På samme tid er han tilfreds med tingenes nuværende tilstand og føler intet pres eller ubehag ved at han ikke udvikler sig mere end tilfældet er. Kort sagt er han ganske enkelt tilfreds med sit job og de opgaver han udfører. Teorierne om sociale patologier virker ikke til at have en indvirkning på ham og hans selvforståelse. De vilkår han arbejder under er et eksempel på, at personer med udviklingshæmning bliver kompenseret for den manglende fleksibilitet og omstillingsparathed. Han er relativt fleksibel og omstillingsparat – i hvert fald i forhold til andre mennesker med udviklingshæmning. Derfor varetager han et job der passer til de evner han har med et vist omskifteligt miljø, som der jo er i en dagligvarebutik, uden at der bliver stillet alt for store krav til ham.

Det samme gør sig gældende for de to andre informanter, der også er i arbejde i henholdsvis en dagligvarebutik og på et teater. De udviser en vis fleksibilitet i deres arbejdsopgaver forstået på den måde, at de ikke kun laver én ting på deres arbejde, men forventes at kunne mestre flere forskellige opgaver. De har intet ønske om at

udvide deres arbejdsområder eller søge et helt andet sted hen. Deres fleksibilitet eksisterer kun inden for ganske snævre rammer og de to informanter har intet ønske om at udvide deres kompetenceområder for på den måde at arbejde sig op på en anden post eller forfølge en karrierevej. Ifølge vores teoretiske bagland sætter det informanterne i en situation, hvor de, ifølge Bauman, ikke kan betegnes som værende moderne mennesker (Bauman, 2006, s. 41). De påvirkes ikke af kravet om udvikling eller tendensen til at skulle lave noget andet end det de gør, blot for ikke at gå i stå. Intet tyder på at de anser denne manglende udvikling som noget der gør deres liv mindre værd. Det at de har en udviklingshæmning gør dem mindre fleksible og mindre omstillingsparate end andre mennesker. De kan have svært ved at overskue komplekse situationer eller flere beskeder på én gang. Alligevel virker de ikke til at være utilfredse. De oplever ikke udviklingskravet på samme måde som andre mennesker og har derfor intet problem med at blive i et job de er rigtig glade for. De har ingen ambitioner om en fin karriere og stiller sig derfor tilfreds, når de har fundet et job de er glade for. Der kan også ligge noget i at deres lave intelligensniveau gør det sværere for dem at lære nye ting og at det derfor virker som en uoverskuelig og unødvendig opgave, at skulle lave noget andet end det de gør nu. En anden vinkel på den manglende udvikling kan være at det ikke forventes af dem. Hvis de, fra de gik i skole, ikke er blevet opfordret til at drømme og til at have specifikke ønsker til beskæftigelse, som andre børn bliver, så er deres ønsker til livet nok også mere beskudne. Dette er eksempler på individer, der lever op til deres potentiale. Der forventes ikke mere af dem og de oplever heller ikke at der forventes mere af dem. De forventer heller ikke mere af sig selv, men er formentlig bevidste om at det de gør nu er tilstrækkeligt. De får stadig følelsen af normalitet ved at være på en normal arbejdsplads uden det går ud over deres evner.

Diskvalificerer det så vores teorier, når informanterne ikke er tynget af, at de ikke lever op til kravene om udvikling, omstillingsparathed og fleksibilitet? Ikke nødvendigvis. For grunden til at informanterne ikke føler disse belastninger, er at de lever i en verden, hvor det ikke forlanges af dem at de lever op til kravene. De bliver guidet, støttet og hjulpet på vej af pædagoger og arbejdsgivere samt af et velfærdssamfund, der hjælper

dem til at finde en plads i samfundet på trods af deres udfordringer. Var det ikke tilfældet, skulle de ud og konkurrere om jobs på samme vilkår som resten af befolkningen, så havde vi helt sikkert set en anden virkelighed. En virkelighed, hvor de ikke ville have nogen mulighed for at opnå den normalitet der ligger i at gå på arbejde, fordi de simpelthen ikke ville være i stand til at finde og beholde et arbejde på markedsvilkår.

3.4.2 Fremmedgørelse

Ifølge Rosa er det "... modsatte af fremmedgørelse (...) at 'føle sig hjemme' (...) eller at være fortrolig med bestemte handlinger" (Rosa, 2014, s. 100). Netop det fortæller flere af informanterne om. Informanten, der har været i det samme job i ti år, forklarer det således:

"Jeg synes det er rart at være i det samme job i så mange år. Så har man det godt med det synes jeg."

(Mand 39 år)

En anden, der har været i sit job i tre år, fortæller at hun er så glad for sit job at hun nærmest føler det som sit andet hjem:

"Jeg føler mig simpelthen hjemme, det er simpelthen et hjem derude, fordi at de kollegaer og de arbejdsopgaver jeg har, (...) dem føler jeg mig tryk ved det. Det er mit hjem, det er ligesom det er mig der bor der."

(Kvinde 27 år)

For kvinden her betyder tryghed og sociale relationer på jobbet rigtig meget. Hun vægter højt at hun kender sine kollegaer, og at de ved hvem hun er og hvad hun står for. Hun føler stor tryghed i at bliver socialt anerkendt af sine kollegaer og føler at hun passer ind selvom hendes udvikling er anderledes (jf. citat s. 65). For begge informanter er jobbet altså et sted hvor man skal have det godt og være tryk, i

modsætning til at jobbet er et springbræt mod det næste job. Når Rosa taler om et accelererende samfund er det ellers med udgangspunkt i at individet altid er på vej mod den næste udfordring og det næste mål. Det er selve drivkraften i accelerationen (Rosa, 2014, s. 92).

Trygheden, stabiliteten og de forholdsvis snævre rammer de arbejder indenfor er medvirkende til at de ikke føler sig fremmedgjorte, fordi de føler sig hjemme på arbejdspladsen og er fortrolig med arbejdsopgaverne. Informanten, der føler sig hjemme på arbejdspladsen adskiller sig fra 'almindelige' mennesker, der, ifølge Rosa, bliver mere og mere fremmedgjorte over for deres egne handlinger fordi de altid søger nye steder hen og derfor aldrig får en 'følelse sig hjemme' følelse på arbejdet (Rosa, 2014, s. 100). Hun udfører arbejdsopgaver, som hun er glad for på en arbejdsplads hvor hun føler sig hjemme i en sådan grad, at hun ikke kunne drømme om nogensinde, at skulle arbejde et andet sted. Hun har ikke noget behov for at skulle leve op til en diskurs om at man hele tiden skal være på vej et andet sted hen – en diskurs, der er med til at øge følelsen af fremmedgørelse hos mennesker. Hun nævner selv at det er svært at forestille sig at skulle arbejde et andet sted, når nu hun er så glad for sit arbejde (jf. citat s. 49), og hvis hun er tilfreds og føler sig hjemme på sit job med de arbejdsopgaver hun har, hvorfor så stræbe efter noget andet?

Kvinden, som arbejder som syerske på et beskyttet værksted, ytrer flere gange et klart ønske om ikke at lave noget andet end det hun gør.

"Ok, så hvis du på et tidspunkt kunne tænke dig at arbejde et andet sted, så har du et bevis på at det kan du godt? (hygiejnebevis så hun kan arbejde i et køkken)

Ja jeg har beviset, det tog jeg for lang tid siden, men jeg kan bedst lide at være ved tekstil, man kan også bruge det andre steder i huset, men jeg kan bedst lide at sy."

(Kvinde 26 år)

For hende ville det lede til en følelse af fremmedgørelse i forhold til hendes arbejde, hvis hun skulle udføre et stykke arbejde hun ikke var lige så fortrolig med som hun er

med at sy. Hun synes det er sjovt at sy, hun får ros for det hun laver og hun ved lige nøjagtig, hvad der forventes af hende. Hvis hun derimod blev tvunget til at skulle arbejde et andet sted – f.eks. i et køkken, som hun har bevis på at hun kan – ville det lede til en følelse af fremmedgørelse, da hun ikke på samme måde er fortrolig med arbejdsopgaverne. Ligeså vil det ikke være lige så meningsgivende for hende som det er at sy. Hvis vi atter ser på regeringens vision om at realisere sit potentiale (jf. afsnit 1.3), er der ingen tvivl om at politikerne gerne ser en bevægelse hen imod en højere grad af beskæftigelse for mennesker med handicaps. Der er heller ingen tvivl om at det at indgå på en almindelig arbejdsplads har positiv indvirkning på trivslen for nogle af informanterne. Især de informanter der lægger stor vægt på social anerkendelse og for hvem det betyder noget at de har et 'normalt' arbejde. For kvinden her ville det have store konsekvenser for hendes selvfølelse hvis hun blev tvunget i beskæftigelse i f.eks. en dagligvarebutik. For hende betyder den faglige anerkendelse mere end det at indgå i et arbejdsfælleskab. Det er altså ikke nok for hende at være på en arbejdsplads hvor hun har det godt med sine kollegaer. Hun fortæller gentagne gange at hun bare gerne vil sy, selvom hun mangler kollegaer og selv om hun har prøvet andre ting. For hende ville det opleves som en krænkelse at blive tvunget ud i f.eks. en dagligvarebutik, og hun ville føle sig fremmedgjort over for sine arbejdsopgave, da det eneste hun virkelig har lyst til er at sy.

Man kan sige at informanterne er beskæftigede på arbejdspladser hvor de føler sig hjemme og udfører arbejdsopgaver de har lyst til at udføre. Fire ud af vores seks informanter udtaler at de ikke ønsker at lave andet end det de gør i deres job lige nu. Når man har et arbejde og oven i købet et arbejde man er glad for, så behøver man måske ikke mere. Arbejdet bliver målet i sig selv, da man bliver anerkendt som en der har et arbejde og derved har man opnået en smule normalitet. Målet for informanterne er så at sige nået og så behøver de ikke stræbe efter noget andet og bedre. Dette står i modsætning til det vores teorier siger, fordi det at have et mål ofte er et mål i sig selv. Det er vigtigt hele tiden at have noget at stræbe efter (Rosa, 2014, s. 92). Heri opstår fremmedgørelsen. Man gør en masse ting man ikke har lyst til og

ikke føler sig hjemme i for at stræbe imod de mål man har. Det stopper aldrig fordi, når man har opfyldt et mål, er man allerede i gang med at forfølge den næste målsætning (Rosa, 2014, s. 102). Et job er ud fra den tankegang blot endnu et skridt på karrierestigen, der aldrig ender. At informanterne ikke har den oplevelse af fremmedgørelse ser vi ikke som et udtryk for at fremmedgørelsen ikke findes i samfundet. Vi ser det snarere som et udtryk for at andre ting gør sig gældende for mennesker med udviklingshæmning. De ville ikke kunne leve med og holde til, hele tiden at skulle følge nye målsætninger i det samme tempo, hvori mange mennesker uden udviklingshæmning søger nye målsætninger. Manglende stabilitet vil i langt de fleste tilfælde være forbundet med et større ubehag for personer med udviklingshæmning sammenlignet med personer uden. Derfor er det et udtryk for at velfærdsstaten tager hensyn til dette, når det stadig er muligt for mennesker med udviklingshæmning at blive i det samme job i lang tid uden at det kræver en alt for stor grad af udvikling fra individet. Man kunne forestille sig at det blev et problem for flere af informanterne hvis det forlanges, at de skal udvikle sig og presses til at afprøve nye ting. Lige meget om det er et direkte formuleret pres på dem, eller et pres der skabes inde i dem selv, på grund af den gældende diskurs i samfundet om konstant udvikling og opnåelse af nye målsætninger.

3.4.3 Håndtering af arbejdstempoet

Vores fordomme har fra starten af dette speciale været præget af forestillingen om at mennesker med udviklingshæmning har svært ved at klare sig i det tempo, der eksisterer på arbejdspladser i et konkurrencepræget samfund. Rosa hævder at hastighedsforøgelse og tidsbesparelse er direkte indbygget i moderniteten, da det er den lige vej til opnåelse af konkurrencefordele (Rosa, 2014, s. 35). Vores fordomme har rod i denne tanke fra Rosa. Hvis det skal kunne betale sig for en arbejdsplads at ansætte mennesker med udviklingshæmning, så skal de kunne følge med og udføre et reelt stykke arbejde.

Vi oplever, at nogle af informanterne fungerer fint i en dagligdag hvor tingene går stærkt og de virker ikke til at være synderligt pressede over arbejdstempoet. Andre

bliver pressede, men klarer sig igennem når tempoet er højt, mens enkelte slet ikke kan håndtere det. Fælles for dem alle er, at de fortæller at de oplever perioder med travlhed, uafhængigt af om de er i almindeligt arbejde eller i beskyttet beskæftigelse. Det fortæller os, at kravet om hastighedsforøgelse er genkendeligt for informanterne, selvom de i mange tilfælde ikke oplever det som vedvarende pres og stress, der ellers er en følelse mange mennesker går rundt med og som er grunden til at mange mennesker bliver syge af stress.

Endnu engang kan der foretages en opdeling mellem informanterne, der er i arbejde og dem, som enten er i beskyttet beskæftigelse eller står uden for arbejdsmarkedet. De tre på arbejdsmarkedet giver udtryk for at de bedst håndterer arbejdstempoet. En af dem siger: "Jeg har det egentligt meget godt fordi så er der noget at lave og så går tiden jo hurtig ja, så det er meget godt." (Kvinde 27 år). En anden informant svarer til spørgsmålet om han bliver stresset, når der er travlt: "Jeg (bliver) ikke sådan stresset. Jeg keder mig hvis der ikke er noget at lave." (Mand 39 år). Som de eneste to virker det til at de rimelig uproblematisk kan navigere i arbejdspladsens krav til arbejdstempo og ikke lader sig påvirke af travlheden. Den sidste informant fra gruppen, der er på arbejdsmarkedet fremstiller det lidt mere kompliceret.

"Hvordan har du det så når det er lidt stresset?"

Åh det har jeg det ok med, for så kan jeg altid gå om bag baren og lige og stå...

(...)

Hvordan kan du mærke at du er stresset? Er det sådan mister du lidt overblikket?

Ja, sådan lige med falder lige lidt ud, ja det kan man godt sige

Hvordan bliver humøret så?

(...) bare sådan lidt irriteret, sådan med at de lige skal lade være med at tale til mig..."

(Mand 30 år)

Han har fået en aftale om at det er i orden at han tager sig en pause hvis det bliver for stressende for ham. Han oplever altså, til tider, at han har svært ved at følge med og overskue tingene når arbejdstempoet bliver for højt. Han lever ikke helt op til kravet

om hastighed, men i samarbejde med arbejdspladsen har han fundet en måde at håndtere de stressede situationer på, der gør at han kan varetage sit arbejde uden at blive overvældet. Ved at give lov til at han tager en pause bag baren, udviser arbejdspladsen en høj grad af rummelighed og hjælper ham til at klare de pressede situationer. For objektivt set kunne det godt være problematisk, at han har brug for at tage pauser, lige når det går allermest stærkt. Havde han ikke den mulighed, ville han sikkert ikke kunne varetage jobbet. Rummeligheden er fundamental for at informanten kan udføre sit arbejde, selvom han ikke helt lever op til kravet om effektivitet. Den er en afgørende faktor for at han kan udleve drømmen om at arbejde på et teater og derved realisere sig selv.

De tre informanter mærker, at det til tider kræves af dem at det skal gå hurtigt, men de kan håndtere det rimelig uproblematisk. At de evner at følge med og evner at håndtere arbejdstempoet er nok grunden til at de netop varetager de jobs, de gør og ikke er i beskyttet beskæftigelse. De kan arbejde effektivt nok til at arbejdspladsen kan se en fordel i at ansætte dem. Når to af de tre på arbejdsmarkedet ikke føler sig synderligt pressede af at skulle følge med arbejdstempoet, er der flere faktorer der kan spille ind. Dels kan deres oplevelse af at de godt kan håndtere travlheden være rigtig nok. De har gennem flere år oparbejdet nogle rutiner i deres arbejdsopgaver som de udfører sikkert og effektivt. Et andet aspekt kan være at deres arbejdsgiver ikke udsætter dem for situationer eller arbejdsopgaver, der gør at de føler sig pressede. At deres arbejdsgivere stiller lavere krav til dem, end til andre medarbejdere, og på den måde udviser en rummelighed, der er med til at hjælpe dem til at fungere på arbejdspladsen. På den måde bliver de ikke udsat for samme krav om effektivitet. Hvis de blev udsat for kravene i samme omfang som mennesker uden handicaps, ville de muligvis ikke kunne håndtere dem. Det er altså altafgørende at arbejdspladsen kan rumme at beskæftige mennesker med udviklingshæmning. Det kræver en arbejdsplads, der er sit sociale ansvar bevidst, villig til at yde en pædagogisk indsats og som ikke forventer og forlanger at personer med udviklingshæmning helt kan leve op til de samme krav som andre medarbejdere kan.

De to informanter i beskyttet beskæftigelse oplever, at det kræves af dem, at de arbejder hurtigt og effektivt. Deres fortællinger giver indtryk af, at de i højere grad er presset end de andre informanter. Ikke fordi arbejdstempoet er højere hos dem, men fordi det er problematisk for dem at håndtere presset. En kvinde fortæller på følgende måde hvordan hun oplever det når hun har travlt:

"Så bliver jeg helt svedig og helt træt og så hjælper personalet også, så siger de, 'du kan nå, det du kan nå. Det du ikke kan nå tager vi med til de andre markeder'."

(Kvinde 26 år)

Hun er altså afhængig af personalets hjælp til at håndtere en situation, hvor det kræves at hun får noget færdigt så det kan komme med på et marked. Hun bliver presset, når der kræves at hun arbejder mere effektivt og skal bruge personalets hjælp til at håndtere situationen. Hun evner med andre ord ikke at tilpasse sig arbejdsvilkårene og sætte hastigheden op.

En anden kvinde oplever at personalet ind i mellem 'jager' med hende.

"Nå hvordan har du det så, når de gør det?"

Ikke særlig godt så råber jeg og skriger."

(Kvinde 33 år)

Ingen af de to er i stand til, på en fornuftig måde, at håndtere situationer hvor det kræves af dem at de skal sætte tempoet op. Selv i beskyttet beskæftigelse oplever de, at der stilles krav til hvor hurtigt de arbejder. Det skal i den forbindelse siges at det ikke er noget de ofte oplever.

Selv i et trygt miljø, omgivet af pædagogisk personale, der kan støtte dem, har de svært ved at håndtere kravene. Noget der i høj grad er begrænsende i forhold til at skulle begå sig på arbejdsmarkedet. Men er det udelukkende dårligt, at de ind i mellem bliver presset til at arbejde hurtigt og effektivt? Når de bliver udfordret og de oplever

sig en smule presset ind i mellem, skabes der en udvikling. De 'trænes' i at håndtere pressede situationer uden at reagere uhensigtsmæssigt. Det at der stilles krav til dem, mens de er i et beskyttet miljø, hvor det pædagogiske personale kan hjælpe hvis de bliver overvældet, er med til at udvikle dem. En udvikling, der kan foregå på deres præmisser og i deres tempo. På den måde kan det være, at de på sigt kan komme til at fungere på en arbejdsplads. Pres og krav, som ikke er konstante, er ikke entydigt noget negativt. Det kan bruges til konstruktiv at udvikle individet. For vores informanter kan det betyde at de bliver mere selvstændige og dermed oplever sig selv som mere normale individer. Ved at høre hvordan de håndterer korte perioder med pres og stress, kan et konstant pres og konstante krav derimod resultere i handlingslammelse og lavere selvværd, fordi de ikke ville være i stand til at håndtere det.

Informanten uden beskæftigelse fortæller, hvordan han oplevede det som et nederlag at han ikke kunne følge med i det tempo der kræves på det ordinære arbejdsmarked (jf. afsnit 3.4.1). Han har oplevet at være på en arbejdsplads hvor han ikke kunne følge med i det tempo de krævede:

"Jeg skulle fylde is op og det det smeltede det hele for mig, jeg blev sur på arbejdet, og isene de smeltede"

(Mand 36 år)

Det at isene nåede at smelte og at han blev sur på arbejdet, indikerer, at han oplevede det som et nederlag at han ikke kunne klare arbejdstempoet og at han har svært ved selvstændigt at håndtere en situation, hvor han er nødt til at arbejde hurtigt. Måske er der ikke nogen der har bedt ham om at arbejde hurtigere, men der er et indbygget krav til effektiviteten, da isene jo smelter hvis han ikke er hurtig nok. At han overhovedet bliver bedt om at fylde is op viser, at der på denne arbejdsplads er en forventning til at han kan klare tempoet, og at de, i hvert fald i denne situation, ikke har tilpasset opgaven til hans evner. Det ender med at give ham et nederlag, da han ikke kan følge med og ikke evner at håndtere det nederlag på en konstruktiv måde.

Han har svært ved at håndtere modgangen, men arbejdspladsen udviser heller ikke det overblik og rummelighed, der kræves for at han ville kunne få en succesoplevelse.

Selvom det kan ses som et ubetydeligt eksempel, er det noget der betyder meget for ham. Hvad mange nok vil kalde en bagatel, er med til at slå ham ud af kurs. Det er med til at tegne et overordnet billede af, at han ikke formår at navigere i en verden hvor konkurrence er en bærende kraft. Sennett taler om, at man hele tiden skal forholde sig til nuet og fremtiden (Sennett, 1999, s. 86), og derfor ikke fokusere på ting, der allerede er sket. Det har den pågældende informant ikke evnen til – han lader sig i for høj grad påvirke af tidligere hændelser og lader sig slå ud af det.

Både hos de informanter der er eller har været på en 'almindelig' arbejdsplads og dem der er i beskyttet beskæftigelse, finder vi at de i nogen grad oplever kravet om hastighed og effektivitet i arbejdet. Nogle håndterer det bedre end andre, men fælles for dem er at de mærker kravet på trods af at de har beskæftigelser, hvor de i en vis grad er skånet for effektivitetskravet i det omfang det rammer andre mennesker. På det grundlag antager vi, at det også på dette punkt er forskellige støtteforanstaltninger, der sikrer, at de kan være på arbejdsmarkedet. Deres plads på arbejdsmarkedet eller noget der minder om det, bidrager til deres følelse af normalitet, men også til inklusion af denne gruppe i det almindelige samfund. Selv om man kan påpege, at informanterne på grund af de forskellige støttemuligheder og særlige tilbud, lever i et samfund lidt afsondret fra det samfund 'almindelige' mennesker lever i, så er disse foranstaltninger medvirkende til, at de alligevel har en plads i det almindelige samfund.

3.4.4 Delkonklusion

I dette kapitel har vi undersøgt hvordan informanterne oplever og håndterer kravene om omstillingsparathed, fleksibilitet, hastighed og effektivitet. Vi kan se at informanterne ikke lever op til flere af de krav som teorierne mener, det moderne menneske skal besidde for at kunne begå sig i det moderne samfund. Man kan med Sennett, Rosa og Bauman i bagehovedet argumentere for, at de ikke formår at leve op til hvad der kræves af det 'moderne menneske', når de ikke har evnen til at være

fleksibel, omstillingsparat og i bevægelse, i det omfang det kræves i det moderne samfund. Det virker tilsyneladende ikke til at være problematisk for de fleste af informanterne. Måske fordi de dele af samfundet, som de bevæger sig i, ikke kræver det samme af dets individer. Hvis de ikke føler et behov for eller opfordres til at realisere sig selv gennem arbejdet og udvikle sig, så oplever de heller ikke samme krav til at kunne omstille sig til nye arbejdsopgaver eller bevise sit værd ved at være super effektiv. Informanterne betragter ikke sig selv som værende 'levende død' (Sennett, 1999, s. 95), fordi der er stabilitet i deres arbejdsliv. Tværtimod sætter de pris på stabiliteten. Jobbet ansues ikke som en mulighed for at samle erfaring nok til at søge et andet og bedre job, men er et mål i sig selv.

Uafhængig af deres beskæftigelsesform oplever informanterne et krav om effektivitet samt krav om evnen til at håndtere travlhed i forskellige grader. Dog er det kun de informanter, som er på det ordinære arbejdsmarked, der virker til at være i stand til at håndtere en vis grad af travlhed. Informanterne i beskyttet beskæftigelse har begge svært ved at håndtere travlhed og vi må antage, at det vil være endnu sværere for dem på en arbejdsplads, hvor de i langt højere grad vil være udsat for krav end hvad der pt. er tilfældet – og uden samme grad af pædagogisk støtte. Det er med andre ord muligt at deres evne til at håndtere travlhed og krav om effektivitet er afgørende for om de opfordres til at arbejde på en almindelig arbejdsplads eller i beskyttet beskæftigelse. De muligheder de har for beskæftigelse må således være tilpasset deres faktiske kunnen.

Kravet om omstillingsparathed kan på sigt gøre sig gældende på et lidt højere plan. Hvis vi igen trækker på regeringens målsætninger om at flere mennesker med handicaps skal i arbejde (jf. afsnit 1.3), så kan det for den enkelte betyde, at han eller hun bliver tvunget til at udvise en større fleksibilitet i forhold til de ønsker vedkommende har til sit arbejdsliv. Bliver gruppen af mennesker med udviklingshæmning udsat for samme krav som andre ledige – krav om aktivering for at opnå ydelser – vil deres manglende fleksibilitet uden tvivl blive problematisk, da tilfældig aktivering, der ikke er tilpasset deres behov, vil lede til krænkelser, fremmedgørelse og følelser af at blive underkendt. Dermed ikke sagt at et øget fokus

på at få denne gruppe i beskæftigelse automatisk vil lede til krænkelser. Som vi kan se hos de tre af informanterne, der fungerer på en arbejdsplads, så giver det en følelse af normalitet og de oplever at være en del af et fællesskab, hvor de oplever at blive socialt anerkendt. For de som kan magte det, er der mange positive ting at sige om at indgå på en arbejdsplads. Det kræver dog at arbejdspladsen er indstillet på at tilpasse opgaverne den enkelte og at det er muligt der skal slækkes på kravene i forhold til 'almindelige' medarbejdere. Men hvis det kan sikres og arbejdspladsen er sig sit sociale ansvar bevidst, så kan samarbejdet blive til glæde for både arbejdsgiver og den udviklingshæmmede.

4.0 Diskussion

I det følgende diskuterer vi hvilken relevans vores teoriske begrebsapparat om sociale patologier har for mennesker med udviklingshæmning. Det er et punkt vi flere gange har beskæftiget os med i analysen, men som er af så stor betydning, at vi i dette afsnit vil uddybe og nuancere denne diskussion. Derudover diskuterer vi også det lave udbud af jobs til mennesker med udviklingshæmning og hvad det kan betyde for dem.

4.1 Teorier om sociale patologiers relevans for mennesker med udviklingshæmning

De teorier om sociale patologier, som danner grundlaget for de fordomme vi har mødt feltet med, har i mange tilfælde vist sig ikke at være gældende over for målgruppen – alternativt har de gjort sig gældende på en anden måde end først antaget. Det har vi løbende beskæftiget os med i analyserne, hvor vi flere gange har pointeret, at der er nogle faktorer, som betyder, at teorierne ikke har så stor gennemslagskraft over for specialets informanter. Betyder det så at teorierne slet ikke har nogen relevans for specialet og informanterne i specialet? Først og fremmest er der nogle aspekter af teorierne, der er relevante i forhold til informanterne, eller i hvert fald nogle af dem. I Analysedel 2 konkluderer vi f.eks., at nogle af informanterne forholder sig til kravet om selvrealisering og forventningen om at man skal arbejde, og at de oplever det som et nederlag at de ikke er i arbejde (jf. afsnit 3.3.1). Anderledes forholder det sig i Analysedel 3. Her er det tydeligt, at informanterne ikke oplever at skulle leve op til kravene om fleksibilitet, omstillingsparathed og acceleration. De opgaver de har og de forventninger der er knyttet til dem er overvejende ikke af en karakter, hvor de skal kunne leve op til de forhold, som gør sig gældende i et konkurrencepræget samfund (jf. afsnit 3.5 2). På baggrund af dette kan man godt tale om, at teorierne ikke er relevante i et projekt om denne målgruppe i det nuværende samfund. Alligevel er der flere grunde til at teorierne er relevante for målgruppen. Første grund er, at det også er et interessant resultat, at teorierne, og de deraf udledte krav, ikke har den store indvirkning på informanterne. I den henseende er det især

interessant, hvorfor de ikke er relevante for målgruppen. I analyserne har vi været inde på at det er et tegn på, at velfærdsstaten stadig fungerer, fordi informanterne bliver kompenseret for manglende evner og begrænsede udfoldelsesmuligheder, selvom det danske samfund er på vej fra velfærdsstat imod konkurrencestat. Den bevægelse betyder ifølge professor på CBS, Ove Kaj Pedersen, at vi får et mere dynamisk samfund, der kan tilpasse sig de globale markedsmekanismer (Pedersen, 2011, s. 12). Den tidligere professor i Socialvidenskab på RUC, Peter Høilund, og lektor på Institut for Sociologi og Socialt Arbejde på Aalborg universitet, Søren Juul, er mere kritisk over for konkurrencestatens rationaler. De mener, at der er sket en polarisering i samfundet som følge af genindførelsen af sondringen "mellem værdigt og uværdigt trængende" (Høilund & Juul, 2015, s. 151). At specialets informanter bliver kompenseret for manglende evner og langt hen af vejen bliver beskyttet fra samfundets krav, betyder formentlig at de tilhører gruppen af 'værdigt trængende'. Det er tydeligt for enhver, at mennesker med udviklingshæmning ikke selv er skyld i, at de ikke kan følge med i et samfund præget af konkurrence. Derimod er det mindre tydeligt at andre sociale udsatte ikke har evnerne til at følge med i det konkurrenceprægede samfund. Andre socialt udsatte vil derfor i højere grad være udsat for en "mistænkeliggørelseskultur", som, ifølge Høilund og Juul, præger samfundet. Arbejder man ikke, er man kort og godt doven eller ude på at snyde (Høilund & Juul, 2015, s. 152). Informanterne oplever dermed ikke de forskellige krav, der følger med konkurrencesamfundet fordi de er 'værdigt trængende' og derfor møder kompensering og beskyttelse fra samfundet. Dette bringer os frem til den anden grund til hvorfor teorierne og samfundskravene er interessante for mennesker med udviklingshæmning. Er der en udvikling mod, at mennesker med udviklingshæmning i højere grad vil blive berørt af samfundskravene? Er de så at sige på vej mod at miste sin status som 'værdigt trængende'? En af konkurrencestatens logikker er at det enkelte individ skal have et øget selvansvar (Pedersen, 2011, s. 12). Vi har flere gange været inde på, at øget selvansvar også indgår i regeringsmålene fra 2013 (jf. afsnit 1.3). Dermed mener vi, at man med god grund kan antage, at der er en hensigt om, at udviklingen skal gå i retning af at mennesker med udviklingshæmning skal møde flere af de samme krav som alle andre i

samfundet. Vi mener, at udviklingen allerede er i gang og at en af grundene til at mennesker med udviklingshæmning ikke mærker det i så høj grad endnu, er fordi socialarbejderne endnu ikke har taget denne diskurs til sig. En pædagog i det bofællesskab vi har været ude i, fortalte os i en uformel samtale, at selvom bostedet er et §107 tilbud (en midlertidig bolig, hvor de skal støttes i at udvikle selvstændighed nok, til at de på sigt kan flytte i egen bolig), så ville de få lov til at blive boende i længere tid end det er meningen, hvis ikke der var udsigt til at de kunne udvikle selvstændighed nok til at flytte i egen bolig. Dermed går de altså imod den officielle målsætning, fordi de ikke mener at det ville være godt for den enkelte beboer. I sådan et tilfælde kan man se pædagogerne som en stødpude, der sørger for at personen med udviklingshæmning ikke bliver udsat for krav, de tror personen ikke kan klare, selvom det strider med de retningslinjer og den målsætning der findes på området. Teorierne vil formentlig blive mere relevante i forhold til mennesker med udviklingshæmning, idet kravene vil vinde mere indpas hos dem, hvis der ikke socialpolitikken på området bliver ændret. Hvis kravene i meget større grad bliver gældende for målgruppen, vil det formentlig have en negativ betydning for selvforholdet hos mange mennesker med udviklingshæmning. Som vi er inde på i analyserne, er det svært for specialets informanter at leve op til mange af kravene. Vi kan dermed fremhæve, at de fordomme vi har indledt specialet med ud fra forskellige teorier om sociale patologier (jf. afsnit 1.2), ikke er blevet direkte afvist, men at der har været andre betingelser, som har gjort sig gældende. Fordommene gør sig ikke gældende i den nuværende situation, fordi mennesker med udviklingshæmning i høj grad bliver skånet fra samfundskravene. Men de vil sandsynligvis gøre sig gældende, hvis de i fremtiden bliver udsat for kravene i højere grad end det er tilfældet lige nu.

4.2 Udbuddet af jobs til målgruppen

Alle specialets informanter (på nær én) arbejder eller har tidligere arbejdet i en dagligvareforretning. De, der ikke er i beskæftigelse eller søger ny beskæftigelse, omtaler også dette som værende den eneste mulighed for beskæftigelse. Det synes vi

er bemærkelsesværdigt og vi undrer os over, hvad grunden kan være. Hvilken betydning har det for informanternes udfoldelsesmuligheder?

At der hovedsageligt er mulighed for beskæftigelse i dagligvarebutikker kan skyldes flere faktorer. Dels at det er forholdsvis nemt at tilpasse arbejdsopgaverne til den enkelte, fordi de er rutineprægede og overskuelige. Dels kan det være fordelagtigt for større detailkæder, da de kan have en interesse i at styrke deres CSR-profil (Corporate Social Responsibility), som betyder at de arbejder for et mere rummeligt arbejdsmarked (Holt, Jacobsen, & Jensen, 2013, s. 109) og som nok også har en vis reklamemæssig værdi for virksomheden. Sidst, men ikke mindst, er det nemmere for det offentlige system at forhandle beskæftigesaftaler med store virksomheder, der kan skaffe mange arbejdspladser sammenlignet med små virksomheder, der måske kun kan bidrage med en eller to arbejdspladser.

For mennesker med udviklingshæmning betyder det, at de ikke har særligt mange muligheder. Det kan være positivt for dem, fordi de mange valgmuligheder kan være overvældende (jf. afsnit 3.2.1), men det indskrænker også muligheden for at beskæftige dem inden for det felt de ønsker. Måske begrænser det nogle af dem i at drømme ud over job i en detailbutik. Men er det nødvendigvis negativt? I det førmoderne samfund var alle individers muligheder for selvudfoldelse begrænsede fordi man spejlede sig meget mere i det nære fællesskab. Det handlede mere om det samlede fællesskabs ære end det enkelte individs anerkendelse. Nu gør det omvendte sig gældende, hvor individet skal navigere selvstændigt i en skov af nærmest uendelige muligheder (Willig, 2005, s. 21). Mange af speciallets informanter trives i flere henseender med få valgmuligheder. Men når vi lever i et samfund, hvor selvstændighed giver anerkendelse, kan man så sige at det er krænkende for individet hvis de ikke har de valgmuligheder? Krænkelsen er forbundet med individets egen oplevelse. Hvis individet ikke oplever denne, er der ikke tale om en krænkelse. Hvornår individet oplever sig krænket, relaterer sig til den enkeltes livshistorik (Honneth, 2005, s. 56). Hovedparten af informanterne oplever det ikke som en krænkelse og har det godt med, at de ikke har så mange valgmuligheder (jf. afsnit 3.2). Men hvis mennesker med udviklingshæmning skal leve op til flere af de samme krav, som gør sig gældende

for mennesker uden udviklingshæmning, så kunne man forestille sig, at de opnår en øget bevidsthed om, at de ikke har de samme udfoldelsesmuligheder som alle andre. En udvikling vi har argumenteret for godt kunne være i gang (jf. afsnit 4.1). Hvis udviklingen rent faktisk går i den retning for mennesker med udviklingshæmning tyder det på, at det bliver sværere at være udviklingshæmmet i det danske samfund. Enten skal man navigere i en masse forskellige valgmuligheder, som sandsynligt vil være meget uoverskueligt for mange. Eller man vil opleve meget få valgmuligheder med bevidstheden om, at normalen er mange udfoldelsesmuligheder. Dette scenarie er selvfølgelig i den yderste konsekvens, og vi må formode, at helt de samme krav som bliver stillet mennesker uden udviklingshæmning, ikke vil blive stillet til mennesker med udviklingshæmning. Men noget kunne altså tyde på at det kan være ved at bevæge sig derhenad.

5.0 Konklusion

I nærværende speciale besvarer vi følgende problemformulering:

”Hvordan oplever voksne personer med udviklingshæmning samfundets krav og muligheder og hvordan håndterer de dem?”

Formålet er at skabe forståelse for, hvordan personer med udviklingshæmning oplever en række krav i samfundet. Kravene udgør vores forforståelse af feltet og bygger på teorier om sociale patologier, som påpeger, at de krav findes i samfundet, og at de kan have en negativ påvirkning af det enkelte individ.

Det hermeneutiske udgangspunkt bidrager til, at vi kan opnå forståelse af feltet. Vi har i tråd med hermeneutikken mødt feltet med fordomme og været bevidst om vores fordomme. Fordommene har givet os et fortolkningsmæssigt udgangspunkt, mens bevidstheden om vores fordomme har bidraget til, at vi kunne nuancere vores forståelse af feltet ud fra nye erfaringer og derved ikke være fastlåst i vores forforståelse.

I det følgende konkluderer vi ud fra hver af specialets tre analysedele, og derefter konkluderer vi ud fra helheden af analysen. Afslutningsvis diskuterer vi det socialpolitiske aspekt om hvorvidt og i hvilket omfang, det er hensynsfuldt at stille krav til mennesker med udviklingshæmning.

I Analysedel 1 beskæftiger vi os med kravet om selvstændighed. Ud fra teorien vedrørende emnet mødte vi feltet med en fordom om, at mennesker med udviklingshæmning har svært ved at leve op til det krav, fordi de ikke har de samme forudsætninger for at navigere i samfundet og træffe de rigtige beslutninger, som mennesker uden udviklingshæmning, og at de derfor vil opleve ubehag og lavt selvværd. Analysen viser, at det formentlig forholder sig anderledes. Informanterne bliver i lav grad udsat for kravet om selvstændighed. De bliver i hvert fald ikke udsat for kravet på en måde, der influerer negativt på deres selvværd. De lever i en

forholdsvis beskyttet verden, hvor de bliver støttet af professionelle i store dele af deres liv. De oplever ikke at stå alene med store valg, på en måde der virker belastende. I de tilfælde hvor de skal træffe store beslutninger, f.eks. om bolig eller job, har de ofte fået hjælp til at indsnævre feltet, så de i virkeligheden kun skal vælge mellem to eller tre muligheder. På den måde støttes de i at opleve en følelse af selvstændighed. De træffer selv det afgørende og endelige valg, men forinden har socialarbejdere begrænset antallet af valgmuligheder, så det ikke bliver et uoverskueligt valg for individet. Et gennemgående træk i informanternes fortællinger er, at de i alle forhold i livet bliver støttet på lige netop den måde, de har brug for, sådan så de i vid udstrækning kan leve et liv, der er så selvstændigt som muligt, og som minder om det, der opfattes som normalt. De bliver altså kompenseret for deres manglende selvstændighed på en måde, hvor de i høj grad har en følelse af at træffe selvstændige valg for deres liv.

Et andet og lige så interessant resultat i denne analysedel er, at informanterne ikke har kompetencerne til at være selvansvarlige og af den grund formentlig ville opleve ubehag og lavt selvværd, hvis de i højere grad kom til at møde kravet om mere selvstændighed og selvansvar. Det har vi flere gange i det nærværende speciale argumenteret for, er en reel risiko. Grunden til at der ikke allerede kræves større selvstændighed og selvansvar i praksis, er sandsynligvis, at pædagogerne ikke vurderer, at det vil være gavnligt for de udviklingshæmmede, og derfor skærmer dem fra det.

Analysedel 2 omhandler krav om anerkendelse og selvrealisering. Vores fordomme i forhold til dette var, at mennesker med udviklingshæmning har svært ved at realisere sig selv og opnå anerkendelse, især inden for beskæftigelse. Herunder at de har svært ved at opnå deres drømme og visioner. Det antog vi kunne være belastende for deres selvforhold. Det viste sig dog, at informanterne har meget få drømme og lave ambitioner i forhold til deres arbejdsliv. Overordnet viste det sig, at de ikke stræber efter at realisere sig selv gennem en karriere, måske med undtagelse af en af informanterne. Arbejdet er mere med til at skabe en følelse af at være 'normal'. For

flere af informanterne skaber det glæde at være på en ordinær arbejdsplads (detailbutik og teater) sammen med mennesker uden udviklingshæmning. De oplever at blive anerkendt for at kunne begå sig på arbejdspladsen både arbejdsmæssigt men især socialt. Den sociale trivsel virker til at være meget vigtig for informanterne. De er meget optaget af, hvordan det går for dem socialt på arbejdspladsen, og for flere af informanterne er en god eller dårlig dag på arbejdet betinget af de sociale relationer. Det er dermed ikke arbejdsopgaverne, der opleves vigtige for informanterne, men derimod at de kan føle sig trygge ved og accepteret af deres kollegaer. Igennem den positive kontakt med kollegaerne oplever de at blive anerkendt som et 'normalt' menneske. Men arbejdet er vigtigt for informanterne. Det kan især anskues hos de informanter, som ikke er i arbejde. De taler om, at man skal have noget at stå op til om morgenen og det tyder på, at de er underlagt samfundsdiskursen om, at alle skal arbejde og bidrage til samfundet, fordi det er det, der er normalt.

Analysedel 3 omhandler kravene om fleksibilitet, omstillingsparathed og acceleration. Vores fordomme var, at informanterne ville have vanskeligt ved at leve op til de krav og derfor ville have svært ved at begå sig på arbejdsmarkedet. Specialets informanter er begrænsede i deres omstillingsparathed. Det er dog ikke noget de oplever som problematisk, da de slet ikke oplever kravet om, at man bør være fleksibel og omstillingsparat eller kravet om at kunne begå sig i et accelererende samfund. De oplever derfor ikke den belastning, der kan medfølge de krav. De fleste af informanterne er glade og tilfredse med deres arbejde og får lov til at blive i den stilling de har. Dette uden at de møder krav om, at de skal følge med udviklingen eller på sigt skal varetage andre arbejdsopgaver. De trives i stabiliteten, da det giver dem bedre muligheder for at opnå den sociale og faglige anerkendelse, der er vigtig for dem.

De oplever alle i en vis grad et krav om, at de i deres jobs arbejder hurtigt og effektivt, uafhængigt af om de er på en arbejdsplads eller i beskyttet beskæftigelse. Dette krav bliver de altså ikke fuldstændig skånet for, men de oplever på ingen måde kravet i dets fulde styrke. For de, der er i beskyttet beskæftigelse, betyder kravet, at de bliver udsat

for et moderat pres, men hvor der er pædagogisk personale klar til at støtte dem, hvis de ikke kan overskue situationen. De af informanterne, der er på det ordinære arbejdsmarked, oplever også, at de til tider har travlt og kan være udsat for et pres, men dog i et omfang de kan håndtere.

Fordommene om, at informanterne ville have svært ved at leve op til kravene om fleksibilitet, omstillingsparthed og effektivitet, er altså til dels blevet bekræftet. De er udfordret på netop disse punkter, men da deres stillinger er individuelt tilpasset deres kompetencer, føler de sig ikke tynget eller belastet af disse krav.

Informanterne er altså overordnet set ikke udsat for kravene i samfundet på en måde, så de virker belastende, og derfor håndterer de dem ikke i et så stort omfang. De er omgivet af pædagoger og arbejdsgivere, der hjælper dem på vej og danner et sikkerhedsnet for dem. De omsorgstiltag har den effekt, at informanterne kan fungere i samfundet og håndtere krav og muligheder, i det omfang de bliver udsat for dem. De krav, som informanterne oplever, håndteres i vid udstrækning fornuftigt. F.eks. lader de fleste af informanterne sig ikke blive presset, når der er travlt på arbejdet. De har nemlig mulighed for at trække sig fra de pressede situationer. Systemet fungerer dermed på en måde, der tager hensyn til deres individuelle evner til at håndtere pres. Vi vurderer, at det ville se anderledes ud, hvis der ikke var plads til at tage dette hensyn og hvis der ikke var mulighed for, at socialarbejdere hjalp dem med at afbøde og håndtere kravene. Hvis konkurrencestatens logikker for alvor sætter sig igennem over for denne gruppe borgere, og det i langt højere grad bliver forventet, at de klarer sig på egen hånd, så kunne det blive problematisk for dem. Stod de alene med kravene i deres fulde styrke og en forventning om at kunne håndtere dem selv, så ville de sandsynligvis opleve en utilstrækkelighedsfølelse, 'liden under ubestemthed', og i sidste ende kunne det medføre en depression, som flere af de anvendte socialpatologiske teorier påpeger (Ehrenberg, 2010; Honneth, 2003).

Det er ikke overraskende, at personer med udviklingshæmning har svært ved at leve op til mange af samfundets krav. Derfor er det bekymrende, at den politiske linje

lægger op til, at personer med udviklingshæmning og handicap i et større omfang skal udsættes for de samme krav som resten af samfundet. Dette bliver fra politisk hold fremstillet, som om det ikke kun er en fordel for samfundet, men også det bedste for den enkelte, idet den enkelte får mulighed for at udleve sit fulde potentiale.

Argumentet giver overordnet set god mening, da man ud fra vores overbevisning ikke skal undervurdere deres evner ved helt at undgå at stille krav til denne gruppe. På den anden side skal man heller ikke overvurdere deres evner, da det kan udmunde sig i en utilstrækkelighedsfølelse for den enkelte, hvis de ikke kan leve op til det, der forventes af dem. Kort sagt skal de hverken undervurderes eller overvurderes, men vurderes i forhold til deres individuelle evner. Det kræver et indgående kendskab til det enkelte menneske med udviklingshæmning. Derfor mener vi, at det er uholdbart at stille så overordnede krav og rammer for, hvordan personer med udviklingshæmning skal deltage i samfundet, især i forhold til deres deltagelse på arbejdsmarkedet. Det kunne potentielt lede til krænkelsererfaringer hos mange personer med udviklingshæmning, hvis de blev udsat for standardiserede arbejdsprøvningsforløb, udført og afgjort af sagsbehandlere, som ikke kender det enkelte individ indgående. Det bedste for det enkelte individ med udviklingshæmning er, at kravene og forventningerne, tilpasses til den enkelte. Nogen kan man stille forholdsvis store krav til, mens andre ikke kan klare de samme store krav.

For specialets informanter virker det til, at kravene er tilpasset til den enkelte, både i deres arbejdsliv og i de valg de skal træffe i deres privatliv. Det ser vi som et udtryk for, at de politiske målsætninger ikke til fulde bliver efterlevet ude på institutionerne.

Måske fordi det vurderes i praksis, at det ikke er holdbart at følge regeringens målsætninger. Men muligvis også fordi at der endnu er et fungerende velfærdssystem, som sørger for at passe på denne gruppe af mennesker.

6.0 Perspektivering

Ud fra vores vurdering af regeringens målsætning (jf. afsnit 1.3) er der en tendens til, at mennesker med udviklingshæmning fremadrettet vil blive mere påvirket af kravene i samfundet. F.eks. er det et klart krav at: "Flere mennesker med handicap skal realisere sit potentiale gennem et aktivt arbejdsliv" (Regeringen, 2013, s. 29). I nærværende speciales analyse og i SFI rapporten "Handicap og beskæftigelse" (2013) virker det også sandsynligt, at arbejdet medfører trivsel for den enkelte. Det kan dog hænge sammen med, at dem der er i beskæftigelse, samtidig er dem der i forvejen trives bedst og har evnerne til at begå sig på en arbejdsplads (Kjeldsen et al., 2013, s. 76). Hvordan integrerer man så dem, der ikke i lige så høj grad har de evner på det ordinære arbejdsmarked? Det må formodes, at det ikke er nok bare at sende dem i arbejde, men at arbejdspladserne skal være rustet til at tage imod dem. For at de kan opnå en god oplevelse af at være på en ordinær arbejdsplads, skal de føle sig som en del af arbejdspladsen, ikke mindst i forhold til det sociale samvær på arbejdspladsen. Det er så spørgsmålet om virksomhederne og medarbejderne evner det. Særligt en af informanterne i nærværende speciale har gentagne gange oplevet nederlag, fordi han ikke følte sig som en del af det sociale fællesskab (jf. afsnit 3.4.3). Man kunne forestille sig, at mange flere vil opleve noget lignende, såfremt virksomhederne ikke er rustet til at integrere de udviklingshæmmede i fællesskabet. Vi har været inde på, at arbejdet skaber trivsel og en normalitetsfølelse for nogle af specialets informanter. Det kan hænge sammen med, at de på trods af deres udviklingshæmning er stærke individer og i et vist omfang kan klare kravene. Andre vil nok ikke kunne håndtere kravene i samme omfang. Det er derfor interessant at følge udviklingen mod flere udviklingshæmmede i beskæftigelse, og hvordan det bliver forvaltet ude i virksomhederne. I specialets diskussion belyste vi, at det næsten kun er store virksomheder, der på nuværende tidspunkt ansætter mennesker med udviklingshæmning (jf. afsnit 4.2). Men hvis flere i fremtiden skal i beskæftigelse, er udbuddet af arbejdspladser på de store virksomheder nok ikke tilstrækkeligt. Derfor skal de mindre virksomheder i højere grad ansætte mennesker med udviklingshæmning. Men spørgsmålet er, om de er rustet til

opgaven og om staten er villig til at betale det der skal til for, at det bliver en succes. Vi formoder, at det kan blive ret dyrt, når og hvis flere udviklingshæmmede skal ud i de mindre virksomheder. Det vil sandsynligvis betyde, at der skal følge pædagogisk personale med ud i virksomhederne, for at det kan blive en succes. Nogle mennesker med udviklingshæmning er selvfølgelig stærke nok til at kunne klare sig selv, mens andre har brug for meget mere støtte, som det fremgår i nærværende speciale. Man kan frygte, at mange mennesker med udviklingshæmning risikerer at blive anbragt på en arbejdsplads som et bidrag til virksomhedens CSR-profil, uden at de får den nødvendige støtte til at gennemføre de stillede arbejdsopgaver og derigennem opnå en glæde ved at bidrage til arbejdslivet.

Litteraturliste

- Amby, F. (2014). *Målgruppen der forsvandt*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Antoft, R., Jacobsen, M. H., Jørgensen, A., & Kristiansen, S. (2007). Kvalitativ sociologi: Renaissance, særegenhed, mangfoldighed. I R. Antoft, M. Hviid Jacobsen, A. Jørgensen, & S. Kristiansen (Red.), *Håndværk & horisonter: tradition og nytænkning i kvalitativ metode*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Bauman, Z. (2006). *Flydende modernitet*. København: Hans Reitzel.
- Beck, U. (1997). *Risikosamfundet: på vej mod en ny modernitet*. København: Hans Reitzel.
- Brinkmann, S. (2014). *Stå fast: et opgør med tidens udviklingstvang*. København: Gyldendal Business.
- Ehrenberg, A. (2010). *Det udmattede selv: depression og samfund*. København: Informations Forlag.
- Gadamer, H. G. (1999). Forståelsens historicitet som det hermeneutiske princip. I J. Gulddal & M. Møller (Red.), *Hermeneutik: en antologi om forståelse*. København: Gyldendal.
- Giddens, A. (2002). *Modernitet og selvidentitet: selvet og samfundet under sen-moderniteten*. København: Hans Reitzel.
- Goffman, E. (2009). *Stigma: om afvigerens sociale identitet*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Holt, H., Jacobsen, V., & Jensen, S. (2013). *Virksomheders sociale engagement*. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Honneth, A. (2003e). Den individuelle friheds patologier. I R. Willig (Red.), *Behovet for anerkendelse: en tekstsamling*. København: Hans Reitzel.

- Honneth, A. (2003c). Mellem Aristoteles og Kant. I R. Willig (Red.), *Behovet for anerkendelse: en tekstsamling*. København: Hans Reitzel.
- Honneth, A. (2003). *Behovet for anerkendelse: en tekstsamling*. København: Hans Reitzel.
- Honneth, A. (2005). Organiseret selvrealisering – individualiseringens paradokser. I R. Willig & M. Østergaard (Red.), *Sociale patologier*. København: Hans Reitzel.
- Honneth, A. (2006). *Kamp om anerkendelse: sociale konflikters moralske grammatik*. København: Hans Reitzel.
- Højlund, P., & Juul, S. (2015). *Anerkendelse og dømmekraft i socialt arbejde*. København: Hans Reitzel.
- Juul, S. (2010). *Solidaritet - anerkendelse, retfærdighed og god dømmekraft: en kritisk analyse af barrierer for sammenhængskraft i velfærdssamfundet*. København: Hans Reitzel.
- Kallehauge, H. (2013). FN's handicapkonvention af 6. december 2006. I I. S. Bonfils, B. Kirkebæk, L. Olsen, & S. Tetler (Red.), *Handicapforståelser: Mellem teori, erfaring og virkelighed*. København: Akademisk Forlag.
- Kjeldsen, M. M., Houlberg, H. S., & Høgelund, J. (2013). *Handicap og beskæftigelse: udviklingen mellem 2002 og 2012*. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2009). *Interview: introduktion til et håndværk*. København: Hans Reitzel.
- Larsen, B., Schademan, H. K., & Høgelund, J. (2008). *Handicap og beskæftigelse i 2006: vilkår og betingelser for handicappede på arbejdsmarkedet*. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.

- Pedersen, O. K. (2011). *Konkurrencestaten*. København: Hans Reitzels forlag.
- Petersen, A. (2005). Autenticitet og anerkendelse – Charles Taylors kulturkritik. I R. Willig & M. Østergaard (Red.), *Sociale patologier*. København: Hans Reitzel.
- Regeringen. (2013). *Handicappolitisk handlingsplan 2013: et samfund for alle*. København: Regeringen.
- Rode Larsen, M., & Høgelund, J. (2015). *Handicap og beskæftigelse: udviklingen mellem 2002 - 2014*. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Rosa, H. (2014). *Fremmedgørelse og acceleration*. København: Hans Reitzel.
- Sammenslutningen af Unge Med Handicap. (2014). *Fra uddannelse til arbejdsmarked - en undersøgelse af muligheder og barrierer for nyuddannede med handicap*. København: Sammenslutningen af Unge Med Handicap. Hentet fra <http://sumh.dk/wp-content/uploads/2014/11/Rapport-pdf-version.pdf>
- Sennett, R. (1999). *Det fleksible menneske eller Arbejdets forvandling og personlighedens nedsmeltning*. Århus: Hovedland.
- Sennett, R. (2007). *Den ny kapitalismes kultur*. Århus: Hovedland.
- Socialstyrelsen. (2016). Udviklingshæmning. Hentet 21. marts 2016, fra <http://socialstyrelsen.dk/handicap/udviklingshaemning>
- Taylor, C. (2008). *Modernitetens ubehag - autenticitetens etik*. Århus: Philosophia.
- Thomsen, L. B., & Høgelund, J. (2011). *Handicap og beskæftigelse i 2010: regionale forskelle*. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Willig, R. (2005). Selvrealiseringsoptioner – vor tids fordring om anerkendelse. I R. Willig & M. Østergaard (Red.), *Sociale patologier*. København: Hans Reitzel.

Willig, R. (2013). *Kritikkens U-vending: en diagnose af forvandlingen fra samfundskritik til selvkritik*. København: Hans Reitzel.

Willig, R., & Østergaard, M. (2005). *Sociale patologier*. København: Hans Reitzel.